

WAYANG OP DE RADIO

donderdag 29 maart 1990 radio 4 16.00 - 24.00 uur

D E W A R U C I

uitgevoerd door: KI ANOM SUROTO

De Wandelende Tak

presentatie: Jos Janssen, Ben Arps, Walter Slosse.

VARO

WAYANG OP DE RADIO

Ben Aspo
Londan,
19 maart 1990

D E W A   R U C I

WAYANG OP DE RADIO

D E W A R U C I

Een radioprogramma voor de Wandelende tak VPRO-radio 4,
29 maart 1990 van 16.00 tot 24.00 uur.

Presentatie: Walter Slosse, Jos Janssen en Ben Arps.

In de week van 23 november 1987 heeft de Javaanse poppenspeler **KI ANOM SUROTO** een vijftal voorstellingen gegeven in het kader van het Internationaal Poppentheater Festival in de Brakke Grond te Amsterdam. Van de eerste voorstelling, **DEWA RUCI**, is een radioversie samengesteld.

Dewa Ruci is het verhaal over de prins **Werkudara** die op zoek is naar de oorsprong van de mens. Reuzen, monsters en goden verschijnen op zijn gevaarvolle tocht naar de bodem van de oceaan waar hij het antwoord op al zijn vragen vindt.

De samenstellers van Wayang op de radio zijn er zich van bewust dat het een groot probleem is om een poppenspel op de radio te 'tonen'. Om tot een benadering te komen, hebben wij gekozen voor de volgende vorm: van de ca. 8 uur durende voorstelling, **Dewa Ruci**, is een compilatie van ca. 3 1/2 uur gemaakt.

Drs. Ben Arps (javanicus aan de School of Oriental and African Studies, SOAS, te Londen) heeft de gesproken Javaanse tekst in het Nederlands vertaald en overbruggende teksten voor de weggelaten scènes geschreven. Bovendien geeft hij een introductie in het wayangspel.

De digitale opname van 23 november 1987 is gemaakt door de Midim-groep voor Sonologie, Utrecht.

Opnametechniek: Jos Janssen.

Jos Janssen (musicus, Midim-groep voor Sonologie, Utrecht) heeft een technische introductie in de gamelanmuziek samengesteld: een deel van zijn uitleg is gewijd aan het begrip interpretatie (*garap*) binnen de Javaanse gamelanmuziek. Juist bij een Wayangvoorstelling wordt zeer veel geëist van de poppenspeler (*dhalang*) en zijn musici; iedere voorstelling wordt opnieuw geïnterpreteerd naar gelang tijdstip, ambiance en functie (*dhalang* Ki Anom Suroto heeft geen concessies gedaan aan het overwegend Nederlandse publiek!).

De introductie is nogal technisch van aard omdat in een wayangvoorstelling een groot gedeelte van de Midden-Javaanse muziekcultuur is verwerkt! Deze is voor een westerling nogal complex. Een Javaan heeft een zekere voorkennis; zoals wij bijvoorbeeld een voorkennis hebben wat betreft de opera (europese traditie).

INHOUD

MUZIEK UIT MIDDEN-JAVA: DE VRIJHEID BINNEN DE KENNIS (door Jos Janssen)	III
0 Ontmoeting met de heer Martopangrawit	III
Is Javaanse muziek muziek?	IV
1 Het culturele leven op Java	IV
2 Gamelan en Karawitan	V
3 Garap	VII
4 Genres van de garap	VIII
5 Elementen van de garap	XI
6 Beschrijving van gendhing bonang BABAR LAYAR	XVIII
Boeken- en platenlijst	XX
INLEIDING OP DE WAYANGVOORSTELLING DEWA RUCI (door Ben Arps)	XXI-XXVI
DEWA RUCI, uitgevoerd door Ki Anom Suroto	1
Pathêt nêr: Eerste deel	2
Audiëntie in Ngastina	2
Het vertrek van het leger van de Kurawa's	17
De reuzen op de berg Candramuka	19
In Ngastina	31
Pathêt sanga: Tweede deel	39
Pêrmadi ontmoet de demonen	39
Pathêt manyura: Derde deel	54
Audiëntie in Ngamarta	54
De ontmoeting met Dewa Ruci	67
Het gevecht met de Kurawa's	84
De hereniging	84

De samenstellers van WAYANG OP DE RADIO zijn dank verschuldigd aan:
 Louis Hellmer van het Internationaal Poppentheater Festival, Amsterdam;
 Rob van Albada, Nederlandse Amateur Gamelan Vereniging; Jacco v/d
 Velden, Van de Velden Groep, Arnhem en de heer Wibisono, TIM Jakarta.

INLEIDING OP DE WAYANGVOORSTELLING

DEWA RUCI

Ben Arps

WAYANG KULIT

Wayang kulit is een vorm van schimmenspel op Java. Een voorstelling duurt een hele nacht. Wayang kulit wordt uitgevoerd door één poppenspeler, de *dhalang*. De poppen worden door hem bewogen tegen een wit scherm, door een lamp beschenen. De *dhalang* laat de poppen spreken en vertelt ook de beschrijvende passages.

Achter de *dhalang* staat een gamelanorkest dat hem begeleidt. Het publiek kan de voorstelling zowel aan de schaduwkant van het scherm bekijken als achter de *dhalang*, waar het dus de poppen en de uitvoerders kan zien. De verhalen zijn ontleend aan Javaanse versies van de Indiase heldendichten, de *Ramayana* en vooral de *Mahabharata*.

Wayang is een nog steeds erg populaire vorm van traditioneel theater op Java. Hij dient niet alleen als vermaak, maar is ook verbonden met Javaanse mystiek en filosofie, zoals duidelijk zal worden in het hier gepresenteerde verhaal.

DE POPPENSPELER

De *dhalang* van de voorstelling is Ki H. Anom Suroto, een van de meest populaire *dhalangs* van Java sinds de laatste 15 jaar. Hij is geboren in 1948 in een dorp ten zuidwesten van de stad Surakarta (waar hij tegenwoordig woont) in Midden-Java. Hij stamt uit een oude *dhalang*familie, die vele *dhalangs* heeft geleverd aan het hof van Surakarta. Ki Anom Suroto zelf heeft daar enkele jaren geleden ook de eretitel van hof*dhalang* ontvangen.

Ki Anom Suroto is, zoals gezegd, een van de meest populaire *dhalangs* op dit ogenblik. Dit is onder andere te danken aan zijn voortreffelijke stem. Het feit dat van hem talloze commerciële opnamen te koop zijn in Indonesië, die onder andere vaak op de radio te horen zijn, heeft er toe bijgedragen dat hij vele epigonen heeft. Ki Anom Suroto stelt zich achter de programma's van de Indonesische regering, en verwerkt zodoende vaak overheidspropaganda in zijn voorstellingen. Dit is overigens een aloude functie van de *dhalang*, evenals het leveren van kritiek.

In de voorstelling wordt Ki Anom Suroto begeleid door zijn eigen begeleidingsgroep, bestaand uit een twintigtal musici. De zangeressen zijn Tantinah, Suyatmi, en Sarwo Sri.

DE VOORSTELLING

Gehouden in De Brakke Grond, Amsterdam, in de nacht van 23 op 24 november 1987, in het kader van een internationaal poppentheaterfestival, georganiseerd door de

Stichting Bijzondere Kunstmanifestaties te Amsterdam.

Er wordt gebruik gemaakt van het gamelan-instrumentarium genaamd Kyai Tambang Suka, in het bezit van de NAGA (Nederlandse Amateur Gamelanvereniging) te Amsterdam.

HET VERHAAL

Het wayangverhaal *Dewa Ruci* is beroemd. Het wordt vaak beschouwd als het summum van de Javaanse mystiek. Het beschrijft de zoektocht van de prins *Wêrkudara* naar de *kawruh sangkan-paraning dumadi*, de 'kennis van oorsprong en bestemming van het bestaan'. In de uitvoering wordt dit achtereenvolgens gesymboliseerd als *kayu gung susuhing angin*, 'de grote boom waarin de wind nestelt', en *banyu suci*, 'het heilige water'. Uiteindelijk ontvangt *Wêrkudara* de mystieke kennis waarnaar hij streeft van *Dewa Ruci*, de miniatuur-afspiegeling van zijn eigen goddelijke ik.

Achtergronden

Het verhaal speelt tegen de achtergrond van het in oorsprong Indiase Mahabharata-epos. Dit epos wordt door de Javanen van oudsher gelocaliseerd op Java. Het verhaal *Dewa Ruci* is een Javaanse creatie.

Er bestaat rivaliteit tussen twee kampen. Aan de ene kant zijn dat de vijf *Pandhawa*-broeders, waarvan *Wêrkudara* de tweede is. Koning *Krêsna*, d.w.z. *Krishna*, is hun adviseur. Aan de andere kant zijn er hun neven, de honderd *Kurawa*'s. Hun rivaliteit zal uitlopen op de zogenaamde *Bratayuda*, de eindstrijd, waarin de wereld zal worden gereinigd van alle kwaad. De *Kurawa*'s hebben de *Pandhawa*'s hun land en rijkdommen afgenomen, en ze zijn bang dat ze, vanwege hun slechtheid, in de *Bratayuda* zullen verliezen en zullen omkomen.

In een aantal wayangverhalen staan pogingen van de *Kurawa*'s centraal om de *Pandhawa*'s te verzwakken zodat de *Kurawa*'s een grotere kans hebben om te overwinnen in de eindstrijd.

Korte inhoud van het verhaal

I

Het verhaal *Dewa Ruci* begint met een audiëntie aan het hof van *Ngastina*, het rijk van de *Kurawa*'s. De hofgeleerde *Durna* stelt de vorst van de *Kurawa*'s een manier voor om de *Pandhawa*'s te verzwakken. Hij heeft een plan om *Wêrkudara*, de sterkste van de *Pandhawa*'s, al voor de eindstrijd te laten sterven. *Wêrkudara* is bij hem in de leer en heeft gevraagd om 'de kennis van oorsprong en bestemming van het bestaan'. *Durna* zal hem deze kennis verschaffen op voorwaarde dat hij eerst een opdracht uitvoert: hij moet 'de grote boom waarin de wind nestelt zoeken'. De hofgeleerde *Durna* stuurt *Wêrkudara* daarvoor naar een berg waar hij stellig zal omkomen.

II

De legers van de *Kurawa*'s vertrekken om een oogje op *Wêrkudara* te houden.

III

Wêrkudara komt op de berg twee enorme reuzen tegen die hem proberen te doden, maar hij weet ze te verslaan. Ze blijken twee verbannen goden te zijn die hem terugsturen naar *Durna* omdat hij hier de grote boom waarin de wind nestelt niet zal vinden.

IV

Wêrkudara keert terug naar het rijk der *Kurawa*'s. *Durna* beweert dat zijn eerste opdracht alleen bedoeld was om *Wêrkudara* op de proef te stellen. Nu *Wêrkudara* er

Inleiding

goed doorheen gekomen is, moet hij de tweede en laatste opdracht uitvoeren: hij moet het heilig water zoeken, dat te vinden is op de bodem van de oceaan. Wêrkudara vertrekt onmiddellijk.

V

In de vijfde scène verschuift de aandacht tijdelijk naar de jongere broer van Wêrkudara, prins Pêrmadi. Omdat de Pandhawa's de eigenlijke bedoeling van Durna en de Kurawa's wel doorhebben, maken ze zich grote zorgen om Wêrkudara. Prins Pêrmadi heeft raad gevraagd aan hun grootvader, die als kluizenaar op een berg woont. De grootvader heeft aangeraden om de adviezen van hun raadgever koning Krêсна te volgen. In het gedeelte dat wij uitzenden horen we hoe Pêrmadi op zijn terugreis naar het Pandhawa-rijk door demonen wordt overvallen. (De strijd tussen een verfijnde prins, vaak Pêrmadi of een van zijn zonen en een troep demonen is een standaard-onderdeel van een wayangvoorstelling.)

VI

Prins Pêrmadi keert terug in het rijk van de Pandhawa's. Wêrkudara komt daar ook om afscheid te nemen van zijn familie voordat hij de tweede en laatste opdracht van de wijze Durna gaat uitvoeren (d.w.z. het heilig water zoeken in de oceaan). De Pandhawa's proberen Wêrkudara te weerhouden, en hem ervan te overtuigen dat zijn leraar Durna hem een zekere dood tegemoet heeft gestuurd. Wêrkudara wil hier niets van weten en vertrekt toch naar de oceaan.

VII

Wanneer Wêrkudara de oceaan in duikt wordt hij aangevallen door een reusachtige slang. Hij weet deze te doden. Vervolgens komt hij op de bodem van de oceaan. Hij vindt daar een eiland waarop een heel klein mannetje hem opwacht. Het mannetje, Dewa Ruci, blijkt te weten wie Wêrkudara is en wat hij komt doen. Hij verklaart hem de betekenis van de uitdrukking 'de grote boom waarin de wind nestelt'. Dewa Ruci is eigenlijk een symbool van het goddelijke aspect van Wêrkudara's eigen ik. Wêrkudara gaat het lichaam van Dewa Ruci binnen via diens oor. Dewa Ruci onderwijst Wêrkudara in de 'oorsprong en bestemming van het bestaan' waar hij naar op zoek was. Hij heeft de verlichting bereikt.

VIII

Wanneer Wêrkudara is teruggekeerd in het rijk van de Pandhawa's worden ze aangevallen door de Kurawa's die zich realiseren dat hun plannetje mislukt is. De aanval wordt door Wêrkudara afgeslagen en hij danst zijn traditionele overwinningssdans.

IX

Uiteindelijk zijn de Pandhawa's herenigd.

DE VORM VAN EEN WAYANG KULIT-VOORSTELLING

Het visuele aspect

Wayang kulit is natuurlijk in de eerste plaats een schouwspel. De poppen zijn fijn uitgebeiteld en veelkleurig beschilderd, zodat ze er zowel aan de schaduw- als aan de poppen-kant van het scherm mooi uitzien. De vaardigheid van een dhalang in het manipuleren van de poppen, in het bijzonder in gevechtsscènes, is een van de meest aantrekkelijke kanten van een wayangvoorstelling voor het merendeel van het publiek.

Toch is het feit dat we het uitzenden als een hoorspel niet onnatuurlijk. Er is immers ook het taalgebruik, het gezang van de dhalang, en de begeleidende muziek. In Indonesië is het ook heel gewoon. Wayangvoorstellingen van verscheidene dhalangs

*later: het geheel waarin het visuele aspect
en het muzikale aspect*

zijn op Java commercieel verkrijgbaar, in series van acht C-60 cassettes. Stations van de Indonesische staatsradio zenden om beurten elke zaterdagavond live een complete nachtvoorstelling uit. Ook amateur-radiostations zenden voorstellingen uit, veelal van commerciële cassettes.

De tekst: gesproken en gezongen

De dhalang laat de personages spreken, ieder met een eigen karakteristieke intonatie en timbre. Bovendien spreekt hij verhalende passages uit, vaak in archaïsche, bloemrijke taal en met een recitatieve intonatie.

De dhalang zingt ook. Hij doet dit onder andere in muziekstukken waarin de gehele gamelan speelt. Maar veel belangrijker zijn de zogenaamde *sulukan*, de gezangen in vrij ritme die slechts door enkele van de muziekinstrumenten worden begeleid. In deze gezangen wordt de sfeer van de scène bepaald en onderstreept. Er zijn drie typen: *pathêt*, met een rustige, ontspannen sfeer, *ada-ada*, met een gespannen sfeer, en *sêndhon*, waarin een emotie wordt onderstreept.

De teksten die de dhalang zingt zijn veelal ontleend aan klassieke dichtwerken. Vaak is hun taalgebruik archaïsch, en ze verwijzen zelden expliciet naar de scène waarin ze gebruikt worden. Het verband tussen scène en zangtekst van de dhalang is eerder associatief, gebaseerd op connotaties van woorden of namen in de tekst.

De begeleidende muziek

De begeleidende muziek wordt geleverd door een gamelanorkest. In de wayang worden, grof gesteld, drie typen muziekstukken gebruikt:

- 1 Lange, rustige muziekstukken voor de opkomst van de personages in audiëntiescènes. In het midden van deze stukken spreekt de dhalang vaak een inleidend reciet uit waarin hij de setting en de personages introduceert.
- 2 Stukken voor gevechten en het voorbijkomen van de personages op het scherm. Er zijn drie types: *Ayak-ayakan*, *Srêpêgan*, en *Sampak*. *Sampak* geeft de meest gespannen en energieke sfeer weer. *Ayak-ayakan* wordt gebruikt voor rustig voorbijkomen van de personages, en *Srêpêgan* ligt daar gevoelsmatig tussenin.
- 3 Vrolijke stukken in de clownsscène na middernacht (die we in de uitzending hebben moeten weglaten).

Een wayangnacht is verdeeld in drie delen, de zogenaamde *pathêts*, die ieder een eigen muzikale modus hebben.

Dhodhogan en kêpyakan.

Dhodhogan is geklop van de dhalang met een houten hamertje op de wayangkist die links van hem staat. Het is essentieel voor het juiste verloop van de voorstelling.

In muziekstukken dient het om bewegingen te accentueren. Gedurende dialogen fungeert het als afbakening tussen sprekers en in scènes met een gespannen sfeer om de spanning te benadrukken. Bovendien is het belangrijk voor de musici, die eruit kunnen afleiden wat voor muziekstuk er op de vertelling of dialoog zou kunnen volgen. Er zijn hier meestal geen afspraken over gemaakt tussen de dhalang en zijn begeleiders; de dhalang geeft de musici indirect aanwijzingen tijdens de voorstelling, vlak voor het muziekstuk moet worden begonnen.

Kêpyak zijn drie of vier metalen (meestal bronzen) plaatjes die hangen aan de zijkant van de wayangkist, die links van de dhalang staat. De dhalang laat ze met zijn rechtervoet klinken (hij zit in kleermakerszit), terwijl hij de poppen met zijn handen laat bewegen. Het geluid van de *kêpyak* (*kêpyakan* genoemd) accentueert de bewegingen van de poppen op het scherm, en heeft zodoende een belangrijke esthetische functie. De *kêndhang*, de trom in het gamelanorkest, heeft in veel gamelanstukken dezelfde taak. In de opname is het samenspel tussen de *kêpyak* en de

këndhang goed te horen.

DE UITGEZONDEN VERSIE

In de uitzending is de voorstelling verkort van 8 uur naar 3 1/2 uur.

Het belangrijkste principe bij de verkorting is geweest dat de lijn van het verhaal moest blijven. Een aantal scènes die niet essentieel voor het verhaal waren zijn er uit gehaald. Ook een paar gedeelten van scènes die niet essentieel waren, zoals standaard-begroetingen in bloemrijke bewoordingen aan het begin van audiëntiescènes hebben we weggelaten, evenals een aantal recapitulaties (men moet niet vergeten dat een authentieke voorstelling een nacht lang duurt, zodat recapitulaties van groot belang zijn voor laatkomers, mensen die in slaap gevallen zijn, enz.).

DE VERTALING

Voor de vertaling is als leidraad aangehouden het idee dat de vertaling leesbaar Nederlands moet zijn, dat tegelijkertijd de inhoud en de stijlen van het Javaanse origineel zo goed mogelijk weergeeft. Het is dus bepaald geen woord-voor-woord vertaling geworden.

SPELLING EN UITSPRAAK VAN HET JAVAANS

Medeklinkers

- c* klinkt ongeveer als *tj* in *tjalk*.
- d* wordt uitgesproken met de tong tegen de boventanden; hij lijkt vaak erg op een *t*.
- dh* wordt uitgesproken met de onderkant van de punt van de gekromde tong tegen het gehemelte.
- g* klinkt ongeveer als de engelse *g* in *go*.
- j* klinkt ongeveer als de engelse *j* in *John*, maar veel lichter; hij lijkt vaak op een *c*.
- k* klinkt aan het eind van een woord als de klank tussen de twee e's van *meeëten* (d.w.z. een 'glottisslag'); zo ook voor bepaalde uitgangen zoals *-an* en *ake*. Elders gewoon als een *k*.
- ng* niet gevolgd door een *g* klinkt altijd zoals de *ng* in *hangen*, ook aan het begin van een woord (bijvoorbeeld *Ngastina*)
- t* wordt uitgesproken met de tong tegen de boventanden.
- th* wordt uitgesproken met de onderkant van de punt van de gekromde tong tegen het gehemelte.
- y* klinkt ongeveer als de nederlandse *j* (zoals in *jongen*), hoewel veel lichter.

Klinkers

- a* in open lettergrepen niet gevolgd (binnen hetzelfde woord) door een gesloten lettergreep, of door een open lettergreep met een andere klinker, klinkt vaak als de *o* in *pot* (bv. *data pitana* klinkt als *dòtò pitònd*, maar *marang* en *nagari* hebben gewone *a*'s).
- ê* klinkt ongeveer als de *e* in *bedoel*.
- e* klinkt ongeveer als de *e* in *leraar*.
- u* klinkt ongeveer als de *oe* in *bedoel*.

AANBEVOLEN LITERATUUR OVER JAVAANSE WAYANG KULIT

- Kats, J. *De wajang poerwa*. Een vorm van Javaans toneel. Dordrecht en Cinnaminson: Foris Publications, 1984. (Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, Indonesische Herdrukken) Een overzicht van het hofrepertoire van de wayang kulit van Soerakarta. Eerste druk in 1923.
- Keeler, Ward. *Javanese shadow plays, Javanese selves*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1987. Geeft zeer veel inzicht in de socio-culturele achtergronden van wayang kulit, maar is moeilijke stof (interpretatieve antropologie).
- Ras, J.J. *De schending van Soebadra*. Javaans schimmenspel, volgens de Soerakartase traditie bewerkt door Ki Kodiron. Vertaald uit het Javaans en van toelichtingen voorzien. Amsterdam: Meulenhoff, 1976. (De Oosterse Bibliotheek, deel 1) Vertaling van een script van een voorstelling, voorafgegaan door een uitgebreide, vrij specialistische inleiding.
- Van Ness, Edward C., en Shita Prawirohardjo. *Javanese wayang kulit*. An introduction. Singapore etc.: Oxford University Press, 1980. (Oxford in Asia Paperbacks) Een beknopte inleiding tot alle aspecten van wayang kulit-voorstellingen. Goed als eerste introductie.

EEN VOORSTELLING VAN HET WAYANGVERHAAL

DEWA RUCI

uitgevoerd door

KI ANOM SUROTO

uit Surakarta, Indonesië

Amsterdam, 23/24 november 1987

transcriptie: Eko Santoso en Ben Arps

Nederlandse vertaling en vormgeving: Ben Arps

(c) transcriptie en vertaling: Bernard Arps 1990

Pathêt Nêm: Eerste deel

AUDIENTIE IN NGASTINA

GAMELAN: GENDHING KABOR SLENDRO PATHET NEM

Op het scherm:

Opkomst van koning Duryudana, begeleid door twee dienaressen. Vervolgens opkomst van zijn adviseurs: de hofgeleerde Durna, koning Karna, de vizier Sangkuni.

Gezang in muziekstuk

Bekoorlijk was de schoonheid van
o
de stralende maan
o
die de lieflijkheid van het paleis
opluisterde
o
steeds weergalozer
o
was de schoonheid van het gouden huis
dat straalde als de hemel
o

lênglêng ramywaning kang
ung
sasangka kumênjar
ung
mangrêngga rumning puri
ung
mangkin tanpa siring
ung
halêping kang omah mas lir murubing
langit
ung

Janturan (recitatie)

Tenietgedaan, stilte, er wordt
gezwegen.

Welk land zou het zijn dat kaeka adi
dasa purwa is? Kaeka staat voor 'het
eerste', adi betekent 'voortreffelijk',
dasa betekent 'tien' en purwa duidt op de
begintijd. Al zijn er onder de talloze
schepselen van de goden die door de hemel
overkoepeld, door de aarde gesteund, door
de oceanen omsloten worden, vele die
buitengewoon schoon zijn, er is geen land
dat het thans beschrevene evenaart.

Swuh rêp data pitana.

Anênggih nagari pundi ta kang kaeka
adi dasa purwa. Eka marang sawiji, adi
linuwih dasa sapuluh purwa wiwitan.
Nadyan ta kathah titahing jawata
ingkêng kaungkulan ing akasa sinangga
ing pratiwi kinapit ing samodra kathah
kang samya anggana raras, nanging datan
kadi nagari ingkang ginupit ing mangke.

Waar vindt men een enkel land dat tien namen draagt? Dat is slechts het rijk Ngastina, ook genaamd Gajah Oya en Liman Bênawi. Het heet Ngastina daar het in een ver verleden gesticht is door koning Hasthimurti. Het wordt genoemd Gajah Oya of Liman Bênawi omdat het gelegen is op een plaats die voordat hij zich tot een rijk ontwikkelde een paleis van olifanten was.

Het wordt tot inleiding van de vertelling gemaakt, omdat men stellig onder honderd landen geen tweetal vindt dat het evenaart, onder duizend landen geen volledig tiental. Het is immers een land dat *panjang*, *punjung*, *pasir*, *wukir*, *loh*, *jinawi*, *gêmah*, *ripah*, *karta*, *tata*, en *raharja* is.

Panjang staat voor: van verreikende faam, *punjung* van hoge invloed. *Pasir* betekent oceanen en *wukir* gebergte. Inderdaad is het een land met een gebergte in de rug, een grote rivier aan de linkerzijde, rijstvelden ter rechterzijde, en een grote haven voor zich.

Loh betekent dat alles wat er geplant wordt steeds vruchtdraagt, *jinawi* dat alle waren goedkoop zijn. Zodoende zijn de aantallen vreemdelingen die gevestigd zijn in de hofstad zo groot dat hun huizen samengeperst staan, de uiteinden van de dakribben elkaar kruisend en de veranda's elkaar rakend. Uitgestrekte oppervlakten lijken nauw ten gevolge van de welvaart van het rijk.

Dat het land *ripah* is blijkt uit de handelaren, zeelui en schippers die dag en nacht komen aanvloeien, in stromen zonder onderbreking, daar immers niets de wegen onveilig maakt.

Dat het *karta* is blijkt uit het feit dat de plattelanders allen tevreden en op hun gemak zijn, zich toelegend op verbouw van gewassen. Kippen en ander pluimvee zijn niet vastgemaakt; overdag zwerven ze op de weide en bij zonsondergang keren ze ieder naar hun hok terug. Hokken met sluitbomen en vergrendelde deuren zijn er onbekend, daar er geen misdadigers zijn.

Raharja betekent dat vijanden op afstand blijven. De ambtenaren en regenten staan bekend om hun uitmuntendheid; ze zijn voortreffelijk en superieur, steeds strevend naar verheffing van de vorst en gezag van het rijk Ngastina.

Pundi ta nagari satunggal darbea nama sêdasa. Muhung nagari hing Ngastina, inggih ing ngGajah Oya ya ing Liman Bênawi. Mila hawasta nagari Ngastina, labêt ing nguni yasaning sawargi prabu Hasthimurti. Sinêbat ngGajah Oya ya Liman-bênawi, sakderenge dumadi praja, yêkti papan ing kono duk kunane tilas kêdhatoning dwipangga.

Kinarya pambukaning kandha, têtela angupadya nêgari satus tan antuk kêkalih sewu tan jangkêp sadasa. Dhasar nagara panjang punjung pasir wukir loh jinawi gêmah ripah karta tata tur raharja.

Panjang dawa pocapane punjung luhur kawibawane pasir samodra wukir gunung. Tuhu nagari ngungkurakên pagunungan ngeringakên bânawi, nêngênaken pasawahan, ngayunakên bandaran agung.

Loh tulus kang sarwa tinandur dadi, jinawi murah ingkang sarwa tinuku têmah kathahing para jalma ngamanca, ingkang samya gêgriya lêbêting praja katingal jêjêl hapepet abên cukit têpung taritis. Papan wiyar katingal rupak inggih awit saking raharjaning praja.

Ripah tandha lakuning para dagang layar nangkoda ingkang samya lumintir siyang tanapi ratri, ndalidir datan wontên pêdhote labêt tan wontên sangsyaning dèdalan.

Karta tandha kawula padhusunan samya hayêm têntrêm atine, nungkul pangolahing têtanen pitik iwen tan wontên cinancangan wanci hawan ngandhar ing pangonan suruping arka, wangsul marang kandhange dhewe-dhewe. Datan wontên carane kandhang pêpalangan, lawang kinancangan labêt datan wontên dursila juti.

Raharja tebihing parangmuka para mantri bupati samya kontab kautamane, dibya wilotama tansah hambudidaya luhuring sang nata tuwin wibawaning nagari Ngastina.

Inderdaad is het een rijk met een grote vlam, een toestand van verlichting, een hoog opstijgende rook: ver rijkt de vermaardheid ervan, en het is beroemd in vreemde landen. Waarlijk zijn het niet slechts de buurlanden die voor haar buigen; zelfs op verre eilanden dienen vele haar, niet gedwongen door oorlogsvoering, slechts bekoord door de verhalen over haar voortreffelijkheid. Jaarlijks brengen zij schatting in de vorm van boomstammen voor houtskoolbranding, allerhande kostbaarheden en snuisterijen, grondstoffen en goederen. Ook bieden zij vrouwen aan ter vergoeding van de liefde en genegenheid. Bovendien zijn er talloze vreemde vorsten die gezanten sturen als teken van de broederschap die hen verbindt.

Nu kunnen de namen genoemd worden van de vorst die het rijk opluistert. Hij is genaamd vorst Duryudana, hetgeen de betekenis draagt van 'vorst die sterk is in zijn verering'. Ook heet hij koning Jakapitana, wat herinnert aan het feit dat hij als ongetrouwde jongeman reeds de teugels van het rijk in handen had. Ook heet hij vorst Jayapitana, wat aanduidt dat hij het juweel der strijders is. Ook heet hij de edele ngGendarisuta, aangezien de koning een zoon is van vrouwe Gëndari. Ook: de edele Drastarastrasiwi, daar hij een zoon is van de edele Drastarastra.

Ook heet hij: vorst Kurupati, omdat hij koning is van het volk der Kuru's. Hij is ook genaamd vorst Kurawendra wat betekent dat hij de samenbinder is van de honderd broeders, waartussen men één zuster vindt, namelijk prinses Dursilawati die gehuwd is met de koning uit Banakêling, vorst Jayadrata. Ook heet hij vorst Tripamangsah, wat herinnert aan het feit dat hij geboren is als één van een drieling die bestond uit hemzelf, prins Dursasana en prinses Dursilawati.

Dhasar nagara gêdhe obore, padhang jagade dhuwur kukuse adoh marang kuncarane tur kasusra ing mancapraja. Sayêkti datan ngêmungakên nêgari kanan-kering kang samya sumuyud nadyan ta tanah sabrang, kathah kang sami sumawita tan karana bandayuda, amung kayungyun pêpoyaning kautaman. Pêndhak antaramangsa samya pasok bulu-bêkti kang awujud glondhong pêngarêng-arêng, peni-peni rajapeni guru bakal guru dadi. Ngaturakên putri tandha lintuning sih-katrêsnan. Tuwin datan sakêdhik nalendra saking mancapraja, angentunakên duta agêng minangka cihna têtangsuling kêkadangan.

Wênang kinucapna jêjuluking sang nata kang ngrênggani praja. Ajêjuluk sang nata prabu Duryudana, ingkang mêngku wêrdi nalendra rosa ing pamuja. Ya sang nata prabu Jakapitana, minangka pmut nalika maksih jêjaka sampun ngasta puseraning praja. Ya sang nata prabu Jayapitana, nelakakên nalendra dados musthikaning para prajurit. Ya sri ngGendarisuta, labêt sang nata atmajaning dewi Gëndari. Ya sang Drastarastrasiwi, labêt pinutra sang Drastarastra.

Ya sang nata prabu Kurupati, karana sang nata tasih angratoni bangsa Kuru. Ya sang nata prabu Kurawendra, minangka suraos, dados tangsuling para kadang satus, ingkang kasasaban wanodya sajuga yaiku dewi Dursilawati ingkang sampun dhaup, kalayan nalendra sangking mBanakêling hanênggih sang hadipati Jayadrata. Inggi prabu Tripamangsah, minangka pmut nalika sang nata lair dhampit têtiga, yaiku raden Kurupati, raden Dursasana klawan dewi Dursilawati.

Als men in overweging neemt dat de vorst van Ngastina een zoon is van de edele Drêstarastra is het niet verwonderlijk dat zijn inborst is: *tanuhita, darmahita, sarahita en samahita*. Dat wil zeggen, hij houdt ervan om wijsheid toe te passen, hij is erop gesteld om het recht zijn beloop te doen hebben, strijdmanschap bekoort hem en hij legt zich toe op de beleefdheidsvormen. Hij is een vorst die bijzondere krachten bezit maar de krachten van anderen niet onderdrukt. Hij is verheven maar streeft er niet naar om boven anderen uit te steken; hij is nederig maar wordt niet verlaagd door zijn medemensen.

De verdiensten van de vorst zijn: hij schenkt kleding aan de ongekleden, schenkt voedsel aan de hongerigen, reikt een staf aan hen die dreigen uit te glijden, geneest de zieken, en troost hen die getroffen zijn door verdriet. Verder houdt hij zich aan *sama bedha en dhana dhêndha*: in de rechtsgang verschaft hij kastijding, dat wil zeggen dat hij is onpartijdig ten opzichte van zijn verwanten. Bovendien is de vorst *berbudi bawalêksana*. *Berbudi* betekent dat hij beloont en in rang verheft, en *bawalêksana* dat zijn uitspraken onontkomelijk uitgevoerd worden.

Indien de verheven eigenschappen van de vorst en de uitgestrektheid van zijn onderhorigheden volledig zouden worden opgesomd zou dat een gehele nacht zonder onderbreking in beslag nemen. Het wordt afgebroken door de dichter. Tot zo ver.

Op een maandag behaagt het hem om in audiëntie te verschijnen in de geplaveide audiëntiezaal, gezeten op de ivoeren troonzetel die aan weerszijden verguld is en ingelegd met de negen juwelen, waaronder een tapijt is uitgerold, bestrooid met bloemen en geparfumeerd met reukoliën. Hij is omgeven door de dienaressen die 's vorsten staatsiefiguren vasthouden: een gouden eend, een gouden Manilla-eend, de *banyak dhalang*, de *sawung galing*, de *hardawalika*, een gouden zakdoek en een volledig gouden olifant. Men ziet hoe de vorst koelte wordt toegewuifd met pauweveren van links en rechts; de welriekendheid van de koning verspreidt zich tot aan de plaats van het gewone volk. Verdwenen zijn zijn menselijke eigenschappen; hij is gelijk de god Prabancana, afgedaald op de aarde, omgeven door de hemelnimfen.

Engêt-engêt nalendra Ngastina, atmajaning sang Drêstarastra mila datan mokal, lamun ta dêrbea watak tanuhita darmahita sarahita samahita. Lire, karêm olah kapandhitan, rêmên olah pangadilan, sêngsêm marang[?] kaprajuritan marsudi hing tatakrami. Nalendra guna-hingaguna tan ngêndhak gunaning jalmi luhur tan ngungkul-ungkuli handhap tan kasor ing sêsami.

Lalabêtaning sang nata paring sandhang wong kawudan haweh pangan wong kaluwen têtulung têtên wong kalunyon, maluyakake wong sakit, kinarya suka kang samya kêtaman prihatin. Sarta ngasta sama beda dhana dhêndha, lampahing pangadilan nindakakên dana wêsiyasat, lire datan hambau kapine. Tur ta nata berbudi bawalêksana. Lire berbudi hangganjar ngulawisudha bawalêksana apa ingkang kadhawuhakên, datan kenging oncat têtêp kêlampahan.

Lamun ta ginunggunga luhuring sang katong tuwin wiyaring jajahan kaya saratri datan wontên pêdhote pinunggêl kang hamurweng kawi sinigêg.

Nuju hari Soma kêparêng miyos siniwaka aneng sitinggil binatu rata lênggah dhampar denta kinapiting kancana pinatik ing nawa rêtna, kagêlaran pèrmadani sinêbaran sari-sari ginanda wida lisah jêbad kasturi. Kahayap para parêkan kang ngampil upacara nata, arupi bebek mas menthog mas banyak dhalang sawung galing, hardawalika kacu mas dwipangga ingkang sarwa rukmi. Katingal sang nata kinêbutan lar badhak kanan tanapi kering kongas ngambar gandaning sang katong ngantya praptaning pangurakan. Sirna kamanungsane cinandra pan yayah, sang ywang Prabancana ngejawantah kahayap para hapsari.

Het is volkomen stil. Zelfs geen sprinkhaan laat zich horen; de bladeren bewegen niet en de wind ligt stil. Slechts vaag hoorbaar is het geluid van de gamelan met de meeslepende hoge tonen van de zangeressen, waarbij zich het gekwetter van de vogels voegt die zijn neergestreken in het hekwerk. Zo ook het geluid van de ambachtslui, koperslagers, smeden, gamelanmakers, en goudsmeden die ieder hun werk verrichten; uit alle hoeken klinkt het getinkel en geklingel in afwisseling, gelijk het geluid van de cicade die *mandyaraga* genoemd wordt, bijdragend tot de schone en meditatieve sfeer in de audiëntieruimte.

Zij die het is toegestaan zich voor de vorst te bevinden zijn de volgende personen. De rijksgeleerde, de wijze man uit de kluizenarij Sokalima genaamd de geestelijke Durna. Ook geheten de geestelijke Kumbayana of Baratwajaputra of de edele Wipra of de edele Waradwija.

Achter hem bevindt zich hem die dient als voorzorg tegen alle gevaar, namelijk de vorst van Ngangga, genaamd de edele Karna Basusena of Bismantaka, Talidarma, Pritaputra, Arkasuta, oftewel de edele Suryatmaja. Hij is een vorst met bovennatuurlijke krachten, dapper, overwinnaar op het slagveld. Zodoende is het niet verwonderlijk dat hij in Ngastina gemaakt is tot de grote kampioen, beschermer in de strijd, immer optredend als voorvechter.

Men ziet dat ook de rijksbestuurder niet ontbreekt, de oom van de vorst, die zetelt als ridder van Plasajênar, genaamd vizier Sangkuni oftewel vizier Suman. Of de edele Trigantalpati of prins Swelaputra.

Buiten loopt het over van de rijksbeambten, te beginnen met de *bupati sêpuh* die aangesproken worden als 'hoogedele', overgaand in de *bupati anom*, *kliwon*, *wêdana*, *pênewu*, *mantri*, *lurah*, *jajar*, en dergelijke.¹ Allen houden zich gereed voor de woorden van de vorst, koning Duryudana.

Rêp sidhêm pèrmanêm. Tan ana baneke walang salisik gêgodhongan datan ebah angin tan lumampah. Amung lambat-lambat kapiyarsa swaraning pra pradangga angrangin binarung pangliking widawati kang nganyut-anyut, kasambêt ocehing kukila kang mencok ing pancak-suji tuwin abdi kriya gêmbalak pandhe gëndhing myang kêmasan, hanambut karyane sowang-sowang pating carêngklang pating carêngkling imbal ganti, lir swaraning cênggeret nong ya kang sinêbat mandyaraga, amimbuhi marang asri-rênggêping panangkilan.

Wondene ingkang kêparêng sumewa ing ngarsa nata nênggih mênika ta warnane, pujangganing praja pandhita saking pêtapan Sokalima pèparab dhahywang Druna. Ya dhahywang Kumbayana ya Baratwajaputra ya sang Wipra ya sang Waradwija.

Sumambung pungkur, yayah prayitneng kewuh anênggih mênika ta nalendra ing Ngangga, jêjuluk sang Karna Basusena inggih sang Bismantaka, Talidarma Pritaputra Arkasuta ya sang Suryatmaja. Nalendra sêkti mandraguna prawira jayeng palugon, mila datan mokal, wontên ing Ngastina kinarya gêdhe gul-agul tanggulanging adilaga anggung ginala-gala [??].

Ing mangke datan kantun katingal pisowaning warangka praja, kalêrês ingkang paman klawan sang nata, ingkêng anyatriya wontên ing Plasajênar, kêkasih rêkyana patih harya Sangkuni ya patih harya Suman. Ya sang Trigantalpati ya radyan Swelaputra.

Ing jawi andher balabar pisowaning para narapraja. Wiwit sangking bupati sêpuh kang sêsêbatan kanjêng, lumereg bupati anom, wêdana, pênewu, mantri, lurah, jajar sak-panunggalane. Samya cumadhang marang pangandikaning sang nata prabu Duryudana.

¹ Dit zijn de namen van beambten in dienst van een Javaans vorst, van hooggeplaatst naar laag.

Diep in zijn innerlijk is koning Duryudana ongerust over de mondiale voorspelling die vermeldt dat in de toekomst de Baratayuda Jayabinangun² zal uitbreken. En dat terwijl vorst Duryudana heeft wanneer hij zich de kracht van de Pandhawa's realiseert. Het is dus niet verwonderlijk dat koning Duryudana de raadgevers van het rijk om zich verzamelt, om met hen overleg te plegen. Steeds meer hofambtenaren die hun opwachting maken drommen samen. Als volgt zullen de woorden zijn die de koning, vorst Duryudana, nu nog niet heeft uitgesproken.

Gezang in muziekstuk

e
o

Mangkana têtênging pagêdhongan prabu Duryudana, muhung mrihatosakên dhatêng jangkaning jagad ingkang anyêbatakên mbenjang badhe timbul Baratayuda Jayabinangun. Ing mangka sang prabu Duryudana rumaos miris manawi ngwuningani dhatêng kêkiyataning para Pandhawa. Mila datan mokal sang prabu Duryudana anyakêtakên dhatêng parampara praja, arsa kakanthi wawan pangandikan. Saya ngangsgêg pisowaning para narapraja. Mangkana, wijiling pangandika ingkang dereng kawiyos ing lesan saking sang nata prabu Duryudana.

ing
ung

HET MUZIEKSTUK KABOR GAAT OVER NAAR ZIJN VERVOLG, LADRANG KRAWITAN

Gezang in muziekstuk

Mijn betuiging van eerbied
o
is allereerst gericht tot de schepper
van de wereld
o
en alles wat zich erin bevindt
o
die zijn onderdanen liefheeft
o
voedsel schenkt aan allen
o
hen liefheeft tot het einde toe
o
wanneer ik mij richt
e
tot de gezant van de wereld
de voortreffelijke afgevaardigde in de
wereld
hoop ik dat hij Goddelijke genegenheid
mag vinden, evenals de geestelijken
o
die de heerlijkheid reeds hebben
bereikt
e

Dyan sêmbahnireng ulun
ung
kapurba ring sang murbeng rat
ung
sahananing kang
ung
nikanang sih ing dasih
ung
maweh boga sawêgung
ung
asih ring dêlahan
ung
yan kanang manujweng wong
ing
ri njêng nayakaning rat
duteng rat kotama
mangguha manugraheng len sewa sogata
ung
tang uwus minulya
ing

² De eindstrijd tussen de Kurawa's en de Pandhawa's die de wereld zal reinigen van alle kwaad.

Versnelling

EINDE MUZIEKSTUK

Pathêt nêr agêng (meditatief gezang)

Het was doodstil in de audiëntiezaal
 de legerscharen gaven geen geluid
 o, e
 onder de invloed van de vorst
 o
 die zachtmoedig en voortreffelijk van
 inborst was
 als opziend naar de goden
 weifelend, vol verlangen
 e
 weifelend, vol verlangen
 o
 o
 e
 de hitte die van hem uitstraalde dwong
 eerbied af
 o
 o
 vanwege de droefheid die hij in zich
 droeg
 verkoeld was het hart van de vorst
 o
 voortreffelijk onder zijn
 medescheepselen
 vrijgevig, harmonie schenkend
 e
 vrijgevig, harmonie schenkend
 e
 o
 e

Sidhêm jroning pasewakan
 wadya gung tanpa sabawa
 ung, ing
 kapraban dening sang narpa
 ung
 kang mahambêg martotama

 saksat manêngeng jawata
 mangu mangu kahonêngan
 ing
 mangu mangu kahonêngan
 ung
 ung
 ing
 sêsumuking netya wingit

 ung
 ung
 pangêmoting duka cipta

 kasrêpan tyasing narendra
 ung
 punjul samining tumitah

 berbudi mandana-raras
 ing
 berbudi mandana-raras
 ing
 ung
 ing

Ada-ada Girisa slendro pathêt nêr (energiek gezang)

Stil was het in de audiëntiezaal
 Alsof zichtbaar was
 wat hem bezig hield
 de wil van de vorst, koning Duryudana
 die verschenen was in audiëntie
 maar anders dan gewoonlijk, met een
 bijzondere uitstraling
 beangstigd, met bevend hart
 o
 waren zij die hun opwachting maakten
 niemand gaf geluid
 ywo

Tidhêm jroning panangkila
 sêmunê kawuryan
 wigatining karsa
 kaparêng nata Duryudana prabu
 kang miyos tinangkil
 beda lan saban-saban, akanthi
 prêbawa
 kêkês gâtêring tyas
 ung
 kang sami sumewa
 tan ana nyabawa
 ywa

In het hierop volgende gesprek tussen koning Duryudana en zijn adviseurs (hier weggelaten) spreekt de koning zijn angst uit over de komende Bratayuda-strijd, de eindstrijd tussen de Pandhawa-broers en de Kurawa's, waarin zijzelf, de Kurawa's, zouden kunnen verliezen. Er wordt besproken hoe zij de sterkste van de Pandhawa's, prins Wêrkudara, uit de weg kunnen ruimen. De hofgeleerde Durna heeft een idee. Wêrkudara is bij hem in de leer gegaan en wil van hem de 'kennis van oorsprong en bestemming van het bestaan' ontvangen. Hij zal Wêrkudara als voorwaarde hiervoor een opdracht geven waarbij hij vast zal omkomen. Dan verschijnt Wêrkudara.

koning Duryudana

prins Wêrkudara, de held van het verhaal

de hofgeleerde Durna

de vizier Sangkuni

Dialog

Aanwezigen:

Duryudana, vorst van Ngastina, oudste van de 100 Kurawa-broeders. Een strenge persoonlijkheid, maar makkelijk beïnvloed door zijn raadgevers. Stem: zwaar.

Werkudara, de tweede van de vijf Pandhawa's. Een groot en krachtig persoon, voor niemand bang. Stem: zeer zwaar.

Durna, 's vorsten priester, die woont in de kluizenarij Sokalima in Ngastina, maar leraar is geweest van de Kurawa's zowel als de Pandhawa's. Stem: beweeglijk van hoog naar laag, nasaal, scherp.

Karna, koning van Ngawangga, onderhorig aan Ngastina. Een opvliegend persoon. Stem: relatief hoog en beweeglijk.

Sangkuni, de listige vizier van Ngastina, een oom van koning Duryudana. Stem: van middelmatige hoogte, vleierig.

DURYUDANA:

Broeder Bratasena, je komt in de audiëntieruimte verrast mij. Wat is er aan de hand? Ik wil snel een verklaring.

WERKUDARA:

Duryudana, mijn broeder, ik ben hier gekomen, in de eerste plaats om te kijken of het goed met je gaat. In de tweede plaats heb ik al lang niet gezien hoe het met het land Ngastina gesteld is. In de derde en laatste plaats: ik ben gekomen om te vragen of ik mijn vader Durna mag lenen.

Adhimas Bratasena, karya kagyating pun kakang si adhi praptêng pasewakan. Ana wigati apa, daya pun kakang mundhut katêrangan.

Duryudana kakangku, têkaku ana kene, sêpisan tilik marang karaharjanmu. Kaping pindhone wis suwe nggonku ora ngwuningani, marang gumêlaring praja Ngastina. Gêneping kaping têlu, sowanku mreng mung maligi bakal - nyuwun ngampil marang Durna bapakku.

Want ik heb enige tijd geleden in Sokalima mijn opwachting gemaakt met de bedoeling om te vragen om openbaring van de kennis van oorsprong en bestemming van het bestaan. Mijn vader Durna was bereid om hem te openbaren, maar ik moest eerst toestemming vragen aan mijn broeder Kurupati. En dus, broeder Kurupati, kun je erin toestemmen dat ik mijn vader Durna lenen?

DURYUDANA:

Ach, mijn broeder, Bratasena. Je oudere broeder is bereid om vader van Sokalima af te staan als je hem wilt lenen. Want, hoewel de eerbiedwaardige vader gevestigd is in Ngastina, wordt hij zoals bekend vereerd door zowel de Kurawa's als door de Pandhawa-broeders. Zodoende draag ik hem volledig aan je over, broeder Bratasena.

WERKUDARA:

Ik ben zeer dankbaar dat mijn broeder Kurupati mij toestemming geeft om mijn vader Durna te lenen.

DURYUDANA:

terwaaide
Eerbiedwaardige vader?

DURNA:

Ik sta tot uw beschikking.

DURYUDANA:

Wilt u met broeder Bratasena overleggen? Ik verzoek u om te vervullen wat ook hij van u vraagt.

DURNA:

O, ja, dank, mijn beste, dat u uw vader toestaat om met mijn zoon Bratasena te spreken.

Mijn zoon, mijn jongen, Bratasena.

WERKUDARA:

Durna, mijn vader, wat is er?

DURNA:

Je oudere broeder heeft je vader toestemming gegeven om met je te spreken, beste Bratasena. Zodoende, mijn beste, ga je inderdaad vragen om de kennis van oorsprong en bestemming van het bestaan?

Awit nalika sêmana aku sowan marang Sokalima, ingkang wigati aku bakal nyuwun diwêdharake kawruh sangkan-paraning dumadi. Durna bapakku saguh mêdharake, nanging aku kinen njaluk palilah klawan Kurupati kakangku luwih dhisik. Ingkang mangkono Kurupati kakangku, apa hana lilaning atimu yen aku bakal ngampil klawan Durna bapakku.

Adhuh adhiku dhi adhiku Bratasena. Pun kakang ora bakal owêl yen ta si adhi bakal ngampil lawan bapa ing Sokalima. Karana, nadyan ta bapa pênêmban lênggah ana Ngastina, nanging nyatane, bapa Durna kuwi sêsêmbahaning para Kurawa, ya sêsêmbahaning para kadang Pandhawa. Ingkang mangkono, sak-wutuhe ndak-pasrahake klawan - adhimas Bratasena.

Bangêt panarimaku dene Kurupati kakangku wis ngêparêngake, Durna bapakku bakal ndak-suwun ngampil.

Bapa pênêmban.

Kawula nuwun wontên dhawuh.

Mangga bapa kêparênga sapêjagong kaliyan adhimas Bratasena. Mênapa panyuwunipun, kêparênga mituruti.

O inggih ngaturakên panuwun ngger, pun bapa dipunkêparêngakên manggihi dhatêng anak kula pun Bratasena.

Anakku ngger kulup Bratasena.

Durna bapakku apa.

Kêng raka wus nglilakake pun bapa manggihi marang sira kulup Bratasena. Ingkang mangkono ngger, apa sida sira kulup bakal nyuwun kawruh sangkan-paraning dumadi?

WERKUDARA:

Dat ben ik inderdaad al sinds vroeger van plan. Ik kan me niet voldaan voelen als ik nog geen lering van mijn vader Durna heb ontvangen over de kennis van oorsprong en bestemming van het bestaan. Aangezien Kurupati reeds toestemming heeft gegeven: onthul nu snel, mijn vader Durna, hoe de kennis van oorsprong en bestemming van het bestaan is. Mocht het een geheim zijn, dan zal ik er een bidruimte voor lenen, hier in de hofstad Ngastina.

DURNA:

O, la la la. Hahahahaha. Bratasena, er zijn geen geheimen onder al de kennis die ik in mij draag, hoor, jongen. Iedereen mag de kennis waarom je vraagt horen, mijn beste, want de kennis van oorsprong en bestemming van het bestaan is geen zware kennis, het is de allerlichtste kennis. Als je het vergelijkt met een stapel, ligt het helemaal bovenop, en is makkelijk om te pakken. Daarom, Bratasena, hoef je niet ongerust te zijn. Ik ben bereid om de kennis van oorsprong en bestemming van het bestaan te onthullen.

Maar er is één ding, jongen. Er is een gezegde: 'kennis wordt verwezenlijkt door daden'. Mijn jongen, als basis voor de onthulling van de kennis van oorsprong en bestemming van het bestaan die je wilt ontvangen, moet je er eerst snel een koopsom voor in de plaats stellen, mijn jongen.

WERKUDARA:

Als ik er inderdaad iets voor in de plaats moet stellen, wat is dat dan, ik zal het je aanbieden.

DURNA:

Mijn jongen, je bent bereid om het me te geven?

(...)

DURNA:

... de grote boom waarin de wind nestelt. Als je de grote boom waarin de wind nestelt kunt vinden, en aan je vader aanbiedt, op dat ogenblik zal je vader meteen de kennis waarom je vraagt openbaren, beste Bratasena.

Pancen wis ndak-gêgantha wiwit biyen mula, kaya ora bakal lêga rasaning atiku, lamun aku durung nampa wêjanganing Durna bapakku mungguh kawruh sangkan-paraning dumadi. Gandheng Kurupati kaduga wis marêngake, mara inggal wedharna Durna bapakku, kêpiye wedharaning kawruh sangkan paraning dumadi. Yen pancen bab iki digawe wadi, bakal ndak-silihake sanggar pêlanggatan, saka praja Ngastina kene.

O lha dalah. Hahahahaha. Bratasena, kabeh kawruh kang tak-wêngku kuwi ora ana sing wadi kok ngger. Kabeh kêna krungu marang kawruh sing sira-suwun iku kulup, dhasare kawruh sangkan-paraning dumadi kuwi kawruh sing ora abot, kawruh sing entheng dhewe. Upama wong dokok-dokok, dokokane mung ana ndhuwur dhewe gampang dijupuk. Mula kang mangkono kulup Bratasena aja kuwatir. Pun bapa bakal saguh mêdharake kawruh sangkan-paraning dumadi.

Ya mung wae ngger. Ana têtêmbungan 'ngelmu iku kêlakone kanthi laku'. Ngger, pinangka dadi lambaran nggonmu bakal nampa wêdharaning kawruh sangkan-paraning dumadi, luwih dhisik dina iki mara enggal wujudna pitukone ya ngger.

Yen pancen ana pitukone wujudé apa bakal ndak-aturake.

Sira kulup saguh ngaturake?

... [kayu] gung susuhing angin. Manawa sira kulup bisa golek kayu gung susuhing angin, ndok-aturake marang pun bapa, ing kono pun bapa enggal bakal mêdharake marang kawruh kang sira-suwun kulup Bratasena.

WERKUDARA:

Mijn vader Durna eist van mij dat ik de grote boom waarin de wind nestelt aanbied?

DURNA:

Ja, inderdaad, mijn jongen.

WERKUDARA:

Ik ben bereid om hem te zoeken, bereid om hem op te sporen. Geef me een aanwijzing waar zich de grote boom waarin de wind nestelt zich bevindt.

DURNA:

De grote boom waarin de wind nestelt bevindt zich op de top van de berg Candramuka, ook genaamd Wrêksamuka. Daar bevindt hij zich, jongen.

Ada-ada Mataraman slendro pathêt nêm (energiek gezang)

De aarde beefde, de hemel leek te
flitsen
gelijk de lonken van de verliefdmakende
waarheen men ook zag
o
schommelden de bergen
vanwege zijn innerlijke verwarring
ging hij bedwelmd door verlangen verder
e

Durna bapakku mundhut, supaya aku ngaturake, kayu gung susuhing angin.

Ya pancen mêngkono ngger.

Aku saguh nggoleki, saguh ngupaya. Mara tuduhna, ngêndi papan panggonaning kayu gung susuhing angin.

Kayu gung susuhing angin iku mapan ana ing pucuking gunung Candramuka ya ing gunung Wrêksamuka. Kono panggonane ngger.

Bumi gonjang-ganjing langit kêlap-
kêlap katon
lir kincanging sang maweh gandrung
sabarang kadulu
ung
wukir moyag-mayig
saking tyas mbaliwur
lumaris anggandrung
ing

Dialog

WERKUDARA:

Nu de woorden van mijn vader Durna mij duidelijk zijn: wat zou ik tot morgen wachten? Ik vraag meteen of u mij wilt excuseren; ik vertrek snel om de berg Candramuka te beklimmen op zoek naar de grote boom waarin de wind nestelt. Ik vraag om de zegen van mijn vader Durna; moge hij mij op mijn reis beschermen.

DURNA:

O, ja, ja, jongen, ja. De zegen van je vader voor jou, mijn beste Wêrkudara, is als een plens water uitgestort uit een kruik. Ik hoop dat je slaagt, beste Wêrkudara.

WERKUDARA:

Durna, mijn vader, ja.

Broeder Kurupati, wil je me excuseren, ik ga de berg Candramuka beklimmen.

Gandheng wus têrwaca sabdaning Durna bapakku, mbêasuk ndadak ngênteni apa, haku daya-daya njaluk pamit, enggal mangkat munggah marang gunung Candramuka golek kayu gung susuhing angin. Pangestuning Durna bapakku ndak-jaluk, ngayomana marang lakuku.

Oh, ya ya ngger ya. Paribasan sok glogok banyu nggênthong sok glogok banyu ngêjun, pangestuning pun bapa marang sira kulup Wêrkudara. Bisa lêbda ing karya kulup Wêrkudara.

Durna bapakku hiya.

Kurupati kakangku aku njaluk pamit bakal munggah marang nggunung Candramuka.

DURYUDANA:

Broeder, mijn broeder Bratasena. Voel je er niet voor om met me de eetzaal binnen te gaan om eerst gezamenlijk te eten met je oudere broeder?

WERKUDARA:

Eten is van later zorg. Het is nu van groter belang dat ik snel de eis van mijn vader Durna vervul.

Broeder Karna, wil je me excuseren?

KARNA:

Broeder Wêrkudara, mijn advies is: wees op je hoede, jongere broeder, draag je oordeel met je mee en laat je voorzichtigheid niet achter.

WERKUDARA:

Ja.

Oom Sangkuni, maak het je gemakkelijk. Ik ga meteen op weg naar de berg Candramuka.

Adhiku dhi hadhiku Bratasena. Apa si adhi ora kêparêng ndak-kanthi manjing ing sana pambojanan kêmbul dhahar marang pun kakang luwih dhisik.

Mangan kêtêmu mburi ingkang baku aku enggal mujudake pundhutaning Durna bapakku.

Karna kakangku haku njaluk pamit.

Yayi Wêrkudara. Wêlingku aja lali ya dhi duga-duga digawa ngati-ngati aja nganti kerî.

Ya.

Paman Sêngkuni prayogakna aku mangkat dina iki budhal marang nggunung Candramuka.

GAMELAN: SREPEGAN SLENDRO PATHET NEM

Op het scherm:

Wêrkudara verlaat de audiëntiezaal.

Gezang in het muziekstuk

o

ung

Muziekstuk versneld. Vertraagd.

EINDE MUZIEKSTUK

Dialog

DURYUDANA:

Eerbiedwaardige vader.

DURNA:

Tot uw dienst.

DURYUDANA:

Het verheugt mij dat vader Durna er oprecht naar streeft om de kracht van de Pandhawa's te laten verdwijnen, te weten: Bratasena.

Bapa pênêmban.

Kawula nuwun wontên dhawuh.

Rumaos bingah manah kula, dene bapa Durna estu-estu anggenipun mbudidaya, nyirnakakên dhatêng kêkiyataning Pandhawa wujudipun pun Bratasena.

SANGKUNI:

O wee, eerbiedwaardige broeder. Ik weet namelijk dat de berg Candramuka een spookoord is: iedereen, mens en dier, die er heen gaat komt om.

DURNA:

Daarom, mijn vorstelijke zoon, omdat Wêrkudara de berg Candramuka gaat beklimmen kan ik wel stellen dat hij sirna marga layu tegemoet gaat. Sirna betekent 'verdwenen', marga betekent 'de brug naar de onderwereld', en layu betekent 'dood': daar zal Wêrkudara snel aan zijn einde komen.

DURYUDANA:

Ja, laten we hopen dat het zo zal gaan, eerbiedwaardige vader.

Edele oom.

SANGKUNI:

Ik sta tot uw beschikking.

DURYUDANA:

Hoewel de Kurawa's innerlijk streven naar de dood van Bratasena, mag dat aan de buitenkant niet zichtbaar zijn. Zodoende, oom, begeef u snel naar buiten, en beveel de Kurawa-broeders om eer te bewijzen aan Bratasena bij zijn vertrek, tot waar de Candramuka-berg begint.

SANGKUNI:

Uwe majesteit's bevel is mij duidelijk.

(nederlaag?) Wilt u mij excuseren om uw aanwezigheid te verlaten?

DURYUDANA:

Ontbind meteen de audiëntie, ik keer terug naar het paleis.

Eerbiedwaardige vader.

DURNA:

Ik sta tot uw beschikking.

DURYUDANA:

dat? Komaan vader, laat ons samen het bidgebouw binnengaan, om de goden te vragen (of) Bratasena snel moge verdwijnen op de berg Candramuka.

DURNA:

Tot uw dienst. Ik zal u begeleiden, mijn koninklijke zoon.

Adhuh kakang pênêmban, mangka aku ngêrti yen gunung Candramuka iku papan pêngalapan, jalma mara jalma mati, sato mara tiwas.

Ingkang mênika ngger anak prabu, kanthi Wêrkudara minggah dhatêng ing gunung Candramuka, kenging kula wastani mênika badhe ngancik sirna margalayu. Sirna mênika ical marga pangêgil layu mênika pêjah: ing mriku ênggal pêjahipun pun Wêrkudara.

Nggeh mug-mugi mêkatên bapa pênêmban.

Paman harya.

Kula wontên dhawuh.

Nadyan ing kêbatinan Kurawa mbudidaya marang patining Bratasena, nanging - ing tata gêlar aja nganti kawistara. Ingkang mangkono paman, enggal mêtua njaba, mrentahake para kadang Kurawa, kinen padha ngurmati budhaling yayi Bratasena tumêka ing têtis-wiringing Candramuka.

Trêwaca timbalan padukendra. Kêparêng amba nyuwun pamit madal pasiyan madukendra [sic].

Ngiras pantês (mbubarna kang padha maraseba, manira bakal kondur angêdhaton.

Bapa pênêmban.

Kawula nuwun wontên dhawuh.

Mangga bapa, kula dherekakên minggah ing sanggar pamujan, nyênyuwun kaliyan jawata, mug Bratasena enggal - sirna, wontên madyaning gunung Candramuka.

Kawula nuwun inggih mangga kula dherekakên ngger anak prabu.

DURYUDANA:

Koninklijke broeder van Ngawangga.

Kaka prabu Ngawangga.

KARNA:

Ik sta tot uw beschikking, broeder.

Kula nuwun wontên dhawuh yayi.

DURYUDANA:

Mijn vorstelijke broeder gelieve enige tijd in het rijk Ngastina te blijven, om de verdere ontwikkelingen af te wachten.

Kaparênga kakang narpati sumêne sawêtawis wontên ing nêgari Ngastina, sinambi ngêntosi kadospundi babaring pawartos.

KARNA:

Tot uw dienst, broeder. Wilt u mij excuseren?

Nuwun inggih ngestokakên dhawuh yayi, parênga rakanta kula nyuwun pamit.

DURYUDANA:

Moge voorspoed u begeleiden.

Mbotên langkung namung handherekakên raharja.

Carita (vertelling)

Wat er vervolgens gebeurt. Volledig zijn de woorden van de vorst koning Duryudana. Het zijn *sabda brahmana-raja*: *sabda* betekent 'woorden', *brahmana* betekent 'wijze man' en *raja* 'vorst'. Op de woorden van een vorst mag niet teruggekomen worden; zwarte inkt op een wit blad gelijk kunnen ze niet worden verwijderd. Het behaagt de vorst om naar het paleis terug te keren. De voetstappen komen neer zonder af te wijken³ van de normen.

Lah ing kana ta wau. Wus paripurna - pangandikaning sang nata prabu Duryudana. Sabda brahmana-raja sabda pangandika brahmana pandhita raja ratu. Pangandikaning ratu datan kêna wola-wali pindha êwe krêsna tumetesing patra seta tan kêna den-icali. Sang katong arsa kondur angêdhaton tumapaking pada - datan nalisir saking ugêring wêwaton.

GAMELAN: LADRANG SALISIR PELOG PATHET LIMA

Gezang in het muziekstuk

e

ing

Op het scherm:

Koning Duryudana verlaat de audiëntiehal, evenals zijn raadgevers.

Gezang in het muziekstuk

o

ung

OVERGANG NAAR AYAK-AYAKAN SLENDRO PATHET NEM

³ Het woord nalisir ("afwijken") is een aanduiding voor de musici dat het vertrek van de vorst begeleid moet worden met het muziekstuk Salisir.

Op het scherm:

Vorst Duryudana gaat het paleis binnen.

Gezang in het muziekstuk

o	ung
o	ung
e	ing

SUWUK (EINDE VAN HET MUZIEKSTUK)

De hierop volgende scène, waarin koning Duryudana de problematiek uitlegt aan zijn vrouw, is weggelaten.

HET VERTREK VAN HET LEGER VAN DE KURAWA'S

In het eerste deel van deze scène brengt Sangkuni, de vizier, de bevelen van de koning over aan de andere Kurawa's, de jongere broers van de vorst. Hij vertelt dat ze zullen proberen Wêrkudara te laten omkomen door hem naar de berg Candramuka te sturen waar nog nooit iemand levend van is teruggekeerd. Het Kurawa-leger moet Wêrkudara begeleiden tot aan de voet van de berg Candramuka, en hem ook daarna nog in de gaten houden. Het leger van de Kurawa's maakt zich gereed om af te marcheren.

Ada-ada Budhalan Mataraman pelog pathêt nêr

's Morgens vertrok men luidruchtig uit
het rijk Ngastina
o, van alle manschappen schitterde de
uitrusting
gelijk de zon bij haar opkomst
uit de oceaan, om de wereld te
verlichten, toen ze telkens even
zichtbaar werden op de bergtoppen
vuurrood stralend
getroffen door de zonnestralen; de
wolken en de bergen

Enjing bidhal gumuruh saking
Ngastina nagri
ung, gunging kang bala kuswa bra
busananira
lir surya wêdalira
saka ing jwalanidhi, arsa madhangi
jagad duk mungup-mungup aneng
sapucaking wukir
mêrbabak bang sumirat
kêna soroting surya mega lan gunung-
gunung

e

ing

Carita (vertelling)

Snel vertrokken de Kurawa's. Langs de wegen brachten ze steeds in herinnering:

Sigra bidhal para Kurawa. Turuting marga amung tansah sung pêpengêt:

Buka cêluk (gezongen inleiding)

Let op

Titenana

(ZANGERESSEN:)

(Let op, verraad zal niet duren.)

(Titenana, wong cidra mangsa langgênga.)

GAMELAN: LANCARAN TROPONGBANG PELOG PATHET NEM

Op het scherm:

De Kurawa's komen een voor een voorbij, ieder aan het hoofd van hun eigen troep soldaten. De extroverte prins Dursasana danst uitgelaten onder luid geroep.

Gezang in het muziekstuk

e

ing

e

ing

OVERGANG NAAR KETAWANG LANGENGITA

Op het scherm:

Enkele Kurawa's vertrekken te paard.

TERUG NAAR LANCARAN TROPONGBANG

Op het scherm:

Eén van de Kurawa's heeft wat moeite om zijn paard te bestijgen en in bedwang te houden.

EINDE VAN HET MUZIEKSTUK

Het leger van de Kurawa's is vertrokken uit de hofstad om prins Wêrkudara tot aan de voet van de berg Candramuka te begeleiden. In enkele sprongen is Wêrkudara bij de berg, die hij geheel overhoop haalt op zoek naar de 'grote boom waarin de wind nestelt'.

DE REUZEN OP DE BERG CANDRAMUKA

Boven op de berg Candramuka bevinden zich twee reuzen, Rukmuka en Rukmakala. Ze bevinden zich al enkele jaren op de berg, en mogen van de goden slechts eten wat er uit zichzelf op hen af komt.

Ada-ada slendro pathêt nêr

... pijl
vijf, wind
influistering, slaapstede, vijf
o

... warayang
panca bayu
wisikan pagulingan lima
ung

Dialogo

Aanwezigen:

Twee reuzen, *Rukmuka* en zijn jongere broer *Rukmakala*. Stemmen: zwaar en rauw, woest.

RUKMUKA:

E e e. Broertje.

E e e. Hadhi.

RUKMAKALA:

Wat is er, broer.

Apa, kakang.

RUKMUKA:

Sinds wij bij elkaar zitten staat er een briesje. Wat ruikt deze wind lekker; wat voor geur is dit?

Sêlawase padha jagongan iki kok ana angin midid. Angin kok gandane wangi iki gandane apa.

RUKMAKALA:

Wat voor geur denk je, broeder? Want hier in het woud kan het niets anders zijn dan de geur van - een panter, dat is deze geur.

Gandane apa ta kang, wong ana alas ki ya ora wurung gandane - macan kombang, nek wangi ngene iki.

RUKMUKA:

O ja? Wat is deze geur dan fris en
verkwikkend; het lijkt wel een mens.

RUKMAKALA:

Hé?! Is dat een mens die zijn leven
wil offeren, dat hij hierboven komt?

RUKMUKA:

Komop, laten we uitvinden waar deze
geur vandaan komt.

RUKMAKALA:

Kom, ik ga met je mee, broer.

Wha ngono kok sêgêr sumyah gandane
sajak ana manungsa.

Elho! Apa mênungsa soroh nyawa kok
mungguh mrene.

Mara ayo digoleki ngêndi pênahing
ganda iki.

Hayo, tak-dherekake kakang.

GAMELAN: SREPEGAN SLENDRO PATHET NEM

Op het scherm:

De beide reuzen gaan op zoek naar de bron van de geur. Ze vinden Wêrkudara.

EINDE MUZIEKSTUK

Ada-ada slendro pathêt nêm

Een woeste, angstwekkende reus
zo groot als een berg, vlammend rood
van kleur
riep naar de vijand vragend om een
tegenstander
e

Yaksa krura kagiri-giri
gêngya lir prabata abang kawêlagar
manguwuh mungsuh minta lawan
ing

Dialog

RUKMUKA:

E e e e. Rukmakala?

RUKMAKALA:

Wat is er, broer?

RUKMUKA:

Ik had gelijk, er blijkt hier een mens
te zijn die het woud Tribasara is
binnengegaan.

RUKMAKALA:

O, la la. Wat een abnormaal grote man.
Hij is ontzettend groot. O, la la, waar
zou hij vandaan komen?

E e e e. Rukmakala.

Apa, kakang.

Bênêr apa kang dadi kandhaku, jêbul
iki hana manungsa kang - manjing wana
Tribasara.

Weh lha dalah. Mênungsa kok gêdhene
ora ukuran. Dhuwure kêliwat. Whua lha
dalah, gek mênungsa ngêndi kuwi.

RUKMUKA:

Hé, wacht eens even, ^{steer}sterke man, blijf staan! Ik wil je vragen: hoe heet jij?

He, mêngko dhisik wong gagah mandhêga. Kowe ndak-takoni, sapa jênêngmu heh?

WERKUDARA:

Sssssssssssss.

Sssssssssssss.

RUKMAKALA:

Hé, hé, een aardbeving.

Hê, hê. Lindhu, lindhu.

RUKMUKA:

Wat voor aardbeving? Hij gromt alleen maar.

Lindhu apa, dheweke nggêrêng ngono kok.

RUKMAKALA:

Wouw! Wa-a-a. Hij hoeft alleen maar te grommen en de aarde beweegt.

Wuah! Wa-a-a. Ingatase nggêrêng we thik bumine horêg.

WERKUDARA:

Weten jullie niet wie ik ben?

Kowe tambuh marang aku.

RUKMUKA:

Nee.

Hiya.

WERKUDARA:

Op mijn beurt wil ik weten hoe jullie heten en waar jullie hol is.

Balik gênti takon sapa pracekamu, ngêndi dhangkamu.

RUKMUKA:

Hé, o, la la. Hij heeft nog niet eens antwoord op onze vraag gegeven of hij begint al over hollen. Als jij niet weet wie ik ben: ik ben de bewaker van dit woud, ik heet Rukmuka.

Wê, hêhêh lha dalah. Ditakoni durung blaka njunjung dhangka. Kowe tambuh marang aku, aku kang mbaurêksa alas kene, jênêngku detya Rukmuka.

RUKMAKALA:

Ik ben Rukmakala.

Aku Rukmakala.

RUKMUKA:

Wie ben jij?

Kowe sapa.

WERKUDARA:

De tweede van de Pandhawa's, de ridder van Ngunggul Pawênang, ik ben genaamd Wêrkudara.

Panênggak Pandhawa, satriya Ngunggul Pawênang kêkasihku Wêrkudara.

RUKMUKA:

Wêrkudara?

Wêrkudara.

WERKUDARA:

Bratasena.

Bratasena.

RUKMUKA:

Bratasena?

Bratasena.

WERKUDARA:

Bima.

Bima.

RUKMAKALA:

Hahaha! Wat een hoop namen heeft hij.

Wuaha! Jênênge thik akeh tēmên.

WERKUDARA:

Waarom houden jullie me tegen?

Ana apa kowe mēthukake marang lakuku.

RUKMUKA:

Het leek alsof het woud hier getroffen werd door een storm, vanwege jouw invloed. Wêrkudara, wat heb je in dit bos te zoeken?

Ngalas kene kaya katêmpuh - angin gêdhe, sabab pêngaribawamu. Wêrkudara. Kowe ana ngalas kene arêp golek apa.

WERKUDARA:

Ik ben op zoek naar de grote boom waarin de wind nestelt.

Aku arêp golek kayu gung susuhing angin.

RUKMAKALA:

Zozo! De grote boom waarin de wind nestelt?

Elho! Kayu gung susuhing angin.

WERKUDARA:

Ja.

Hiya.

RUKMAKALA:

Waar bevindt die zich?

Manggone ana ngêndi?

WERKUDARA:

Midden in het woud, hier op de berg Candramuka.

Ana ing têngah alas nggunung Candramuka kene.

RUKMUKA:

Hahaha! Er is hier geen grote boom waarin de wind nestelt.

Wêhêhêhê. Kene ora nana kayu gung susuhing angin.

RUKMAKALA:

Inderdaad, hier is geen grote boom waarin de wind nestelt. Er is alleen maar 'een groot stuk hout in de vorm van een mens; zoek er naar'.⁴

O hiya, kene ora nana kayu gung susuhing angin, sing ana 'kayu gung rineka jalma, golekana'.

RUKMUKA:

Hè, deze jongen gaat freaken.

Lho, bocah ki malah êntek-êntekan.

Waarvoor zoek je die grote boom waarin de wind nestelt?

Kowe golek kayu gung susuhing angin digawe apa.

⁴ Een stukje uit een tekst van een gamelanstuk. Deze tekst is een zogenaamde wangsalan, een soort van Javaans woordraadsel. Een groot stuk hout in de vorm van een mens (kayu gung rineka jalma) is een raadsel waarop het antwoord is: golek ("houten pop"). Dit antwoord op het raadsel is een voorspiegeling van het woord golekana, "zoek er naar".

WERKUDARA:

Die ga ik gebruiken als betaling aan mijn goeroe, want ik streef naar de kennis van oorsprong en bestemming van het bestaan.

RUKMUKA:

Je goeroe houdt je voor de gek. Je goeroe heeft je in de val gelokt.

WERKUDARA:

Er bestaan geen goeroe's die hun leerlingen voor de gek houden, er zijn alleen maar goeroe's die hun leerlingen knap maken.

RUKMUKA:

Welja! Hé, deze is duidelijk voor ons bestemd, broertje.

RUKMAKALA:

O, ja. Het stemt overeen met de opdracht van de goden dat we niets mogen eten wat niet uit zichzelf naar ons toekomt. En hier is voedsel naar ons toe gekomen! Aangezien we al honger hebben: laten we 'm maar opeten, broer.

RUKMUKA:

Ja, laten we 'm maar opeten.

RUKMAKALA:

Ja.

RUKMUKA:

Bratasena.

WERKUDARA:

Wat?

RUKMUKA:

Als jij op zoek bent naar de grote boom waarin de wind nestelt: die is er inderdaad.

WERKUDARA:

Waar dan?

RUKMUKA:

Hier in mijn buik.

WERKUDARA:

Hoe kom ik er bij?

Bakal tak-nggo pitukon marang guruku sabab aku arêp nggayuh kawruh sangkan-paraning dumadi.

Kowe diapusi gurumu. Kowe diloropke gurumu.

Ora nana guru ngapusi murid, sing ana guru mintêrake murid.

Elho! Heh, iki cêtha pêpancenane awake dhewe dhi.

O wha iya. Cocog wangsiting dewa ora kêna mangan yen ora ana pangan mara, lha kok iki ana pangan mara, dhasare awake dhewe wis luwe: pangan we kang.

Hiya pangan wae.

Hiya.

Bratasena.

Apa.

Yen kowe arêp golek kayu gung susuhing angin, pancen ana.

Yen ana ngêndi nggone.

Ana njêro wêtêngku kene.

Carane njupuk priye.

RUKMUKA:

Via dit gladde weggetje hier. Je gaat hierlangs, dan val je door de slokdarm, en komt in de buik, en daar vind je de grote boom waarin de wind nestelt.

WERKUDARA:

Waarom zou ik moeilijk doen en via jouw bek gaan; het is veel makkelijker als ik je buik openscheur.

RUKMAKALA:

Hé, deze jongen zoekt problemen. Toen ik hoorde dat hij 'm wil kapotscheuren kreeg ik een steek in mijn buik, en alles begon voor m'n ogen te draaien.

RUKMUKA:

Doe wat ik je zeg, Bratasena, ik ga je verslinden.

WERKUDARA:

Wil jij mij opvreten?

RUKMUKA:

Ja! Doe wat ik je zeg! Ik ga je verslinden.

RUKMAKALA:

Ja, doe wat ik je zeg, ik eet je op. Jij bent de enige hier. Doe wat ik je zeg, ik eet je op. Als je niet doet wat ik zeg, dan kan niemand meer iets voor je doen, dan wil ik niets voor je dragen.⁵

RUKMUKA:

Ja, maak je gereed, ik verslind je.

WERKUDARA:

Jullie gaan mij opeten?

RUKMUKA:

Ja.

WERKUDARA:

Hier, eet op. Hier, eet op.

RUKMUKA:

Hé, hij vindt het goed als we hem opeten, broertje.

RUKMAKALA:

Ja, maar wees voorzichtig, hoor broer. Het lijkt alsof hij zichzelf aanbiedt maar het zou wel eens moeilijk kunnen zijn.

Mêtu nggon sing nglemet iki. Mêtua nggon kene, trus anjlog ngusus têkan wêtêng, kêpêthuk kayu gung susuhing angin.

Ora susah ndadak angel mêtu nggon cangkêmmu, luwih prayoga ndak-bêdhah wêtêngmu wae.

Wheh, njarag pêrkara bocah iki. Barêng kono krungu arêp mbêdhah kok wêtêngku mak pênjêlut, matak trus kluwêr-kluwêr.

Manuta, Bratasena kowe tak-mangsa.

Kowe arêp mbadhog aku.

Hiya! Manuta! Ndak-tadhah cara mangsa.

Hiya, manuta, tak-pangan kowe he. Sing enek mung kowe. Manut, kowe tak-pangan. Janji ora manut, aja takon dosa aku moh nggawakke apa-apamu.

Hayoh, mapana tak-mangsa.

Kowe arêp mangan aku.

Hiya.

Nyoh, panganên. Nyoh, panganên.

Wheh, dipangan gêlêm dhi.

O ning ati-ati lho kang. Ketoke nyah-nyoh ning sajake angel iki.

⁵ Waarschijnlijk een verwijzing naar iets dat in de groep is gebeurd.

RUKMUKA:

Ach wat, moeilijk? Eet jij eerst of ik?

ëh, angel kaya apa. Sing mangan kowe sik apa aku sik.

RUKMAKALA:

Ja natuurlijk eerst de oudste. Als de jongste voorgaat brengt dat misschien ongeluk. Eerst jij, de ouwere, eet jij eerst, ik vind het best om later aan de beurt te komen.

Ya sing tuwa sik no. Sing nom mangan sik êngko ndhak kêwalat sing tuwek sik kono, ndhisikana mangan aku tak trima keru.

RUKMUKA:

Moet ik wat voor je overlaten?

Kowe dingengehi ora.

RUKMAKALA:

O, ja, laat wat voor me over. Laat maar een dijbeen voor me over.

O iyoh, ngengehana. Aku ngengehana pupune wae.

RUKMUKA:

Ja.

Hiya.

WERKUDARA:

Maar als het jullie niet lukt om me op te eten, dan kan niemand meer iets voor je doen, dan verbrijzel ik jullie koppen.

Kosok baline, yen nganti ora bisa mangan aku haja takon dosa, kêlakon ndak-pêcah ndhasmu.

RUKMAKALA:

Pas op hoor broer, dit is gevaarlijk hoor, broer.

Ngati-ati lho kang, gawat iki kang.

RUKMUKA:

Maak je niet ongerust. Héhéhé! Maak je gereed, ik ga jou nu meteen verslinden!

Haja kuwatir. Ehêhêh! Mapana, tadhah cara mangsa dina iki kowe heh!

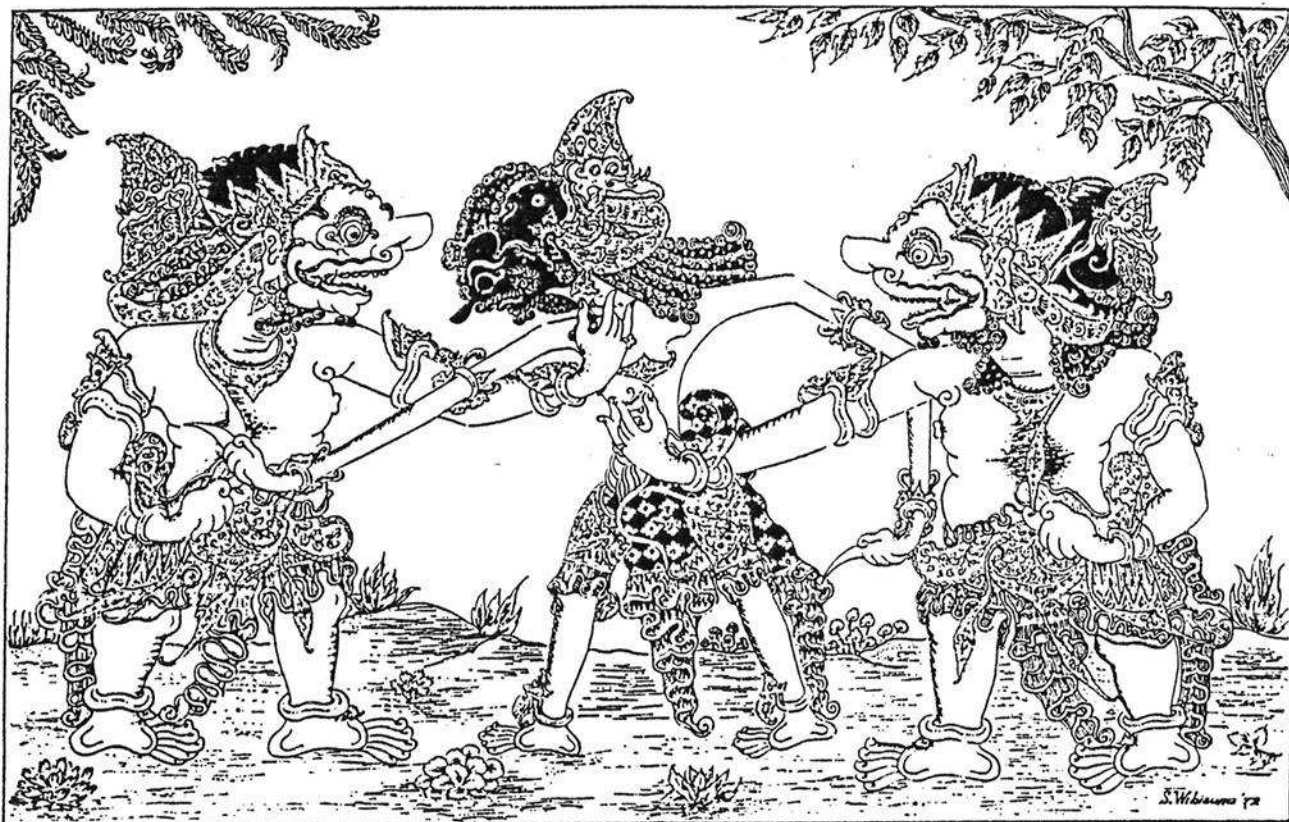
GAMELAN: SREPEGAN SLENDRO PATHET NEM

Op het scherm:

Gevecht. De reus is gedwongen te vluchten.

Versnelling

EINDE MUZIEKSTUK

In een lang gevecht tussen Rukmuka, Rukmakala, en Werkudara moeten de reuzen uiteindelijk het onderspit delven.

Carita (vertelling)

Rukmuka en Rukmakala sterven gezamenlijk. Na de dood van de reuzen verdwijnen hun lijken, zodat Wêrkudara niet weet waar hij hun kadavers moet zoeken. In zijn verwarring hoort de edele Wêrkudara een stem roepen die hem als volgt aanspreekt: "Mijn jongen Bratasena, schrik niet, wij komen naar je toe, Wêrkudara."

Sampyuh katiswanan[?] Rukmuka Rukmakala. Pêjahing dênawa, ical kuwandhane, ngantos bingung sang Wêrkudara nggennya ngupadi marang kuwandhaning rasêksa. Jroning bingung sang Wêrkudara, mirêng suwantên kang anguwuh mangkono sabdanira: "E kulup Bratasena, haywa kagyat ulun kang mrêpêgi marang kita kulup Wêrkudara."

GAMELAN: SAMPAK SLENDRO PATHET NEM

Op het scherm:

De lijken van de reuzen verdwijnen. In plaats ervan verschijnen de goden Endra en Bayu

EINDE MUZIEKSTUK

Pathêtan nêm jugag

Verspreid lagen de welriekende bloemen
aangeraakt door de wind, sterk geurend
o
de gadhung-bloemen
verspreidden hun geur
e
rust en vreugde schenkend aan het hart
e
o
e

Hanjrah hingkang puspita arum
kasiliring samirana mrik
ung
sêkar gadhung
kongas gandanya
ing
mawah [sic] raras rênaning ndriya
ing
ung
ing

Dialogoog

Aanwezigen:

De god Endra. Stem: middelmatig hoog.

De god Bayu, god van de wind, geestelijke vader van Wêrkudara. Stem: zwaar.

Wêrkudara zelf. Stem: zeer zwaar.

ENDRA:

Mijn beste Bratasena, je moet niet schrikken; wanneer je naar de lijken van de twee reuzen zou zoeken, zou je ze nooit vinden. Want je moet weten, jongen, dat Rukmuka eigenlijk mijn oudere broeder de god Bayu was. En Rukmakala was niemand anders dan ikzelf.

Kulup - Bratasena, sira kulup aywa kagyat, manawa sira ngupaya marang bangkening raksêksa mau, tangeh lamun bisane kêtemu. Hawit sumurupa ya ngger, ingkêng dadi detya kala Rukmuka, mau kakang bathara Bayu. Dene kang dadi Rukmakala mung kajaba panjênêngan-ulun.

WERKUDARA:

Godelijke grootvader Endra, ben je in goede welstand?

Kaki bathara Endra padha raharja.

ENDRA:

Ja, ja, dankjewel.

Ya ya wis ulun-tampa.

WERKUDARA:

God Bayu, ben je in goede welstand?

Bathara Bayu padha raharja.

BAYU:

Ja, ja, jongen, dank voor je verwelkoming.

Ya ya kulup, wus ulun-tampa kita ngaturake pambagya klawan panjênêngan-ulun.

WERKUDARA:

Waarom waren jullie, als goden, daarnaast ook nog reuzen?

Apa sababe hingatase kowe dadi (bu..) dewa, isih nyambi dadi buta.

ENDRA:

Bayu's het min verheerd
Vergis je niet, mijn beste. Wij tweeën zijn reuzen geworden omdat we getroffen zijn door de vloek van onze vader de god Guru.

Aja kleru tanpa ya ngger. Marmane ulun kêkarone nganti dadi - rasêksa, sabab kêna sapu-dhëndhaning rama pukulun bathara Guru.

In het verleden zijn je twee grootvaders vervloekt en tot reuzen geworden. Ons werd opgedragen om af te dalen naar de mensenwereld en naar deze berg Candramuka te gaan. Onze goddelijke vader deed de uitspraak dat ik en broeder Bayu niet van onze smet verlost zouden worden voordat de berg Candramuka beklommen zou worden door een mens afstammend van Saptaarga. En dat bleek waar te zijn, aangezien jij, beste Wêrkudara, niet alleen de Candramuka hebt beklommen, maar ons zelfs van onze smet hebt kunnen verlossen. Ik ben je dus zeer dankbaar.

BAYU:

Ja, ja, ik ben je zeer dankbaar, mijn jongen.

WERKUDARA:

Hoe komt het dat jullie als goden toch door een vloek zijn getroffen?

ENDRA:

O, o, mijn beste, vergis je niet: goden zijn ook schepselen, niet anders dan mensen. Je moet niet denken dat de goden de scheppers zijn, dat is een vergissing. Aangezien we schepselen zijn, zijn ook wij onderhevig aan zwakheid, zelfzucht, en onnadenkendheid; dat zijn dingen waaraan alle schepselen onderhevig zijn. En daarom ben ik erg dankbaar dat jij, mijn jongen, mij van mijn smet hebt kunnen verlossen.

Als bewijs van mijn dank aan jou, jongen, wil ik je in de eerste plaats een raad geven, mijn beste Bratasena. Aangezien je in het rijk Ngamarta leeft, moet je je blijven houden aan de vijf maatstaven.⁶

In de eerste plaats, het uitvoeren van de beloften van een ridder moet steeds gebaseerd zijn op verering van de Heer die de wereld heeft geschapen, via godsdienst en geloof waar je bij hoort.

In de tweede plaats, een ridder die zich opoffert voor zijn rijk moet steeds indachtig zijn aan de hoogstaande menselijkheid die gebaseerd is op waarheid en rechtvaardigheid.

Nalika sêmana pun kaki sêkloron, disotake dadi dênawa, kinen tumurun marang madyapada jumug ing gunung Candramuka kene. Sabdaning rama pukulun, ulun klawan kakang Bayu ora bakal bisa sirna - nirmalane, lamun ta nggunung Candramuka durung kunggahan - manungsa turun saka Saptaarga. Mangka nyatane kêpara nyata, katitik kita kulup Wêrkudara munggah ing Candramuka, gêdhene bisa ngruwat marang nirmala ulun. Iku bangêt ing panarima ulun.

Ya ya bangêt ing panarimaku ya ngger.

Ingatase kowe dewa, kêna apa isih kêna siku-dhêndha.

O o ngger, aja kleru tanpa kulup, dewa kuwi uga titah ora beda mênungsa. Aja ngira lamun dewa kuwi sing gawe urip, iku kleru. Jêr isih wujud titah, isih kêsandhangan apês murka klawan lali; kuwi sandhanganing titah. Ingkang mangkono, bangêt panarimaku dene kita kulup bisa ngruwat nirmalaku.

(Minangka) pinangka dadi tandha panarima saka ulun klawan sira kulup, sêpisan ulun paring pitungkas marang sira kulup, ngger Bratasena. Gandheng sira urip ana ing nêgara Ngamarta, aja nganti ninggalake marang pêngugêran limang pêrkara.

Ingkang sêpisan, tumindaking sêsanggêmaning satriya, kudu tansah linambaran panêmbah marang gusti kang akarya jagad, mêtu marganing agama lan kapêrcayan kang sira-rasuk.

Kaping pindho, kamanungsan luhur ingkêng dhêdhasar bènêr kêlawan adil, tumrap - satriya labuh praja, kudu tansah pinusthi.

⁶ Wat volgt is een parafrase van de Pancasila, de 'Vijf Zuilen', de staatsfilosofie van Indonesië.

In de derde plaats, jongen, moet het gevoel van de eenheid van het volk steeds diep in je innerlijk geplant zijn, wanneer je een ridder in het rijk bent.

In de vierde plaats, jongen, mag een hoogstaande ridder geen enkele zaak op zichzelf aanpakken, maar moet het gebaseerd zijn op overleg, en bovendien mag hij nooit zijn inzicht naast zich neer leggen.

De vijfde en laatste maatstaf, mijn beste, is dat de dienst van een ridder gericht moet zijn op het welzijn van alle onderdanen in het rijk.

WERKUDARA:

Ja, dank je zeer, grootvader Endra, dat je mij in herinnering hebt gebracht dat ik de vijf maatstaven niet naast mij neer mag leggen.

ENDRA:

Verder, mijn jongen, geef ik je een geschenk in de vorm van een ring, genaamd de ring Druwendra. Hier, mijn beste.

Ada-ada Mataraman slendro pathêt nêṃ

Met weifelend gemoed
vol van liefdessmart, als zou hij
sneuvelen zonder ooit verwond te
zijn
indien hij niet zou slagen
e

Op het scherm:

Endra geeft Wêrkudara de ring.

Dialogo

ENDRA:

Bratasena, de ring Druwendra die ik aan je ringvinger heb geschoven heeft een bepaalde macht.

WERKUDARA:

Wat kan hij bewerkstelligen?

ENDRA:

Wanneer je je in de oceaan begeeft, op de bodem van de zee, dan is dat net alsof je op het vasteland loopt; dat is de macht van de ring Druwendra.

Kaping têlu ngger, rasa manunggaling bangsa kudu tansah tumanêm jêro, ana jêroning sanubarimu, minangka dadi satriyaning praja.

Kaping papat kulup, satriya ingkêng utama iku, sabarang kardi, nora kêna tumindak dhewe-dhewe, nanging kudu kanthi dhêdhasar sarasehan, tur ta nora kêna ninggal marang kawicaksanan.

Gênêping paugêran kaping lima ngger, ancêr lêlabuhaning satriya iku, kudu tumuju - marang karaharjaning kawula sak-nêgara.

Ya, bangêt panarimaku, kaki bathara Endra, paring pèpeling marang aku aja nganti ninggal marang paugêran limang pèrkara.

Kajaba saka iku kulup, ulun paring ganjaran wujude ali-ali, ingkang sinêbut ali-ali Druwendra; tampanana ngger.

Lênglênging ndriya mangu-mangu
mangungkung kandhuhan rimang lir
lena tanpa kanin

yen tan tulusa
ing

Bratasena, ali-ali Druwendra, ingkang wus tak-papanake ana ing jênthik manismu kulup, iku ana daya panguwasane.

Apa daya panguwasane.

Manawa sira kulup ngambah samodra, têlênging sêgara, tan parabeda ngambah ana ing ndaratan; iku mungguh dayaning ali-ali Druwendra.

WERKUDARA:

Ja, dank je zeer.

Hiyoh, bangêt panarimaku.

BAYU:

Mijn beste Bratasena.

Kulup Bratasena.

WERKUDARA:

Goddelijke vader Bayu, wat is er?

Bapa bathara Bayu apa.

BAYU:

Ik wil je ook een gunst schenken, jongen, in de vorm van een haarpin genaamd Bargawarastra. Hier is hij, Bratasena.

Ulun uga bawêg[?] bakal paring kanugrahan marang kita kulup, awujud cundhuk aran cundhuk Bargawarastra, hiki tampanana Bratasena.

Ada-ada jugag slendro pathêt nêm

De aarde beefde, de hemel leek te flitsen
gelijk de lonken van de verliefdmakende
waarheen men ook zag
o

Bumi gonjang-ganjing langit kêlap-
kêlap
katon lir kincanging sang maweh
gandrung
sabarang kadulu
ung

Op het scherm:

Bayu geeft Wêrkudara de haarpin.

Dialoog

BAYU:

Bratasena.

Bratasena.

WERKUDARA:

Grootvader Bayu, wat is er?

Kaki Bayu apa.

BAYU:

De haarpin Bargawarastra die ik je heb gegeven, was vroeger een wapen van de kluizenaar Rama Bargawa, oftewel Rama Parasu. Je kunt hem als je wapen gebruiken, mijn jongen, naast de knots Lambitamuka die al in je bezit is.

Cundhuk Bargawarastra, ingkang wis ndak-paringake iku biyen gêgamane - rêksi Rama Bargawa, ya Rama Parasu. Kêna kanggo gêgamanmu ngger, lowung kêna kanggo kancane gada Lambitamuka kang wis sira-duweki.

WERKUDARA:

Ja, ja, dank je wel.

Ya ya bangêt panarimaku.

ENDRA:

En nu, mijn beste Bratasena, moet je niet verder gaan met je zoektocht naar de grote boom waarin de wind nestelt, omdat die hier niet is in dit woud. Je moet maar teruggaan naar het rijk Ngastina, en aan je goeroe vragen waar de grote boom waarin de wind nestelt zich werkelijk bevindt.

Sawise mangkono kulup Bratasena, dina iki aja mok-tutugake nggonmu golek kayu gung susuhing-angin sabab alas kene ora nana. Kapara kowe balia marang praja Ngastina, matura marang gurumu, mungguh ngêndi sêjatining kayu gung susuhing angin.

WERKUDARA:

In dat geval, grootvaders Endra en Bayu, moeten jullie mij excuseren, ik ga meteen terug naar Ngastina om met mijn goeroe te spreken.

ENDRA:

Als je maar steunt op je volharding zul je bereiken waar je naar streeft; wij keren terug naar de godenwereld.

Yen pancen mangkono kaki Endra Bayu aku njaluk pamit, tumuli bakal bali marang Ngastina matur klawan guruku.

Waton têtêkên kanthi têtun bakal têtan gêgayuhamu ngger, ulun kondur mahkaywangan.

GAMELAN: SAMPAK SLENDRO PATHET NEM

Op het scherm:

De goden vliegen naar het godenverblijf.

IN NGASTINA

Op het scherm:

Opkomst van koning Duryudana, de hofgeleerde Durna, en de vizier Sangkuni.

SUWUK (EINDE) VAN SAMPAK

Ada-ada jugag slendro pathêt nêm

Meteen stormde het leger van de
Pandhawa's
vooruit, de honderd Kurawa's
achtervolgend
ze werden omvergelopen, verdreven, en
verwoed aangevallen
e

Tandya bala Pandhawa
mbyuk gumulung mangungsir ing sata
Kurawa
kambah kongkih sru katitih
ing

Dialogo

Aanwezigen:

Koning Duryudana. Stem: zwaar.
Vizier Sangkuni. Stem: middelmatig, vleierig.
Hofgeleerde Durna. Stem: scherp, beweeglijk.

DURYUDANA:

Oom vizier Sangkuni, je bent
teruggekeerd naar de hofstad?

Paman patih Sêngkuni kang wis bali
marang praja.

SANGKUNI:

Inderdaad, majesteit, uw dienaar is teruggekeerd.

DURYUDANA:

Wat is er te melden over Bratasena? Is hij reeds omgekomen op de berg Candramuka?

SANGKUNI:

Dankzij uw zegen, majesteit, wordt er verteld dat Bratasena is omgekomen.

DURYUDANA:

Bratasena is dood?

SANGKUNI:

Inderdaad, majesteit.

DURNA:

O, la la! Hahahaha. Het is zoals deze oude man heeft gezegd, Wêrkudara is vrijwel meteen omgekomen op de berg Candramuka. Hij is dus al dood, broeder?

SANGKUNI:

Ja, broeder, hij is door wilde dieren opgegeten.

DURYUDANA:

Waaruit blijkt dat, oom?

SANGKUNI:

Dat blijkt uit het feit dat ik gescheurde stukken kleding gevonden heb, en een stroom bloed. Dat toont aan dat dat de kleren van Bratasena zijn en het bloed van Wêrkudara.

DURYUDANA:

Zo zo. Als dat inderdaad waar is, oom, geef dan bevel aan de onderdanen van Ngastina om een dankfeest te houden, veertig dagen en veertig nachten groot feest, een festijn om dank te zeggen voor de dood van Bratasena.

DURNA:

O, ja, ja, broer, vergeet niet om ook de onderdanen uit Sokalima allemaal hierheen te brengen, om mee feest te vieren hier in Ngastina, om dank te zeggen voor de dood van Bratasena, jongere broer.

SANGKUNI:

Ja, ja, broeder, zo zal het gebeuren.

Kawula nuwun inggih sinuwun hamba ingkang wangsul.

Paran pawartane paman si Bratasena, apa wus mati hana ing gunung Candramuka.

Pangestu paduka sinuwun, pawartos sampun ngaturakên, bilih Bratasena sampun dumugining pêjah.

Bratasena wis mati.

Inggih sinuwun.

A lha dalah! Hahahahaha. Ora lidok ujaring wong adhaplok, ayoh ora suwe Wêrkudara mati ana ing nggunung Candramuka. Wis mati ta dhi?

Uwis kakang wis dipangan kêwan galak.

Tandhane apa paman.

Buktinipun kula sampun manggihakên suwekaning sandhangan, blabaraning gêtih. Mênika ngêtingalakên bilih mênika suweking sandhangan saking Bratasena tuwin ludiranipun Wêrkudara.

Ha lha dalah. Yen pancen mangkono paman, mara prentahna marang kawula Ngêstina padha nganakake sukuran, pista raja gêdhen-gêdhenan patang puluh dina patang puluh bêngi, pista raja kanggo sukur marang patining Bratasena.

O iya ya adhi aja nganti lali kawula Sokalima padha iridên mrene kabêh, padha melu pista ana praja Ngêstina kene, nyukuri marang patine si Bratasena adhi.

Ya iya kakang pancen mangkono.

Carita (vertelling)

De komst van de edele Wêrkudara!

Praptaning sang Wêrkudara!

GAMELAN: SAMPAK SLENDRO PATHET NEM

Op het scherm:

Wêrkudara verschijnt in de audiëntiezaal.

Geroep:

DURYUDANA:

Mijn jongere broeder!

Mijn jongere broeder!

Hadhiku dhi!

Hadhiku dhi!

DURNA:

O, mijn zoon!

O, anak lanang!

EINDE MUZIEKSTUK

Dialogoog

DURYUDANA:

Mijn jongere broeder, mijn broeder Bratasena. Wat ben ik blij dat je weer bent teruggekeerd in het rijk, Bratasena.

Hadhiku dhi, adhiku Bratasena. Si adhi kang wis bali marang praja, kaya apa sênênging atiku Bratasena.

DURNA:

O, mijn zoon, mijn jongen, Wêrkudara, je bent weer teruggekeerd in het rijk, mijn jongen, Bratasena.

O anakku lanang ngger, Wêrkudara wis bali nyang praja kowe ngger, Bratasena.

SANGKUNI:

O jé, hoe moet dat met mijn rapport zoëven? Ze zeiden dat Wêrkudara dood was, maar hij is weer terug en is nog in goede conditie.

Hadhuh sing lapuran aku mau piye? Jare Wêrkudara wis mati ya jêbul malah bali sih sêgêr awake.

DURYUDANA:

Bratasena, verkeer je in goede welstand?

Bratasena padha raharja.

WERKUDARA:

Ja, dank je zeer.

Yoh, ndak-tampa bangêt panarimaku.

DURYUDANA:

Hoe is het gegaan met je zoektocht naar de verëiste van je leraar; ben je al geslaagd?

Piye pawartane nggone si adhi nggoleki marang pamundhuting gurumu apa wis entuk gawe.

DURNA:

O, ja, ja, hoe is het gegaan, mijn beste Wêrkudara, hoe is het gegaan? Heb je de grote boom waarin de wind nestelt al gevonden, mijn beste Bratasena?

WERKUDARA:

Vader Durna, toen ik op de berg Candramuka was aangekomen, bleek er daar geen boom waarin de wind nestelt te zijn. Er waren alleen maar twee reuzen, die Rukmuka en Rukmakala heetten. Ze wilden me opeten maar ik heb ze kunnen doden. Toen de twee reuzen dood waren kwamen grootvader Endra en grootvader Bayu te voorschijn. Ze vertelden me dat de grote boom waarin de wind nestelt zich niet op de berg Candramuka bevindt.

Daarom bevelen ze me om hier terug te komen. Durna, mijn vader, vertel me duidelijk, waar de grote boom waarin de wind nestelt zich nu werkelijk bevindt.

DURNA:

O, ja, ja, mijn beste, mijn jongen, Bratasena. De goden Endra en Bayu hadden inderdaad gelijk. Het was niet daar, hoor jongen. Ik heb je alleen maar daarnaar verwezen om je op de proef te stellen, hoor jongen. Alleen bij wijze van examen, beste Bratasena. Als je een scholier was, zou je nu bijna geslaagd zijn, omdat je veilig uit het bos bent teruggekeerd.

Nu, mijn jongen Wêrkudara, wil ik niet de grote boom waarin de wind nestelt hebben, maar een andere bestanddeel van de koopsom als voorwaarde wanneer je kennis van je vader wilt ontvangen.

WERKUDARA:

Wat is de koopsom?

DURNA:

Als je het heilige levenswater kunt vinden, oftewel het heilige water, dan zul je van mij lering ontvangen, mijn jongen.

WERKUDARA:

Het heilige levenswater?

DURNA:

Ja.

WERKUDARA:

Waar bevindt zich dat?

O iya ya piye ngger Wêrkudara kabare kêpiye? Wis entuk kayu gung susuhing angin apa durung ngger Bratasena.

Durna bapakku, sawise aku tumêka ing - nggunung Candramuka, gunung ora nana wujuding kayu gung susuhing angin, sing ana mung buta loro, jênêngé Rukmuka lawan Rukmakala, arêp mangan aku ning kêlakon ndak-pateni. Patining buta loro babar kaki Endra klawan kaki Bayu. Malah aku diparingi wêruh, manawa nggunung Candramuka hora nana papaning kayu gung susuhing angin.

Mula aku didhawuhi bali mreng; Durna bapakku mara ngêndikakna kang cêtha, sêjatine hana ngêndi papaning kayu gung susuhing angin.

O iya ya ngger kulup Bratasena. Pancen bènêr sabdaning bêthara Endra lawan Bayu. Dudu kono nggone kok ngger. Sêbab apa kowe tak-tuduhke mreng, kuwi mung minangka dadi pëndadaran kok ngger. Mung minangka dadi ujiyanmu kulup Bratasena. Iki cara bocah sinau, wis meh lulus nggonmu ujiyan, kêtitik kowe bali sêka ngalas kanthi raharja.

Saiki ngger Wêrkudara, dudu kayu gung susuhing angin kang tak-jaluk, nanging ana - abon-abon pitukon dadya srana nggonmu arêp nampa kawruh saka pun bapa.

Apa pitukone.

Manawa sira kulup, bisa ngupaya marang - banyu pêrwita suci, ya banyu suci, ing kono bakal klakon nampa wêjangaku ngger.

Banyu pêrwita suci.

Iya.

Mapane ana ngêndi.

DURNA:

Het bevindt diep in de oceaan, dus in de zee. Ga het daar zoeken, mijn jongen, daar is het heilige water oftewel het heilige levenswater, mijn jongen.

WERKUDARA:

Als het zich midden in een oceaan bevindt, welke zee dan?

DURNA:

Je hoeft alleen maar de blik van je hart te volgen. Als je zuidwaarts wilt lopen dan is het in de zuidelijke zee, als je naar het noorden wilt lopen dan is het in de noordelijke zee; zo is het met het heilige water, jongen.

WERKUDARA:

Als dat zo is, waar zou ik dan nog op moeten wachten? Jullie moeten me meteen excuseren, ik ga direct weg om in de oceaan te duiken, op zoek naar het heilige water.

Ada-ada Mataraman slendro pathêt nêm

De edelman van Ngastina, grootvorst
Duryudana
sprak zacht
mijn jongere broeder Wêrkudara
o, o
kom iets dichterbij
meteen ging de edele Sena naar de
geestelijke Durna
direkt betuigde hij zijn eerbied en
werd omhelsd
o

Dialog

DURYUDANA:

Mijn broer, broer Bratasena. Heb je wel lang genoeg overdacht of je de oceaan zult binnengaan op zoek naar het heilige water?

WERKUDARA:

Wat zou me ervan weerhouden?

Mapane ana ing têtênging samodra, ya jêroning sêgara. Mara golekana ana kono ngger, panggonaning (wah..) wujuding - banyu suci ya banyu pèrwita suci mau ngger.

Yen pancen mapan hana têngahing samodra sêgara ngêndi.

Mung kari manut marang ngêting atimu. Manawa kêpengin mlaku ngidul ya sêgara kidul nggone, kêpengin mlaku ngalor sêgara lor nggone kuwi ngger, mungguh banyu suci.

Yen pancen mangkono, mbesuk ndadak ngêntêni apa haku enggal njaluk pamit, arêp mangkat dina iki njêgur samodra, golek banyu suci.

Sri Ngastina mahaprabu Duryudana
lon ngandikanira
hariningsun Wêrkudara
ung, ung
den kapareng kene
sigra sang harya Sena njujug
dhahywang Druna
risaksana mangênjali Wêrkudara
rinangkul lungayanira
ung

Adhiku dhi, adhiku Bratasena. Apa wis tok-pikir dawa si adhi bakal manjing samodra golek banyu suci.

Apa sing tak-owêli.

DURYUDANA:

Als je gewond raakt of zelfs omkomt, wie is dan degene die verlies lijdt?⁷

Yen nganti cilik lara gêdhe tumêkaning pati, sapa kang bakal kelangan.

WERKUDARA:

De dood is niet wild, zoals de tijger; het is niet nodig dat mijn broeder Kurupati me weerhoudt. Daarom, aangezien het me duidelijk is, moeten jullie me excuseren, ik ga in de oceaan duiken op zoek naar het heilige water.

Pati ora galak kaya macan; ora pêrlu - Kurupati kakangku nggondheli marang aku. Mula kang mangkono gandheng wis têrwaca aku njaluk pamit, bakal njêgur samodra golek banyu suci.

DURYUDANA:

Mijn broeder, mijn broeder, het zweeft me duidelijk voor ogen. Wil je er alsjeblieft van afzien de oceaan binnen te gaan?

Adhiku dhi, adhiku, gawang-gawang ana netraning pun kakang yayi. Mbok aja tok-upaya, si adhi manjing samodra.

WERKUDARA:

Niemand mag mij tegenhouden; vader Durna wil je me excuseren, ik vertrek.

Ora ana sing wênang nggondheli marang aku; Durna bapakku aku njaluk pamit mangkat.

GAMELAN: SAMPAK SLENDRO PATHET NEM

Op het scherm:

Werkudara gaat op weg.

EINDE MUZIEKSTUK

Dialogo:

DURYUDANA:

Vader, vader Durna, hoe moet dat nu, vader? Niemand kan mijn broeder Bratasena tegenhouden, hij vertrekt tegen ieders wil om de oceaan binnen te gaan op zoek naar het heilige water. Wanneer hij gewond raakt of misschien zelfs omkomt dan lijd ik verlies.

Bapa, bapa Durna, kados pundi bapa? Adhi kula Bratasena mbotên (ng..) kenging pinênggak, paripaksa bidhal badhe manjing samodra ngupadi toya suci. Mênawi ngantos alit sakit agêng pêjah, kula ingkang kecalan bapa.

DURNA:

Mijn vorstelijke zoon Duryudana.

Anak prabu Duryudana.

DURYUDANA:

Ik sta tot uw beschikking.

Kula wontên dhawuh.

⁷ Geïmpliceerd: dat is Duryudana zelf.

DURNA:

Uzelf heeft mij zojuist opgedragen om de kracht van de Pandhawa's te doen verdwijnen. Nu ik dat uitvoer, spijt het u juist; wat is nu precies uwe majesteits wens, mijn vorstelijke zoon?

DURYUDANA:

Hum, wat moet ik doen, vader?

SANGKUNI:

Majesteit.

DURYUDANA:

Wat is er, oom vizier?

SANGKUNI:

U behoeft geen spijt te voelen over Wêrkudara, want het is een feit dat Wêrkudara de vijand van de Kurawa's is. Het komt juist uitstekend uit als Wêrkudara eerder sterft dan de anderen, want dat betekent dat de Kurawa's later minder te doen hebben. En daarom is het het beste, majesteit, als u snel het paleis binnengaat om uw gedachten tot rust te laten komen; we hoeven alleen maar op het nieuws over Wêrkudara te wachten.

Kala wau anak prabu paring dhawuh piyambak, supados pun bapa ngicali dhatêng kêkiyatanipun para Pandhawa. Sareng kula tindakakên malah anak prabu kêpara ngeman; lajêng kados pundi kêparêng paduka anak prabu?

Em, kados pundi bapa?

Sinuwun.

Paman patih apa.

Mbotên perlu sinuwun ngeman dhatêng Wêrkudara, nyatanipun Wêrkudara mênika - mêngsahipun Kurawa. Malah dhawah kêlêrêsan Wêrkudara pêjah ngrumiyini, atêgês ngentheng-enthengi dhatêng jêjibahaning para Kurawa. Mila langkung prayogi mangga sinuwun, enggal manjing kêdhaton, nglêrêmakên pênggalih kantun ngêntosi wêrtosipun Wêrkudara kemawon.

GAMELAN: SAMPAK SLENDRO PATHET NEM

Op het scherm:

De audiëntie wordt ontbonden.

Versnelling

Op het scherm:

Wêrkudara komt op.

EINDE MUZIEKSTUK

Monoloog:

WERKUDARA:

De woorden van mijn goeroe Durna zijn duidelijk. Ik moet het heilige water zoeken, dat zich midden in de oceaan bevindt. Voordat ik de oceaan in duik, wil ik eerst teruggaan naar het rijk Ngamarta, om afscheid te nemen van mijn moeder en al mijn broers.

Wus cêtha sabdaning guruku Durna. Aku kudu golek - banyu suci, mapan ana têlênging samodra. Sak-durunge aku arêp njêgur samodra, luwih dhisik aku arêp bali marang praja Ngamarta, pamit ibuku lan sêdulur-sêdulurku kabeh.

GAMELAN: SAMPAK SLENDRO PATHET NEM.

Op het scherm:

Wêrkudara gaat op weg naar Ngamarta, het rijk van de Pandhawa's.

EINDE MUZIEKSTUK

Pathêt Sanga: Tweede deel

Pathêt sanga wantah

Dieper in de nacht werd het bekoorlijker de sterren schitterden en fonkelden het was koel en uitgestorven midden in de nacht de geur van de bloemen verspreidde zich verblijd door de gebeden van o de geestelijken, brommend, als het geluid van de honingbijen op zoek naar de nectar van de bloesems	Sangsaya dalu araras abyor kang lintang kumêdhap tistis sonya têngah wengi lumrang gandaning puspita karênyan ing pudyanira ung sang dwijawara mbrêngêngêng lir swaraning madubrangta manungsung sarining kêmbang

---

Nu prins Wêrkudara zijn eerste proef goed heeft doorstaan en zijn tweede opdracht heeft ontvangen verschuift de aandacht tijdelijk. Prins Pêrmadi, de jongere broer van Wêrkudara, gaat op bezoek bij zijn grootvader, een kluizenaar in de bergen, om advies te vragen in verband met het lange wegblijven van Wêrkudara. Prins Pêrmadi wordt begeleid door zijn dienaars Sêmar, Gareng, Petruk en Bagong. De wijze oude kluizenaar stelt Pêrmadi op zijn gemak. Wêrkudara weet best waar hij mee bezig is. De Pandhawa's hoeven zich geen overdreven zorgen over hem te maken, en ze kunnen het beste vertrouwen op het advies van hun raadgever, koning Krêсна. Pêrmadi en zijn dienaars nemen vervolgens afscheid van de kluizenaar om terug te keren naar Ngamarta, het rijk van de Pandhawa's. Ze gaan op weg.

PERMADI ONTMOET DE DEMONEN

Gezongen inleiding

Toen het nacht was ...

Nalikanira ing ndalu ...

GAMELAN: KETAWANG SUBAKASTAWA SLENDRO PATHET SANGA

Op het scherm:

Permadi komt voorbij.

Gezang in het muziekstuk

e

ing

Op het scherm:

Sêmar komt voorbij

Gezang in het muziekstuk

e

ing

Op het scherm:

Gareng, Petruk, en Bagong komen voorbij.

Gezang in het muziekstuk

Rode en roze lotussen

o

Tunjung bang trate

ung

GAMELAN: OVERGANG NAAR AYAK-AYAKAN ALAS-ALASAN SLENDRO PATHET SANGA

Recitatie

Nu is de edele Pêrmadi afgedaald van de kluizenarij. Hij beweegt zich langzaam voort, en de dienaars blijven niet achter. Snel gaat hij wouden binnen, bamboebossen en rivieroeveren; het grote woud betreedt hij rechttoe-rechtaan zonder zich te bekommeren om de gevaren van de tocht. Hij beklimt bergen en daalt af in ravijnen; de edelman beweegt zich voort gelijk een boshoen.

Nu plotseling, midden in het woud, wordt hij op zijn weg gekruist door demonen afkomstig uit het godenverblijf Dhandhang Mangore. Wanneer de demonen de Jayengkaton-olie¹ ruiken, springen ze in verwarring door elkaar op handen en voeten, de halzen uitstrekkend, gelijk herten die buskruit ruiken.

Natkala mangke sampun mandhap saking - pèrtapan sang Pêrmadi. Lumampah lonlonan datan kantun sanggya rêpat panakawan. Sigra manjing wanawasa, gêriting ancala têpining[?] waudadi wana gung kasrang tan ketang pringga-byaning marga. Bêbasan mungguh gunung mudhun jurang yayah angayam wana tindaking sang apèkik.

Kêdadak ing mangke wontên madyaning alas, kêsasak lampahing raksasa wingking saking kaywangan Dhandhang Mangore. Ambêking rêksasa mambêt lisah Jayengkaton pating dêngongok pating blulung yayah mênjangan mambu kukusing sêndawa.

GAMELAN GAAT WEER HARD SPELEN, OVERGANG NAAR SREPEGAN SANGA

¹ Een reukolie die Pêrmadi op zich draagt.

Op het scherm:

Cakil, de beweeglijke demon, komt voorbij, dansend en roepend. Hij ziet Pêrmadi en probeert hem bang te maken. Pêrmadi reageert niet. Uiteindelijk legt Pêrmadi zijn hand op zijn kris en Cakil schrikt hiervan.

Versnelling

EINDE MUZIEKSTUK

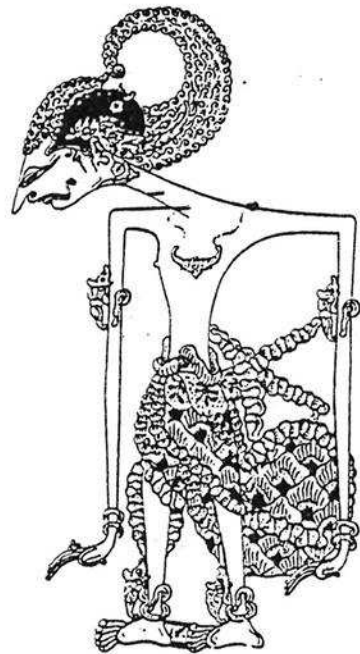
Ada-ada grêgêtsaut slendro pathêt sanga

Reuzen, Pandhawa's, orde, weg, strik
zintuigen, demonen, pijl, wind
o
bries, vlakke, pijl
wind en pijl
vijf, wind
vijf, wind, fluistering, slaappleats,
vijf
e

Buta Pandhawa tata gati wisaya
indri yaksa sara maruta
ung
pawana bana margana
samirana lan warayang
panca bayu
panca bayu, wisikan pagulingan lima
ing

de demon Cakil

Prins Pêrmadi

Dialogo

Aanwezigen:

De demon Cakil ("haaktand"; hier genaamd Yudapuspita), wild, ongecontroleerd. Stem: hoog en beweeglijk.

De verfijnde prins Pêrmadi (jongere broer van Wêrkudara). Stem: beheerst, zwaar.

CAKIL:

O, la la la, holder de bolder, vervloekte duivels maken grappen. Aum, het einde, de god van dood en vernietiging, het juweel van de koning mijn god, hap hap. Daarom is het natuurlijk zo warm in het bos: er blijkt een ridder te zijn die alleen voortgaat zonder begeleiders.

Hé, sta stil, jongeman, stop, stop, stop. Ik ga wat vragen aan je stellen, hè jongeman. Ik zie de uitstraling van een knap persoon, de uitstraling van een nieuwe bekende. Waar ga je heen, waar kom je vandaan, ik zie je voor de eerste keer [??]. Vertel het, kereltje, mannetje, ventje, jongeman! Vertel het, vertel het.

Nou nou, hoewel iemand hem een vraag stelt blijft hij maar glimlachen alsof hij zijn ex-vriendin is tegengekomen. Wil je soms niets zeggen omdat je bang bent dat de edelstenen waarop je zuigt uit je mond vallen, jongeman! Kom op, vertel het, vertel het, vertel het, kereltje, mannetje, ventje, jongeman, vertel het.

PERMADI:

Reus, reus, je speeksel spat in het rond en je beweegt je als een *branjangan*-vogel. Nu jij niet weet wie ik ben, vraag ik op mijn beurt waar je hol is en hoe je heet.

CAKIL:

Wel verdraaid. Hij heeft nog geen antwoord op mijn vraag gegeven of hij begint al over hollen; ik kom uit het godenverblijf Dhandhang Mangore, ik ben de voetveeg van de godin Durga.² Mijn naam is Yudapuspita.

PERMADI:

Yudapuspita.

CAKIL:

Ja. En wie ben jij, jongeman?

PERMADI:

De middelste van de Pandhawa's, de ridder van Madukara; mijn naam is prins Harjuna.

CAKIL:

Arjuna.

O lha dalah, bojleng-bojleng iblis laknat padha gojegan. Hong titi ywang Kala Lodra manik raja dewaku hanyah hanyah. Layak ta layak ngalas hawane panas jebulna satriya kang lumaksana ijen kang tanpa rowang.

E mandhég gus, mandhég mandhég mandhég. Kowe tak-takoni ya gus teja-teja sulêksana tejane wong kang anyar katon. Ngarêp kang sinêdya mburi kang pinangka tigas kawuryan [??] kowe ngakua ya le ya nang ya lik ya gus! Ngakua ngakua.

Wadhuh wadhuh, ingatase ditakoni mung mesam-mesêm, kaya kêpêthuk bedhangane lawas. Kowe ora gélêm nyuwara apa kowe kuwatir yen - nganti jiglok mut-mutanmu intên kowe gus! Mara kowe (mang..) ngakua ngakua ya le ya nang ya lik ya gus, ngakua.

Buta buta idumu pating caliprat polahmu kaya manuk branjangan. Manawa tambuh marang aku, balik ngêndi dhangkamu sapa prêcekamu.

Babo babo. Ditakoni durung blaka njunjung dhangka; hiki mburi saka ing kaywangan Dhandhang Mangore kêkeseding pandya bathari Durga. Aranku detya kala Yudapuspita.

Kala Yudapuspita.

Ya. Nadyan kowe sapa gus.

Pamadyaning Pandhawa satriya Madukara kêkasihku dyan Harjuna.

Arjuna.

² De godin die heerst over spoken en demonen.

PERMADI:

Of prins Pêrmadi.

Ya raden Pêrmadi.

CAKIL:

Pêrmadi. Wat ben je van plan, jongeman?

Pêrmadi. Paran sêdyamu gus.

PERMADI:

Stel geen vragen over mijn tocht; ga nu opzij, ik wil erlangs.

Aja tumambuh marang lakuku mara sumingkira bakal tak-gawe liwat.

CAKIL:

Je mag niet verder, je moet terug, je moet terug.

Ora kêna mbacut kudu bali, kudu bali.

PERMADI:

Je laat me verdergaan; als je me niet doorlaat gebruik ik geweld.

Awèh mbacut, ora awèh ngruda paripêksa.

CAKIL:

Zie je het verbodstouw niet?

Ora wêruh gawar kênthêng.

PERMADI:

Er hangen geen gele kokosbladeren aan ten teken van verboden toegang.

Ora nana awêr-awêran janur kuning.

CAKIL:

En de koppen van demonen die overal opduiken dan?

Ndhas yaksa pating jêbobog.

PERMADI:

Daar loop ik overheen, daar trap ik tegen; als de haren mijn voeten omstrengelen kap ik ze af met mijn kris.

Ndak-sampar ndak-sandhung rambut nggubêd pada ndak-pagas curiga.

CAKIL:

Wel verdraaid.

Babo.

PERMADI:

Wat wil je?

Babo arêp apa.

CAKIL:

Durf je tegen mij?

Wani marang aku.

PERMADI:

Waarvoor zou ik bang zijn?

Apa kang tak-wêdeni.

CAKIL:

We verschillen in grootte en lengte.

Kaci gêdhe dhuwur.

PERMADI:

Als blijkt dat je niet groot genoeg bent, bedek je dan met wolken, als je niet lang genoeg bent, zet je dan af tegen de bergen.

Kurang gêdhe, kêmula mēga kurang dhuwur ancik-ancika haldaka.

CAKIL:

We verschillen in rijkdom van Kaci sugih japa-mantra.
toverspreuken.

PERMADI:

Het komt niet voor dat een ridder in de Ora nana jamaking satriya mēguru
leer gaat bij een demon die ten dode is marang bathanging rêksasa.
opgeschreven.

CAKIL:

Je hebt op al mijn woorden iets terug Harda walepa.
te zeggen.

PERMADI:

Een demon als jij heeft nu eenmaal veel Dhasar yaksa kapara sangka.
praatjes.

CAKIL:

Als het je niet lukt om me te ontwijken Lena pangendhamu kêcandhak, sawatke
en ik krijg je te pakken dan smijt ik je pang kê muda rangsang [??] balungmu
tegen een tak van de kê muda en breek je kowe gus.
botten, jongeman.

GAMELAN: KEMUDA RANGSANG PELOG PATHET NEM

Op het scherm:

Gevecht. De aanvallen van Cakil worden afgeslagen.

Gezang in het muziekstuk

e

ing

GAMELAN GAAT OVER NAAR SREPEGAN PELOG PATHET NEM

GAMELAN NAAR PALARAN PANGKUR PELOG PATHET NEM

Op het scherm:

Cakil haalt een kris tevoorschijn.

Dialogoog (in de palaran)

CAKIL:

O jé, dat was als een kwikstaart die op Whadhuh, lir sikatan nyambêr walang
sprinkhanen neerflitst, knappe ridder, satriya bagus, kêparat.
verdorie.

PERMADI:

Kom hierheen, ik zal niet voor je op de vlucht gaan.

Mara majua, ora bakal ndak-tinggal oncat, [??].

CAKIL:

Ja! Daag me niet uit, als het je niet lukt om te ontwijken dan steek ik je een kris van onder in je buik zodat je darmen er uit puilen, jongeman!

Yoh! Aja kowe sumbar, lena pangendhamu langga curiga mbrodhol ususmu kowe gus!

Op het scherm:

Cakil jongleert met de kris, al dansend.

Het gevecht wordt voortgezet. Cakil wordt neergestoken met zijn eigen kris.

GAMELAN WEER TERUG NAAR SREPEGAN PELOG PATHET NEM, DAN OVERGANG NAAR SAMPAK SLENDRO PATHET SANGA

Gejammer

CAKIL:

Au. Au. Au, mamma. Au. [enz.]

Hadhuh. Wadhuh. Adhuh yung. Whuah whuah [enz.]

Op het scherm:

Cakil sterft.

De reus Sabukgunung komt op.

Monoloog

SABUK GUNUNG:

Hahahahah. Heheheheh. Ha ha ha ha! Hehe!

Hahahahah. Heheheheh. Ha ha ha ha! Hehe!

(Ziet dat Cakil dood is.)

Hé, mijn vriendje is dood, o jé!

Weh, kancaku mati, hahahadhuh!

Gamelan versneld

EINDE MUZIEKSTUK

de demon Sabukgunung

Ada-ada Palaran

Een woeste, afschrikwekkende reus
zo groot als een berg
vlammend rood van kleur, riep naar de
vijand
vragend om een tegenstander
brullend als een leeuw
alsof hij zich naar voren wilde storten

Yaksa krura kagiri-giri
gêngya lir prabata
habang kawêlagar manguwuh mungsuh
aminta lawan
anggro lir singa nabda
kadi [??] arsa manubruka

Dialogoog

Sprekers:

Sabuk Gunung, een wilde reus. Stem: laag, woest, slist een beetje.
Pêrmadi.

SABUK GUNUNG:

O-o-o la la, zolang als we vrienden
zijn heb ik nog nooit een druppel van zijn
bloed, een handbreed van zijn vlees,
gezien. Nu ik het uiteindelijk te zien
krijg ligt hij dood neer
Ridderkoning!

E-e-e, lha dalah, sêlawase dadi
kanca durung tau wêruh gêtihe sêtetes
daginge sêtampel. Wêruh-wêruh wis
ngglethak.

Raja satriya!

PERMADI:

Wat is er?

Ana paran.

SABUK GUNUNG:

Hoe heet je hè?

Sapa jênêngmu hêh!

PERMADI:

Prins Pêrmadi; wie ben jij?

Raden Pêrmadi kowe sapa.

SABUK GUNUNG:

Ik ben de demon Sabuk Gunung. Sterf als verzoening van de dood van mijn vriendje, hé!

Detya kala Sabuk Gunung. Belakna patine kancaku hêh!

PERMADI:

Als je dood wilt, kom dan naar voren.

Njaluk mati mara maju.

SABUK GUNUNG:

Haha! Je weet niet hoe een reus kan optreden; als je ver bent zal ik een hakmes naar je toesmijten, als je dichtbij bent grijp ik je vast, met je nekvel in mijn bek zal ik met je ronddansen zodat je lijkt tot stof verpulvert, hé!

Hehe! Ora ngêrti kridhaning buta adoh balang bêdhama cêrak saut sambêrke nggithok nggo ngreyog mblêdug kwandamu heh!

GAMELAN: SAMPAK SLENDRO PATHET SANGA

Monoloog

SABUK GUNUNG:

Hehehe! Pas op! Hehehehe!

Hehehe! Hawas! Hehehehe!

Op het scherm:

Sabuk Gunung is door het dolle heen, maar zijn aanvallen worden afgeslagen door Pêrmadi. Uiteindelijk weet Sabuk Gunung Pêrmadi te grijpen en weg te slingeren. Hij valt een eind verderop neer.

EINDE MUZIEKSTUK

Ada-ada Astakuswala slendro pathêt sanga

Hij spande de voortreffelijke boog
de boog bezet met goud en ivoor
kêmuning-hout gelijk
toen hij tegen de borst aankwam was de
pijn hevig
het drong binnen, het oppervlak van
de pees, totaan de staartveer
hij vloog weg, de pijl was verdwenen
e

Mênthang gêndhewa dibya
pintala rinukmi gadhing
kaya kayu kumuning
tibeng jaja srura rara
manjing pakêkêsaning kang
ndharat prapteng lancaran
lumêpas panah tan katon
ing

GAAT OVER IN SRI MARTANA SLENDRO PATHET SANGA

Op het scherm:

Prins Pêrmadi mikt zijn pijl op Sabuk Gunung.

NAAR SREPEGAN SLENDRO PATHET SANGA

Op het scherm:

Sabuk Gunung is zich het gevaar niet bewust. Hij danst en zingt uitgelaten.

NAAR SAMPAK SLENDRO PATHET SANGA

Op het scherm:

Sabuk Gunung wordt getroffen door de pijl van Pêrmadi.

Geschreeuw

SABUK GUNUNG:

Hé, haha, auw, ik ben geraakt! Au au
au. O, mamma.

Eh haha, hadhuh kênek aku! Whu heh
hadhuh! Hadhuh hiyung.

EINDE MUZIEKSTUK

Ada-ada grêgêtsaut jugag slendro pathêt sanga

De aarde beefde, de hemel leek te
flitsen
gelijk de lonken van de verliefdmakende
waarheen men ook zag schommelden de
bergen
o

Bumi gonjang-ganjing langit kêlap-
kêlap katon
lir kincanging sang maweh gandrung
sabarang kadulu wukir moyag-mayig
ung

Nu er twee reuzen door prins Pêrmadi zijn gedood, is er nog maar één over. Dit is Buta Terong. Deze reus heeft een enorme neus (zijn naam betekent 'de aubergine-reus'), en praat daardoor niet al te duidelijk. In het volgende gesprek probeert hij de naam van één van de dienaars van Pêrmadi te weten te komen. Het lukt hem niet om zijn bedoeling duidelijk te maken, met een fataal gevolg.

Buta Terong

Pêrmadi's dienaars:

Sêmar en zijn oudste zoons Gareng en Petruk

Bagong, de jongste zoon van Sêmar

Dialogoog

Aanwezigen:

Buta Terong (de aubergine-reus, zo genoemd in verband met zijn neus). Dom, woest. Stem: nasaal.

Petruk, een van de dienaars van prins Pêrmadi. Stem: ongeveer de natuurlijk stem van de dhalang.

Bagong, de jongste dienaar van Pêrmadi. Stem: hard en scherp.

BUTA TERONG:

Honder de bonder, werwnoengde duiwenz mangelen hrabben. Aum, hed einde, de hod wan dood en werniediging, hed juween wan de ngoning mijn hod. Hoe heed je? Nu je noh nied naamnooz hezdorwen bend. Wan aan, ing ben oweran de dabberzde, ing owerwin oweran, wan aan, brobeer znen om me de owermeezderen. Hoe heed je?

PETRUK:

'Gong?

BAGONG:

Huh?

PETRUK:

Het lijkt alsof hij zijn ogen open heeft, maar hij ziet niks.

BAGONG:

Hoe bedoel je?

PETRUK:

Ik /mijn hand voor hem omhoog maar hij reageert niet.

BUTA TERONG:

Wan aan, ing ben oweran de dabberzde, ing owerwin oweran, wan aan, brobeer znen om me de owermeezderen. Hoe heed je, waar woon je.

Uh Uh! Niet doen, niet doen! Niet aan de bijb zidden.

PETRUK:

Hé. Deze reus is een beetje een uitslover. Hij heeft een pijp[?] bij zich!

BUTA TERONG:

Hoe heed je?

PETRUK:

Watte?

BUTA TERONG:

Ing wraah hoe je heed.

PETRUK:

O, zit dat zo? Ja daarom natuurlijk.

BUTA TERONG:

Hoe bedoen je, 'naduurlig' Ing wraah anneen maar hoe je heed.

Bojleng-bojleng iblis lanat padha jeg-jegang. Hong titi ywang kala rudra manik raja dewaku. [??] jênêngamu sapa [????]. Mumpung durung mati tanpa aran [???]. Amuk sura mrata jaya mrata, amuk ge rêbutên aku. [????] jênêngamu sapa?

Gong?

Heh.

Ketoke mâlek ning ra wêruh.

Piye ta?

Tak-thungi tangan kok - mênêng ae ki.

Amuk sura mrata jaya mrata, amuk ge rêbutên aku. [????] Jênêngamu sapa omahmu ngêndi. [???]

Eh eh! Aja, aja! Aja ndêmok pipa iki.

Wue! Wah. Iki buta ki sajake kok anggake. Nganggo onco!

Jênêngamu sapa?

Piye?

Aku takon jênêngamu sapa?

O, ngono ta? Ha mula kuwi.

'Mula kuwi' piye ta? Jênêngamu ki sapa, ngono lo.

PETRUK:

O, mijn kinderen? Ik heb er twee.

Anakku ta? Loro, anakku.

BUTA TERONG:

Hed ngan me ningz zchenen dad je dwee ngindereen hebde, ing wraah anneen maar hoe je heed.

Loro karêpmu ra karêpmu, aku ki takon jênêngamu ki sapa, ngono lo.

PETRUK:

Dat spreekt voor zich. Het ontbijt is om acht uur, dat is volkomen duidelijk. De lunch om één uur. Het avondeten hangt af van de omstandigheden.

Lha iya. Makan pagi jam wolu, wis gênah kuwi. Makan siang jam satu. Makan malam, menurut (kea..) keadaan.

BUTA TERONG:

Ing wraah je hewoon iedz, hewoon hoe je heed, oen.

Aku ki takon karo kowe ngono lo, jênêngmu ki sapa, ngono lo, [??].

PETRUK:

Natuurlijk. Ja nou in dat geval dan kun je beter om gekookte rijst vragen.

Lha iya! Ya saiki nek anu - nyuwun sêga putih, ngono we.

BUTA TERONG:

Ing wraah je hewoon iedz, hewoon hoe je heed.

[??, ??] Aku ki takon karo kowe ngono lo, jênêngamu ki sapa, ngono lo.

PETRUK:

Jazeker. Natuurlijk zijn we al rond geweest. Je bedoelt toch in een boot?

La iya, gênah wis mubêng ngono kok. Numpak prau ta?

BUTA TERONG:

[huilt, radeloos] Ing word nied hoed. Hemen, zijn oren zijn werzdoed.

Judhêg aku. Jabang bayi kupinge [??]

PETRUK:

Ja. Dicht tegen de muur?

Hê-ê. Mepet tembok?

BUTA TERONG:

Dichde dehen de muur ob je bonne hoofd. Ing wraah je hewoon wad, hewoon hoe je heed.

Mepet tembok dhêngkulmu mlênyek ki. Aku ki takon karo kowe ngono lo, jênêngmu ki sapa, ngono lo.

GARENG:

Jazeker. Ja natuurlijk met z'n allen! Jij bent toch de leider.

La iya. Ha ya barêng no! Kêtuwane rak kowe.

BUTA TERONG:

O, wad moed ing doen? Ing word er nied hoed wan. Ing wraah je hewoon wad, hoe je hee... [is dood]

Eh, piye iki. Judhêg aku. Aku ki takon karo kowe ngono lo, jênêngmu ki sap...

PETRUK:

O! Jé, hoge bloeddruk. O God, jonge jonge, waarom laat iemand met hoge bloeddruk zich dan ook niet eerst onderzoeken! Uh. Gelukkig maar dat ze nog niet zijn vertrokken.³ Als hij mee vertrokken zou zijn dan zou dat een hoop ellende hebben gegeven, jonge jonge. Dan zou het ons geld hebben gekost, als hij nota bene op reis zou zijn doodgegaan.

Who! Dhuh, dharah naik. O alah ngger wong bludrêg kok ya ra priksakke sik, hara. Eh. Tujune kok - hurung mangkat. Pama mangkat kêdrawasan lah ngger ngger. Ha sida ragad awake. Mati kok eneng paran, hara.

GAMELAN: SAMPAK SLENDRO PATHET SANGA

Op het scherm:

Het lijk van de reus wordt verwijderd. Prins Pêrmadi en zijn dienaar Sêmar (vader van Gareng, Petruk en Bagong) komen op.

EINDE MUZIEKSTUK

Dialog

Aanwezigen:

Prins Pêrmadi.

Zijn dienaar Sêmar. Stem: middelmatig, met lange uithalen.

PERMADI:

Broeder Sêmar.

Kakang Sêmar.

SEMAR:

Ik ben tot uw dienst, meester.

E, kula, ndara.

PERMADI:

De reuzen zijn omgekomen door mijn toedoen.

Rêksasa wis prapteng lampus hawit saka kridhaku.

SEMAR:

Ja ja. Het lijkt erop dat er geen meer in leven zijn, ze zijn volledig verdelgd zodat er geen over is, jongeheer.

E inggih. Eh, kêtینگalipun mbotên wontên ingkang gêsang, sampun tumpês tapis tan wontên sisanipun gus.

PERMADI:

Daarom, broeder, laten we meteen verder reizen en snel terugkeren naar de hofstad.

Mula kang mangkono kakang, ayo enggal nêrusake laku daya-daya kondur marang praja.

SEMAR:

O, ja. Zoals u wenst, ik zal u begeleiden.

E inggih. Mbotên langkung mangga kula dherekakên.

³ Een referentie aan de begeleidingsgroep.

Jongens, Nala Gareng, Petruk, en Bagong. Maak de kleren van jullie meester snel in orde, pak de dingen die je meester bij zich heeft snel op, de boog en het metalen sirihdoosje; laten we verder reizen.

Thole, Nala Gareng Petruk Bagong. Hêê, pêngagêmane bëndaramu mara tumuli bēnakna, sing diasta bëndaramu tumuli gawanên, gēndhewa karo lopak-lopak, ayo padha nêrusake laku.

Pathêt Jingking

Rode en roze lotussen

o

irim-irim, fraai gerangschikte apu-bomen

het kwijnende mos

de kangkung was groen

de srigadhing was volgroeid

o

de edelstenen van de rêjasa

de karang sungsang-bloemen

de bogêm was schoon

o prins

o

o

de bloemen van de karang sungsang

o

de bogêm (is) schoon

o

o

Tunjung bang trate

ung

irim-irim, atap taping kayu apu

hagringing lulumut

kangkungira ijo

srigadhing diwasa

ung

rêtnaning rêjasa

kêmbang karang sungsang

bogême araras

raden

ung

ung

kêmbangira karang sungsang

ung

bogêmira raras

ung

ung

Inleiding tot Ayak-ayakan

Het water was helder

o

Jahning yahning

ung

GAMELAN: AYAK-AYAKAN SLENDRO PATHET SANGA

Op het scherm:

Prins Pêrmadi en zijn dienaars zetten hun terugreis naar Ngamarta, het rijk van de Pandhawa's, voort.

Gezang in het muziekstuk

e

ing

EINDE MUZIEKSTUK

Pathêt Manyura: Derde Deel

Pathêt manyura wantah

Toen het bijna dag was, scheen de
zonnegod roodachtig
als de ogen van een uitgeputte
verliefde vrouw
het geluid van de koekoek in
e
de kanigara-boom was als het vibrato
o
in het lied van een verliefde
als het geluid van de pinipanca
was het gekakel van de boshoenders, in
het rijstveld
de pauwen riepen, de honingbijen
overweldigden de bloemen op
welriekende verborgen plekken

Meh rahina sêmu bang ywang Haruna
kadi netraning oga rapuh
sabdani kukila ring
ing
kanigara sakêtêr
ung
ni kidungning akung
lwir wuwusing pinipanca
papêtoging ayam wana, ring pagagan
mrak hanguwuh brêmara ngrabasa
kusuma ring
parahayasan arum

Vertelling

Veel van de demonen zijn gesneuveld.
Lijken liggen met uitgestrekte armen tegen
de grond geslagen door elkaar, gelijk riet
vertrapt door olifanten. Nu, na de dood
van de reuzen vervolgt de edele Pêrmadi
snel zijn tocht. Zijn gedachten zijn
slechts gericht op een snelle terugkomst
in het rijk Ngamarta.

Er worde gezwegen over de reizenden,
genoeg, er worde gesproken over iets
anders. Nu wordt de aandacht volledig
gericht op hen die bijeen zijn gekomen in
het rijk Ngamarta. Het ochtendrood⁴
glanst helder.

Kathah ingkang pêjah sanggya para
dênawa. Bangke rêbah njêrbabah
hambêlasah pating balengkrah kaya
glagah kang kapidak ing gajah.
Sapêjahing rêksasa sigra ing mangke
sang Pêrmadi nglajêngakên lampah kang
cinipta enggala wangsul marang nagari
Ngamarta.

Sinigêg ingkang lumawat, nêngna kang
kinocap. Ing mangke datan kadi ingkang
tâtêbengan wontên ing praja Ngamarta.
Katingal sumilak bangbang wetan.

AUDIENTIE IN NGAMARTA

GAMELAN: GENDHING BANGBANG WETAN PELOG PATHET BARANG

Gezang in het muziekstuk

e

ing

⁴ In het Javaans *bangbang wetan*, een teken van de poppenspeler aan de musici om het gelijknamige muziekstuk te spelen. (Het stuk wordt ook wel Sumirat genoemd, wat betekent "stralend".)

e

ing

Op het scherm:

Opkomst van: vrouwe *Kunthi*, de moeder van de drie oudste *Pandhawa's*; de *Pandhawa's* zelf (m.u.v. *Wêrkudara*), en hun raadgever koning *Krésna* (=Krishna).

Versnelling, naar zacht spel

Recitatie

Een ander stuk van de vertelling: dit is de toestand van het rijk *Ngamarta*. Ook genaamd *Ngendraprahastha* of het rijk *Batanakawarsa* of *Cintakapura*.

Het is genaamd *Ngamarta*, aangezien dat de betekenis in zich draagt van plaats van koelte of paleis van het levenswater. Het wordt genoemd het rijk *Ngindraprahastha* omdat de vreedzaamheid van het rijk *Ngamarta* al één achtste van die van de hemel heeft bereikt. Het heet *Batanakawarsa* wat de betekenis in zich draagt van plaats waar stroompjes van regenwater zich aaneenvoegen. Het wordt genoemd het rijk *Cintakapura*, omdat daar het paleis is van de *pandanus*-bloem, en de plaats van hen die de inborst van *brahmanen* hebben.

Bij nacht is het de dag gelijk, vanwege de grote hoeveelheden edelstenen die dienen als versiering. Inlegwerk en randen bestaan geheel uit donkergroene agaat, met gele lijsten ingeklemd tussen paarse latten, alsof er een regenboog omheen gekromd staat.

De bloemen die allen in potten staan zijn geschikt in groepen; aldus is de groepering van de bloesems. De sierplanten zijn gefatsoeneerd langs de randen, aan beide zijden, overal te vinden. *Kokospalmen* zijn in paren geplaatst, en de poorten worden bekroond door *smaragden* zo groot als jonge *kokosnoten*. Uit de verte ziet men ze stralen. Hun uitstraling bevat een donkergroene kleur, als een lichtschijnsel waarin zich sterren bevinden. Zacht glanzend, ziet het er wonderschoon uit in de hofstad *Ngamarta*.

Minangka gêmpalaning carita. Hanênggih mênika ta gumêlaring nêgari Ngamarta. Ya nagara Ngendraprahastha ya praja mBatanakawarsa ya nagari Cintakapura.

Mila awasta nagari Ngamarta ingkang mangku wêrdi papaning pangasrêpan inggih kêdhatoning tirta marta. Sinêbat nagari Ngindraprahastha, katêntremaning praja Ngamarta ingkang sampun pikantuk sak-prawoloning kaswargan. Awasta nagari - mBatanakawarsa, ingkang mêngku suraos papan pêpunting - ilen-ilening toya jawah. Sinêbat nagara Cintakapura, nênggih ing mriku minangka kêdhatoning sêkar pudhak, inggih papaning para kang sami mahambêk brahmana.

Lamun dalu kaya rahina, labêt kathahing sêsotya ingkang minangka rêrênggan. Katitik sarasah klawan batur pan sêdaya akik wilis, linis pita gêgapit wungu lir kuwung-kuwung hangawengi.

Wanguning kêmbang-kêmbang ingkang jinêmbangan sami pinêtha sapantha-pantha pêpanthane sarwa sari, pethetane pinatut hanut pinggir mangapit-apit pininta sêpapan-papan. Papane taru tiris sinusun sêpasang-pasang, pasanging gapura pucak jumurut sacêngkir gêdhene. Saking mandrawa angêkuwung kêkuwunge nawung wilis, lir teja ngêmu sudama. Rênyêp-rênyêp katingal asri madyaning nagari Ngamarta.

Centrifugale Degene die het rijk opluistert is de oudste van de Pandhawa's die de koningsnaam draagt van vorst Puntadewa, of vorst Yudhisthira. Of de edele vorst Gunatalikrama, of de edele Sadha Dwijakangka. Of koning Darmaputra, Darmaraja, Darmawangsa, of de edele Anjathasatru.

Op het ogenblik is hij verschenen in de audiëntiehal, zijn moeder begeleidend, de edele koningin Kunthi Talibrata. Oftewel Kunthi Naliwrata of vrouwe Prita. Hoewel ze reeds op leeftijd is heeft ze een zichtbare uitstraling waardoor alle onderdanen voor haar terneerbuigen.

Zijn jongere broeders ontbreken niet onder hen die hun opwachting maken: de tweelingridders van Sawojajar en Bumi Rahtawu, genaamd prins Nakula en Sadewa, oftewel de edele Pinten en Tangsen.

Nadat de edele koningin Kunthi enige tijd met haar zoons bijeen gezeten heeft, wordt de bijeenkomst opgeschrikt door de aankomst van de vorst van Dwaraka, de goddelijke koning Krêsna. Toevallig valt dit samen met de komst van de edele Pêrmadi die diep gebogen nadert als een haan die een hen ontmoet.

Gezang in het muziekstuk

E

Gamelan gaat weer hard spelen

Gezang in het muziekstuk

o

e

men zag naar de schoonheid van de natuur; de flonkerende lampen stonden opgesteld; ze zagen er uit als vuurvliegjes

e

Versnelling

EINDE MUZIEKSTUK

Ingang ngrênggani praja nênggih - pambayun Pandhawa ajêjuluk prabu Puntadewa, ya prabu Yudhistira. Ya sang prabu Gunatalikrama ya sang Sadha Dwijakangka. Ya prabu Darmaputra, Darmaraja, Darmawangsa, ya sang Anjathasatru.

Nalika mangke miyos ing pandhapi ndherekakên ingkang ibu nênggih sang ratu Kunthi Talibrata. Ya Kunthi Naliwrata ya dewi Prita. Nadyan ta sampun kêladuk yuswa parandene kêtingal pêrbawa kang - dados sumuyuding sêdaya para kawula.

Nalika mangke datan kantun - kahadhêp ingkang rayi, satriya kêmbâr kêmanikan saking Sawojajar klawan Bumi Rahtawu, kêkasih radyan Nakula lawan Sadewa ya sang Pinten klawan Tangsen.

Sawêtawis lênggahing sang ratu Kunthi klawan ingkêng putra, kasaru sowanipun nalêndra nDwaraka prabu sri bathara Krêsna. Kaduradasih klawan sowaning sang Pêrmadi ingkang rêpepeh-rêpepeh yayah sata manggih krama.

Ing

ung

ing

myat langêning kalangywan aglar pandam muncar, tinon lir kêkonang

ing

De Pandhawa's bespreken het lange wegblijven van Wêrkudara, en ze zijn er bijzonder ongerust over. Pêrmadi vertelt dat hun grootvader de raad heeft gegeven om het volle vertrouwen te stellen in het oordeel van Krêsna. Ook deze maant tot geduld. Dan verschijnt Wêrkudara.

Pathêt barang jugag

Het water was helder, het meer was als
de hemel
de schildpad, drijvend, was gelijk de
maan
e
de sterren in het water uitgestrooide
bloemen
e
o

Jahni yahni talaga kadi langit
mambang taspas wulan upamaneka
ing
wintang toywa kusuma ya sumawur
ing
ung

koning Krêsna

vrouwe Kunthi

Dialog

de vijf Pandhawa-broers

(v.l.n.r. Puntadewa, Pêrmadi, Wêrkudara, Nakula, Sadewa)

Aanwezigen:

Vrouwe *Kunthi*, moeder van de drie oudste Pandhawa's. Stem: zacht, fijn. (Maakt op westerse luisteraars misschien een klagelijke indruk.)

Koning *Puntadewa*, vorst van Ngamarta, de oudste van de Pandhawa-broers. Stem: vrij laag, verijnd.

Koning *Krêشنا* van het bevriende rijk *Dwarawati*, adviseur van de Pandhawa's. Stem: hoog, beweeglijk.

Wêrkudara. Stem: zeer laag.

Pêrmadi. Stem: zwaar en beheerst.

De tweelingbroers *Nakula* en *Sadewa*, de jongste Pandhawa's. Stemmen: vrij hoog.

KUNTHI:

Lieve jongen, mijn zoon *Bratasena*, sterke jongen, knappe jongen, ik heb lang uitgekeken naar je terugkomst, *Bratasena*, *Bratasena*.

Toen jij, mijn jongen, was vertrokken uit de hofstad en lang niet was teruggekeerd heeft je moeder een gelofte uitgesproken. Wanneer je, beste *Bratasena*, zou terugkomen dan zou - aldus was de gelofte van je moeder - ik met je meegaan om onze opwachting te maken in de kluizenarij *Saptaarga*. Vanaf *Ngamarta* tot aan *Saptaarga*, *Bratasena*, zou ik je hand vasthouden. Daarom, mijn jongen, moet je nu snel voldoen aan deze gelofte van je moeder, *Bratasena*.

Anakku ngger, anakku *Bratasena* bocah gagah, atmajaku bocah njênthara, sawatara nggone pun ibu ngarêp-arêp marang balimu *Bratasena*, *Bratasena*.

Nalika sira kulup lunga saka praja, suwe ora bali nganti pun ibu nduwe nadar, sak-dhasara sira kulup *Bratasena* bali pun ibu nduwe nadar sira kulup arêp ndak-kanthi sowan marang pêtapan *Saptaarga*. Wiwit saka *Ngamarta* têkan *Saptaarga*, *Bratasena*, arêp tak-gandheng tanganmu mula kang mangkono ya ngger, ayo enggal turutana nadare pun ibu iki *Bratasena*.

PUNTADEWA:

Mijn broertje, mijn broertje Bratasena.
... [ONDERBROKEN]

... ook toen mijn broertje vertrok uit de hofstad, toen heeft je oudere broer een gelofte uitgesproken. Als mijn broer in goede welstand zou terugkeren, zou ik samen met mijn broer een bezoek gaan brengen aan het paleis van Wiratha, om onze opwachting te maken bij onze eerbiedwaardige grootvader koning Basu Matswapati. Daarom, jongere broeder, doe wat ik je vraag, kom, laten we samen een bezoek gaan brengen aan het paleis van Wiratha.

KRESNA:

Zo ook je oudere broeder. Toen mijn jongere broeder vertrokken was uit Ngamarta naar Ngastina en bovendien na lange tijd nog niet terug was, kwam er een gelofte op in je oudere broer. Wanneer mijn jongere broer in goede welstand terug zou keren zou ik mijn jongere broer - al was het maar de duur van een bliksemflits - op de troon van het rijk Dwarawati laten zitten, jongere broer.

WERKUDARA:

Ja, ik ben erg dankbaar voor de geloften van moeder Kunthi en mijn oudste broer en verder van Krêsna mijn broeder, die allemaal ^{voor}ontspringen aan een gevoel van genegenheid tegenover Bratasena. Maar nu eerst, moeder Kunthi, bied ik je mijn eerbiedsbetuiging aan.

KUNTHI:

Ja, dank je wel.

WERKUDARA:

Mijn oudste broeder, ik bied je mijn beleefdheid aan.

PUNTADEWA:

Ja, ja, broer, dank je wel.

WERKUDARA:

Pikzwarte Krêsna⁵, mijn oudere broeder, ik bied je mijn beleefdheid aan.

KRESNA:

Ja, ja, broer, dankjewel.

Adhiku dhi adhiku Bratasena. Nad...

... uga nalika si adhi budhal saka praja pun kakang darbe nadar, yen si adhi bali kanthi raharja, si adhi bakal ndak-kanthi sowan marang karaton Wiratha, marak ana ngarsaning kangjêng eyang prabu Basu Matswapati. Mula kang mangkono dhimas, mara manuta ayo ndak-kanthi sowan marang ing kraton Wiratha.

Nadyan pun kakang sêmono uga yayi. Nalika si adhi budhal saka Ngamarta prapteng Ngastina mangka suwe ora bali nganti tuwuh nadare pun kakang, sak-dhasara si adhi bali kanthi rahayu si adhi - ora ketang amung sak-gêbyaring thathit bakal tak-lênggahake ana ing singangsana praja nDwarawati yayi.

Yoh, bangêt panarimaku, nadaring babu Kunthi klawan mbarêp kakangku hapa maneh Krêsna kakangku, ingkang kabeh mau, mujudake rasa sih trêsna marang Bratasena. Ya mung sak-durunge babu Kunthi, bêktiku katura.

Ya wus ndak-tampa.

Mbarêp kakangku basaku katur.

Ya ya dhimas wus ndak-tampa.

Jlithêng Krêsna kakangku basaku katur.

Ya ya dhimas wus tak-tampa.

⁵ Krêsna heeft een zeer donkere huidskleur.

PERMADI:

Broeder, ik heb lang uitgekeken naar de komst van mijn oudere broeder.

NAKULA:

O, broeder, broeder, mijn hart is verblijd nu mijn oudere broeder weer is teruggekeerd.

WERKUDARA:

Ja. Maar wees vergevingsgezind, moeder Kunthi, mijn oudste broeder, en mijn pikzwarte broeder: als jullie willen dat ik nu aan jullie geloften voldoe, is dat niet mogelijk.

KUNTHI:

Waarom is dat zo?

WERKUDARA:

Omdat het voornemen van Bratasena nog niet is verwezenlijkt.

KUNTHI:

Heeft de wijze van Sokalima je nog geen onderricht gegeven in de kennis van oorsprong en bestemming van het bestaan?

WERKUDARA:

Hij heeft me nog helemaal niets onderwezen, want de voorwaarden zijn nog niet volledig vervuld.

KUNTHI:

Wat eist je goeroe van je?

WERKUDARA:

Hij zal me de kennis van oorsprong en bestemming van het bestaan onthullen op voorwaarde dat ik hem het heilige levenswater, oftewel het heilige water kan geven. Daarom ga ik op zoek naar het heilige water, als koopsom voor de kennis die ik wil hebben.

KUNTHI:

En waar bevindt zich het heilige water?

Kakang mas sawêtawis anggen kula angajêng-ajêng rawuhipun kakang mas.

O kakang mas, kakang mas, bingah manah kula dene kakang mas sampun kondur.

Hiyoh. Nanging aja kurang pangapura, babu Kunthi, mbarêp kakangku, lan jlithêng kakangku, yen aku kinen nuruti marang nadarmu saiki haku durung bisa.

Sababe apa.

Karana durung kasêmbadan pangajaping Bratasena.

Apa sira kulup durung diwarah marang pandhita ing Sokalima kawruh sangkan-paraning dumadi.

Babar pisan durung diwêdharake sabab abon-abone durung gênêp.

Gurumu darbe pamundhut apa.

Aku bakal diwêdharake kawruh sangkan-paraning dumadi waton aku bisa ngaturake banyu pêrwita suci, ya banyu suci. Mula kang mangkono aku harêp golek banyu suci kanggo pitukon kawruh sing tak-jaluk mau.

Mbanjur ana ngêndi papaning banyu suci.

WERKUDARA:

Volgens de instructies van mijn vader Durna bevindt het zich midden in de oceaan, dus in de zee. Daarom, moeder Kunthi, vraag ik om je zegen. Mijn oudste broer, pikzwarte Krêsna mijn broeder, ik vraag om jullie zegen. Pêrmadi, tweelingen, ik vraag om jullie goede wensen. Ik ga de oceaan in duiken om naar het heilige water te zoeken.

Manut warahing Durna bapakku jare mapan ana têtênging samodra, ya jêroning sêgara. Mula kang mangkono babu Kunthi haku nyuwun pêngestu. Mbarêp kakangku jlithêng Krêsna kakangku aku njaluk pêngestu. Pêrmadi kêmbar aku njaluk pamujimu. Aku arêp njêgur samodra nggolek banyu suci.

KUNTHI:

Mijn zoon, mijn jongen, mijn zoon!

Anakku ngger, anakku!

GAMELAN: SAMPAK TLUTUR SLENDRO PATHET MANYURA

Op het scherm:

Allen dringen om Wêrkudara heen om hem tegen te houden.

EINDE MUZIEKSTUK

Sêndhon Tlutur slendro pathêt manyura (droevig gezang)

Verduisterd werd de bedroefde zon
als kuste zij de gestorvene
o
nu zijn bekoorlijkheid was verdwenen
zijn gelaat bleek, vuil, dof
zijn bloed zich verspreidend
o
o
over zijn lichaam
het zag er glimmend uit van het bloed
in de lucht glom het rood
o
e

Surêm-surêm diwangkara kingkin
lir manguswa kang layon
ung
denya hilang mêmanise
wadananira landhu kumêl kucêm
rahnya maratani
ung
ung
marang saliranipun
mêlês dening ludira kawangwang
nggêgana bang sumirat
ung
ing

Dialog

KUNTHI:

Bratasena, Bratasena, waarom schaaf je mijn hart, Bratasena, Bratasena. Ik zal pas toelaten dat je de oceaan in duikt wanneer ik een lijk geworden ben, Bratasena, Bratasena, mijn zoon.

Bratasena, Bratasena, mbok kowe aja nggêgasah marang atiku Bratasena, Bratasena. Manawa kowe bakal njêgur samodra aku lila yen aku wis dadi kuwandha, Bratasena, Bratasena anakku lanang.

PUNTADEWA:

Mijn broertje, broertje Bratasena. Je kunt je beter niet teveel laten meeslepen door een wijze die in werkelijkheid als voertuig wordt gebruikt door bedriegers. Wêrkudara, kom bij zinnen. Heeft mijn jongere broeder zo weinig vertrouwen in de wijsheid van onze edele grootvader van Saptaarga? Heeft mijn jongere broeder zo weinig vertrouwen in de bedrevenheid van onze oudere broer, de vorst van Dwarawati? Waarom ben je dan in de leer gegaan bij die wijze, die in de macht is van de vijand, jongere broeder? Je moet niet vertrekken.

PERMADI:

Oudere broeder, u wordt door uw vader goeroe in de val gelokt, oudere broeder.

NAKULA:

O, oudere broeder, ik wil niet achterblijven, broeder. Als u de oceaan wilt binnengaan ga ik met u mee.

SADEWA:

O, oudere broeder, ik kan niet van u scheiden, ik ga met u mee.

KUNTHI:

Bratasena, Bratasena, leef je niet mee met de toestand in het rijk Ngamarta, dat jou nog steeds nodig heeft, Bratasena?

GAMELAN: SREPEGAN TLUTUR SLENDRO PATHET MANYURA

Gezang in het muziekstuk

o

ung

De gamelan speelt zacht: dialoog

PUNTADEWA:

Bratasena, kom tot bezinning, jongere broeder. De kracht van het land Ngamarta is alleen maar gelegen in mijn jongere broeder Bratasena. Als het land Ngamarta Bratasena kwijtraakt, wat zal er dan mee gebeuren, broer?

WERKUDARA:

Ja. Wees stil, huil niet.
Moeder Kunthi.

Adhiku dhi, adhiku Bratasena. Mbok aja bangêt-bangêt nggone si adhi gandrung marang pandhita ingkang sêjatine iku tinumpakan marang para cidra. Wêrkudara, elinga. Apa si adhi kurang pêrcaya marang kawicaksanane kanjêng eyang ing Saptaarga. Apa Bratasena kurang pêrcaya marang kawasisaning kaka prabu ing nDwarawati; kêna apa dene si adhi mênguru marang pandhita - iku, darbeking mungsuh ya dhi. Kowe aja mangkat.

Kakang mas, paduka dipunloropakên bapa guru kakang mas.

O kakang mas, kula mbotên purun kantun kakang mas mênawi badhe mlêbêt samodra kula ndherek.

O kakang mas, kula mbotên sagêd pisah kaliyan kakang mas, kula ndherek.

Bratasena, Bratasena, apa kowe ora mèsakake marang kahananing nêgara Ngamarta kang isih mbutuhake têngamu Bratasena.

Bratasena, elinga ya dhi. Kêkuwataning nagara Ngamarta kuwi mung ana yayi Bratasena. Yen ta nganti nêgara kelangan Bratasena mbanjur kêpiye kahananing nêgara Ngamarta yayi.

Yoh. Mênênga, aja nangis.
Babu Kunthi.

KUNTHI:

Ja?

Apa.

WERKUDARA:

Toen je mij tot kind had gekregen, wat wenste je toen dat ik voor iemand zou worden?

Nalika kowe nduwe anak aku haku tok-kudang dadi wong apa.

KUNTHI:

Ik wenste dat je een hoogstaand ridder zou worden.

Kowe ndak-kudang dadia satriya ingkang utama.

WERKUDARA:

Hoe is een hoogstaand ridder?

Satriya sing utama kuwi sing kêpiye.

KUNTHI:

Bij een hoogstaand ridder zijn woord en daad één; zijn 'ja' is 'ja' en zijn 'nee' is 'nee'.

Satriya kang utama iku lathi lawan pakarti kudu nyawiji, yen iya ya ya yen ora ya ora.

WERKUDARA:

Dat is wat ik nu doe. Ik wil graag een hoogstaand ridder worden, en ik heb een belofte gedaan aan mijn goeroe. Als ik mijn beloften niet zou realiseren zal dat afbreuk doen aan mijn voortreffelijkheid.

Iki sing tak-tindakake. Kêpengin bangêt aku dadi satriya kang utama, ing mangka aku wis kêbacut saguh karo guruku. Yen nganti aku ra mujudake kêsaguhanku bakal thethel kautamanku.

Wat zoekt een mens in het leven? Hij zoekt slechts een naam. Al is hij rijk aan wereldse bezittingen, als zijn naam slecht is is zijn leven nutteloos. Als hij niets bezit maar zijn naam is goed, betekent dat dat zijn leven op de aarde niet voor niets is. Al is het maar een haartje, hij levert een bijdrage gedurende zijn leven op aarde.

Wong urip sing digoleki apa. Sing digoleki mung jênêng. Arêpa sugih bandha raja donya yen jênênge elek tanpa guna uripe. Nadyan ora nduwe apa-apa yen jênênge arum, têngêse ora muspra uripe ana ndonya, ora ketang amung sak-glugut melu udhu, nalika urip ana ndonya.

KUNTHI:

Bratasena, als je zo koppig bent om je moeder niet te gehoorzamen is het beter als je me maar doodmaakt, Bratasena, Bratasena. Ik heb je grootgebracht maar waarom ben je nu je groot bent van plan de woorden van de moeder te negeren, Bratasena?

Bratasena, manawa kowe wangkot ora nggugu marang ibumu luwung aku patenana wae Bratasena, Bratasena. Kowe cilik tak-gêdhekake nanging barêng gêdhe kêna apa kowe bakal ora mituhu marang dhawuhing pun ibu Bratasena.

PUNTADEWA:

Je moet weten, broer, dat de hemel van een kind gelegen is onder de voetzolen van zijn moeder. Daarom, Bratasena, kun je beter niet vertrekken, jonge broer. Heb medelijden met je oudere broeder, Bratasena, Bratasena.

Ngêrtia yayi, swarganing anak kuwi ana sak-ngisoring dlamakaning sukuning ibu. Mula kang mangkono Bratasena, kowe aja mangkat ya dhi, mêsakna klawan pun kakang Bratasena, Bratasena.

PERMADI:

Oudere broeder, ik verzoek u om eerst Pêrmadi te doden.

Kakang mas kula aturi mējahi rumiyin pun Pêrmadi.

NAKULA:

Ik wil niet achterblijven, oudere broeder.

SADEWA:

Ik ga met u mee, oudere broeder.

WERKUDARA:

Hm. Ja, ik ga niet weg. Het gaat niet door, ik vertrek niet.

KUNTHI:

Echt, Bratasena?

WERKUDARA:

Echt. Ik vertrek niet. Gaan jullie maar zitten, maak het jullie gemakkelijk, hou niet allemaal mijn lendenkleed vast.

KUNTHI:

Mijn zoon, mijn beste, Bratasena, wat ben ik blij.

NAKULA:

O, oudere broeder, wat ben ik blij dat mijn oudere broeder er van afziet om te vertrekken.

PERMADI:

Ja, oudere broer, ik ben opgelucht nu u niet weggaat. Ik verzoek u om medelijden te hebben met onze edele moeder. Ze heeft lang op mijn broeder Bratasena gewacht.

PUNTADEWA:

Ja, ja, jongere broer. Aangezien mijn jongere broer niet meer weggaat laat ik het rijk Ngamarta aan mijn jongere broer over; het staat tot je beschikking, jongere broeder.

KUNTHI:

Als het rijk Ngamarta niet uitgestrekt genoeg is, Bratasena, zoek dan een andere plaats. Hoe veel het ook moge kosten, je moeder zal het realiseren, als mijn kinderen maar in luister kunnen leven. Ik ben bereid om ellende te verdragen als al mijn kinderen maar voorspoed ondervinden.

Vertelling

Wat er vervolgens gebeurt! De edele koningin Kunthi, koning Punta en Pêrmadi en de tweeling zijn van hun plaats gegaan. ... [ONDERBROKEN]

Kula mbotên purun kantun kakang mas.

Kula ndherek kakang mas.

Whah. Hya, aku ora mangkat. Aku ora sida mangkat.

Tênan, Bratasena.

Tênan. Ora mangkat. Wis kana, lênggaha sing prayoga aja padha nggondheli kampuhku.

Anakku lanang ngger, Bratasena bungah - rasaning atiku.

Wo, kakang mas, bingah manah kula kakang mas - mbotên saestu tindak.

Inggih kakang mas, rumaos lêga manah kula dene kakang mas mbotên saestu jêngkar. Kula aturi wêlas kaliyan kanjêng ibu sampun dangu nêngga kaliyan kakang mas Bratasena.

Ya ya adhiku dhi. Gandheng si adhi wis ora mangkat nêgara Ngamarta ndak-pasrahake marang si adhi nggonana yayi.

Manawa nêgara Ngamarta isih kurang jêmbar Bratasena, goleka papan, pira rêgane pun ibu kang bakal mujudake waton anak-anakku padha nêmu mulya. Aku sangsara tak-lakoni waton anakku kabeh padha manggih yuwana.

Katalika kaya mangkono! Sang ratu Kunthi prabu Punta tuwin Pêrmadi dalah kêmbar sampun mire sangking papan. ...

... Dat hij zei dat hij niet zou vertrekken, was slechts een uitvlucht, om zijn moeder gerust te stellen. Nu, nu niemand de edele Bima meer vasthoudt, kijkt hij naar links en kijkt hij naar rechts. Innerlijk betuigt hij eerbied aan zijn moeder en hij knielt voor zijn oudere broeders. Zonder afscheid te nemen vertrekt de edele Wêrkudara!

... Anggennya matur tan bidhal namung kangge sêngadi hangenaki panggalihing kêng ibu. Ing mangke, dupi wus suwung tan wontên ingkang anggêgondheli marang sang Bima, noleh nganan noleh ngering. Ing batos bêkti marang ibu, sungkêm marang para kadang wêrdha. Tanpa pamit jêngkar sang Wêrkudara!

GAMELAN: OVER NAAR SAMPAK TLUTUR SLENDRO PATHET MANYURA

Op het scherm:

Wêrkudara stormt weg uit de audiëntiezaal.

Monoloog

KUNTHI:

Mijn zoon, mijn jongen, mijn zoon!

Anakku ngger, anakku!

Op het scherm:

Kunthi valt flauw.

EINDE MUZIEKSTUK

Ada-ada Tlutur slendro pathêt manyura (droevig maar gespannen gezang)

Wat is er toch, mijn juweel
dat je verdrietig bent en de tranen
stromen

o
het is waarlijk zonder nut
de oorknoppen verbrijzeld, vrouwe
de haarwong losgemaakt, de bloemen,
de gambir's en mêlathi's, in het rond
gestrooid
e

Punapa ta mirahingsun
prihatin waspa gung mijil

ung
tuhu dhahat tanpa karya
sêngkang rinêmêkan gusti
gêlung rinusak sêkarnya
sumawur gambir mêlathi

ing

Dialog

PUNTADEWA:

Edele moeder, komt u toch bij, edele moeder. Waarom bent u toch flauwgevallen, moeder?

PERMADI:

Edele moeder, komt u toch bij. U heeft nog meerdere zonen over.

Kangjêng ibu, kula aturi emut kangjêng ibu. Malah paduka dhawah kamtaka kados mêkatên ibu.

Kangjêng ibu, kula aturi emut kangjêng ibu. Putra paduka taksih kathah.

NAKULA:

O, moeder, waarom bent u flauwgevallen?

O ibu, kados pundi ibu paduka kamtaka.

SADEWA:

O, moeder, komt u toch bij, moeder.

O ibu, kula aturi emut ibu.

PUNTADEWA:

Vorstelijke broeder, wat moeten we doen met onze edele moeder?

Kaka prabu, kadospundi mênika kangjêng ibu.

KRESNA:

Ik dacht al, hoor, broer, hoe onwaarschijnlijk het zou zijn als Wêrkudara niet zou vertrekken, hoe onwaarschijnlijk. Want het is zijn karakter. Een kuch kan makkelijk genezen worden, maar karakter hoort bij de mens, jongere broer. Daarom, koninklijke broer, laten we meteen mijn vorstelijke tante op passende wijze laten verzorgen.

Tweeling.

Kula sampun pitados kok yayi, mokal, mênawi Wêrkudara mbotên bidhal mênika mokal. Awit sampun dados watakipun. Mênawi watuk gampil jampinipun, ning mênawi watak mênika sarêng kaliyan tiyangipun kok yayi. Ingkang mênika, yayi aji, mangga, kêparênga bibi ratu enggal rinukti ingkang prayogi.

Kêmbar.

NAKULA:

Wij staan tot uw beschikking.

Kula wontên dhawuh.

KRESNA:

Verzorg mijn eerwaarde tante direct zodat ze snel weer beter wordt.

[tegen Puntadewa] Ik zal mijn best doen om ervoor te zorgen dat mijn jongere broeder snel weer terugkeert, jongere broeder.

Kanjêng bibi enggal rawatana karêben enggal sênggang.

Mangke kula badhe mbudidaya kados (pi..) - supados - dhimas tumuli enggal wangsul yayi.

PUNTADEWA:

Ja. Ik laat het volledig aan mijn vorstelijke broeder over.

Inggihi sawêtahipun namung kula sumanggakakên dhatêng kaka prabu.

GAMELAN: SREPEGAN SLENDRO PATHET MANYURA

Op het scherm:

De bijeenkomst wordt ontbonden.

Na enige obstakels uit de weg te hebben geruimd komt Wêrkudara aan bij de kust. Hij overwint zijn angst voor de oceaan.

DE ONTMOETING MET DEWA RUCI

Ada-ada grêgêtsaut manyura

Snel ging hij voort vol
doodsverachting, met opgeschorte
lendendoek, vol vuur
ging hij de oceaan binnen, vol
enthousiasme, met krachtige
bewegingen

o
het water kwam tot aan zijn dijbeen
bevochtigde zijn lichaam
bedekte het en sloeg tegen zijn gelaat,
het water kwam nu tot zijn hals
e

Dyan mangsah mahambêk pêjah cancut
gumrêgut

manjing samodra nulya drêng
wiraganya lêngawa

ung
banyu sumaput wêntis
mêlêg ing angganira
sumingêb nampêgi, migêg jangga kang
warih
ing

GAMELAN: SAMPAK SLENDRO PATHET MANYURA

Op het scherm:

Wêrkudara duikt in de oceaan.

EINDE MUZIEKSTUK

Vertelling

De edele Wêrkudara plonst erin. Er verschijnt een reuzenslang die blaast en woest sist, die zo nu en dan zichtbaar wordt, verdwijnend tussen de golven. Hij is genaamd de slang Nabatnawa oftewel Nêmburnawa. Hij meent dat zijn vrijheid aangetast wordt omdat het water in beroering wordt gebracht. De slang Nabatnawa wordt blazend zichtbaar, op zoek naar de plaats van degene die zijn vrijheid verstoort. Wanneer hij ziet dat het een mens is die in de oceaan is gedoken, grijpt de slang Nabatnawa hem direct in de bek.

Ambyur sang Wêrkudara katon naga ingkang kumêlak angakak galak kumêlap! Momor klawan alun nênggih mênika kang aran naga Nabatnawa ya naga Nêmburnawa. Rumaos den-ganggu kamardikane sabab den - obak toyane. Mila kêtingal ngakak sang naga Nabatnawa arsa ngupadi marang papane kang ngganggu marang kamardikan. Ing mangke dupi mulat wontên mênungsa kang njêbur samodra, sigra sinaut marang sang naga Nabatnawa.

GAMELAN: SAMPAK SLENDRO PATHET MANYURA

Op het scherm:

De reuzenslang valt Wêrkudara aan en omstrengelt hem.

EINDE MUZIEKSTUK

Wêrkudara omstrengeld door de slang Nabatnawa

Vertelling

De bek omsluit het dijbeen. Het lichaam van de slang kronkelt zich om het lichaam; de staart van de slang komt tot aan de hals.

Het is nu de tijd van zonsopgang. De zonnestralen zijn bloedrood. Ze komen bijeen op Wêrkudara; er vormt zich een schaduw, die de hemel in stijgt en wordt tot de Melkweg.⁶

Ponang tutuk sampun ngakêp wêntis. Awaking naga sampun mulêt salira ngantos dumugi ing jangga pêthiting naga.

Nalika mangke wayahe gagat enjang, soroting baskara kêtینگal abrit - hangatirah. Nêmpuk marang sang Wêrkudara dadya bêbayangan, minggah ing akasa dadya lintang Bimasakti.

GAMELAN: SAMPAK SLENDRO PATHET MANYURA

Op het scherm:

De schaduw van Wêrkudara en de slang stijgt naar de hemel.

EINDE MUZIEKSTUK

⁶ In een gedeelte van de Melkweg waar géén sterren te zien zijn (in het Javaans genoemd de *lintang Bimasekti*) kan men Wêrkudara (=Bima) vechtend tegen de reuzenslang herkennen.

Vertelling

Prins Wêrkudara voelt hoe zijn lichaam wordt omstrengeld door de slang. Hij voelt hoe zijn dijbeen al wordt ingeklemd tussen de kaken van de slang. De edele Bima meent dat hij ten dode is opgeschreven. De dood is hem nabij.

Dus meent de edele Wêrkudara dat hij liever dan [???] beter kan sterven. De edele Wêrkudara wil de bek van de slang verplaatsen van het dijbeen naar zijn linkerslaap, die niet met tala-olie⁷ in aanraking is gekomen.

Maar wanneer hij de slangebek wil verplaatsen doet hij dit te wild; hij heeft er niet gedacht dat hij de pancanaka-nagels⁸ aan zijn duimen heeft. De twee pancanaka-nagels komen tevoorschijn uit zijn duimen die de bek van de slang ondersteunen. Door de wilde kracht van de edele Bima scheurt de bek van de slang; hij sterft zonder dat dat de bedoeling was.

GAMELAN: SAMPAK SLENDRO PATHET MANYURA

Op het scherm:

De slang sterft.

EINDE MUZIEKSTUK

Vertelling

Uit de gescheurde bek van de slang spuit bloed. Het slangebloed vermengt zich met het water, en verspreidt zich tot een vlek, drie hectare in omvang. De edele Wêrkudara trekt zich er niets van aan!

GAMELAN: SAMPAK SLENDRO PATHET MANYURA

Op het scherm:

Wêrkudara gaat dieper de oceaan in.

Raden Wêrkudara kraos yen salirane den-pulêt dening naga. Ing wêntis sampun karaos kaapit[?] marang tutuking naga. Sang Bima tan nyipta lamun badhe gêsang malih. Amung pati kang sumandhing.

Mila - ciptaning sang Wêrkudara katinimbang [???] kaplalah dumugi pêjah. Kêrsane sang Wêrkudara, arsa - angêlih marang tutuking naga saking wêntis, arsa kapapanakên wontên ing pilinganipun ingkêng kiwa ingkang dereng kêboyan[?] lisah tala.

Nanging nggenya amindhah tutuk naga kêsêngkan tan nggraita yen ing jêmpol wontên kuku pancanaka. Kuku pancanaka kalih modod sangking jêjêmpolan, anuwak marang cangkêming naga sangking sumêngka rosaning sang Bima, dadya suwek tutuking naga, pêjah tanpa jinarag.

Suweking ponang tutuk naga têmah nyêmburakên ludira. Gêtih ula campur klawan banyu, nganti sak-jung pêsagi ambane. Tambuh sang Wêrkudara!

⁷ Onoverwinnelijk makende olie.

⁸ Grote scherpe duimnagels waarmee Wêrkudara kan doden (zie afbeelding).

Gezang in het muziekstuk

e

ing

OVERGANG NAAR AYAK-AYAKAN SLENDRO PATHET MANYURA

Op het scherm:

Wêrkudara ontmoet Dewa Ruci.

Recitatie

Zonder het zich te realiseren is Wêrkudara al aangekomen op de bodem van de oceaan. Maar het komt hem voor of het niet verschilt van het vasteland. De edele Wêrkudara schrikt een tweede maal wanneer hij ziet dat er zich op de bodem van de oceaan een eiland bevindt, schoon van aanzien. Een eiland waar een lichtschijnsel vanaf komt, van onovertreffelijke schoonheid.

Midden op het eiland bevindt zich een klein mannetje, dat een wonderrijk schijnsel uitstraalt. Wêrkudara schrikt; met grote ogen staart hij naar het kleine mannetje. Het is alsof de edele Wêrkudara hem direct wil aanspreken.

Gezang in het muziekstuk

E

men zag naar de schoonheid van de
natuur; de flonkerende lampen
stonden opgesteld, e

o, e

o

Ing mangke datan nggraita lamun sang
Wêrkudara sampun dumugi dhasaring
samodra. Ananging karaos tan prabeda
kaya wontên ing ndharatan. Rumaos
kagyat malih sang Wêrkudara dupi
wuninga, dhasaring samodra wontên pulo
ingkêng asri tiningalan. Pulo kang
mêncorong mawa praba, endahe tan wontên
ingkêng angungkuli.

Ing mangke têngahing pulo wontên
lare bajang, ingkêng mawa sorot
amêrbawani. Kagyat sang Wêrkudara,
kêdhep têsma dene maspaosake marang
lare bajang. Mangkana, kaya enggal -
hanabda sang Wêrkudara.

Ing

myat langêning kalangywan aglar
pandam muncar, ing

ung, ing

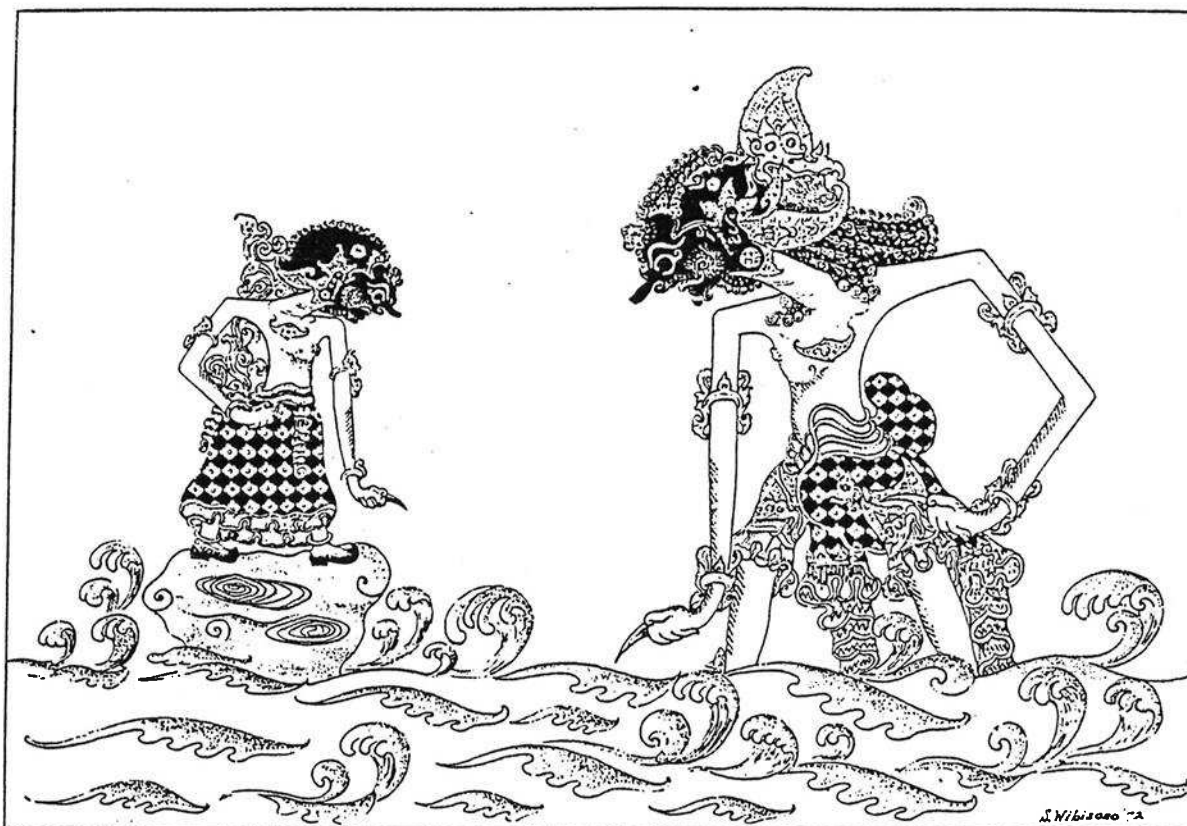
ung

EINDE MUZIEKSTUK

Pathêt manyura jugag

Het water was helder, het meer was als
de hemel
de schildpad, drijvend, was gelijk de
maan
en het water, daarin waren bloemen
uitgestrooid
zij waren verspreid als wolken
e, o

Jahni yahni talaga kadi langit
mambang taspas wulan upamaneka
twin tang toywa, kusuma ya sumawur
lumrap pwekang kadi jaladha
ing, ung

Dialogo

Dewa Ruci en Wêrkudara

Aanwezigen:

Wêrkudara. Stem: zeer zwaar.

Dewa Ruci, de incarnatie van het goddelijke aspect van Wêrkudara's 'Ik'. Stem: middelmatig hoog.

WERKUDARA:

Hoewel ik niet slaap, voel ik me alsof ik droom. Nu ik op de bodem van de oceaan ben aangekomen bevindt zich hier een heel mooi eiland. Midden op het eiland is er een klein mannetje dat licht uitstraalt.

Hé, wiens zoon ben jij? Hoe heet je?

DEWA RUCI:

Bratasena, mijn jongen.

WERKUDARA:

Hé. Hij weet hoe ik heet.

DEWA RUCI:

Als jij vraagt wiens zoon ik ben: het is niemand anders dan de schepper van de wereld die mij heeft geschapen. Ik ben tegelijk met jou geschapen, mijn beste Bratasena. Mijn plaats is hier.

WERKUDARA:

Hmm. Maar waarom denk je dat je mij 'jongen' kunt noemen?

Ingatase aku ora turu, rasaku kaya wong ngimpi. Aku prapta dhasaring samodra, hiki ana pulo kang bécik têmên lan endah kahanane. Têngahing pulo ana bocah bajang mawa sorot.

He. Kowe kuwi anake sapa. Jênêngmu sapa.

Kulup Bratasena.

Waah. Wis ngêrti jênêngku.

Manawa kita pitakon ulun iku atmajane sapa, ingkang nitahake ulun mung kajaba gusti kang akarya jagad. Tumitaku barêng klawan kita kulup Bratasena. Papanku ya ana kene iki.

Waah. Nanging kêna apa kowè bisa - nyebut kulup marang aku.

DEWA RUCI:

Ik noem jou 'jongen', omdat ik van een oudere generatie ben dan jij, Bratasena.

WERKUDARA:

Je beweert dat je ouder bent. Waaruit blijkt dat?

DEWA RUCI:

Ik beweert dat ik ouder ben dan jij, omdat ik weet van wie jij afstamt.

WERKUDARA:

Van wie ben ik de zoon?

DEWA RUCI:

Jij bent de zoon van Pandhu en Kunthi. Je hebt in totaal vier broers, waarvan er twee dezelfde vader maar een andere moeder hebben. De eerste is Puntadewa, de tweede ben jij, de derde is Pêrmadi. Er zijn twee zoons van Pandhu met Madrim, namelijk Pinten en Tangsen oftewel Nakula en Sadewa.

WERKUDARA:

Hm. Het klopt precies.

DEWA RUCI:

En daarom, mijn jongen, Bratasena, moet je nu snel de *sêmbah*⁹ voor mij maken en hoogjavaans¹⁰ tegen mij spreken.

WERKUDARA:

Nou, dit mannetje is nogal met zichzelf ingenomen. Ik, een groot en sterk man moet dus de *sêmbah* maken, kruipen, en hoogjavaans spreken tegen een klein kereltje.

Ik vertik het.

DEWA RUCI:

Je wilt niet?

WERKUDARA:

Nee. Behalve als jij weet wat ik hier kom zoeken, en als jij de plaats ervan kunt aangeven. Dan pas wil ik hoogjavaans tegen je spreken.

Marmane ulun nyêbut kulup klawan jênêng kita, karana awune tuwa jênêng ulun katinimbang kita Bratasena.

Kowe ngaku tuwa. Apa tandhane.

Marmane ulun ngaku tuwa katinimbang kita, karana ulun nyumurupi marang sapa kang anurunake jênêng kita.

Aku iki anake sapa.

Kita iku atmajaning Pandhu patutan klawan Kunthi. Sêdulur kita kabeh kuwi ana papat, kang loro tunggal yayah seje rena. Pêmbayun Puntadewa, kang angka loro jênêng kita, angka têlu Pêrmadi. Atmajaning Pandhu patutan klawan Madrim ana loro, yaiku Pinten klawan Tangsen ya Nakula klawan Sadewa.

Waah, pêtitis têmên.

Mula kang mangkono kulup Bratasena, mara di age nyêmbaha marang jênêng ulun. Matura basa klawan jênêng ulun.

Waah, nggêmbelo têmên bocah iki. Ingatase aku wong gêdhe dhuwur wong gagah kon nyêmbah ndhodhok basa karo bocah cilik.

Ora sudi.

Ora gêlêm.

Ora. Kajaba yen kowe - ngêrti karêpku ana kene golek apa, lan yen kowe bisa nuduhake panggonane, aku lagi gêlêm basa klawan jênêng sira.

⁹ Een *sembah* is een eerbiedsbetuiging met de gestrekte handen samen voor het gezicht (duimen tegen de neus).

¹⁰ Hoogjavaans is de beleefde vorm van Javaans. Laagjavaans is de vorm die men spreekt als men niet bijzonder beleefd hoeft te zijn, bijvoorbeeld tegen leeftijdsgenoten of jongeren van dezelfde of lagere sociale status. Het is een van de principes van Wêrkudara dat hij tegen niemand ooit hoogjavaans spreekt, zelfs niet tegen zijn ouders, zijn leraar, en tegen de goden.

DEWA RUCI:

Weet dan, mijn beste, dat jij hier bent gekomen om te voldoen aan de eis van je goeroe. Jij, mijn jongen, wilt de kennis van oorsprong en bestemming van het bestaan verkrijgen, zodat je in de leer bent gegaan bij de wijze Durna.

De geestelijke heer Durna is bereid deze te onthullen, op voorwaarde dat je wilt zoeken: in de eerste plaats de grote boom waarin de wind nestelt, en in de tweede plaats het heilig levenswater. Jij hebt de berg Candramuka beklommen, op zoek naar de grote boom waarin de wind nestelt, maar je hebt hem niet gevonden.

Weet dan, Bratasena, waarom het wordt genoemd 'de grote boom waarin de wind nestelt'. Want dat heeft een diepere betekenis. Kayu, 'boom', staat voor kayun. Kayun staat voor kajêng en kajêng is karêp, 'wil'. Gung is gêdhe, 'groot'. Dit draagt de betekenis in zich dat de wil van Bratasena groot is.

De wind nestelt in de ademhaling van de mens, dat wil zeggen het naar binnen en naar buiten gaan van de levensadem. Als men een sterke wil heeft terwijl de adem niet sterk genoeg is, dan zal men het niet bereiken en niet vinden, maar niet verder komen dan de wil.

WERKUDARA:

Ja. Je hebt gelijk.

DEWA RUCI:

Dat is de betekenis van de grote boom waarin de wind nestelt. Wat betreft het heilige levenswater oftewel het heilige water: als je dat in de mensenwereld zou zoeken zou je het niet vinden, want degene die het bezit is niemand anders dan ikzelf. Als je bereid bent om de sêmbah voor mij te maken, en hoogjavaans tegen me te spreken, misschien wil ik je dan tonen waar het heilige water zich bevindt.

Pathêt manyura jugag

De honingbijen leken te willen kussen,
steeds gonzend
als het gewezen van de verdrietige
o
met een droeve begeerte onderweg
e, o

Sumurupa ngger, jênêng kita tumêka
kene ki sabab nuruti marang
pamundhuting guru. Kita kulup kêpengin
nggayuh kawruh sangkan-paraning dumadi,
mêguru marang pandhita Durna.

Bêgawan Durna gêlêm mêdharake, waton
kita gêlêm golek: sêpisan kayu gung
susuhing angin, kaping pindho banyu
pêrwita suci. Nalika sêmana kita
mungguh marang gunung Candramuka, golek
kayu gung susuhing angin nanging ora
tinêmu.

Sumurupa Bratasena, apa ta sêbabe
disêbutake kayu gung susuhing angin,
kuwi ana wêrdine. Kayu iku kayun.
Kayun iku kajêng, kajêng iku karêp.
Gung iku gêdhe. Mêngku surasa,
Bratasena karêpe gêdhe.

Susuhing angin iku dumunung ana ing
napas nupusing manungsa, ya lêbu
wêtuning bajra herawana. Nadyan ta
karêpe gêdhe, yen napase kuwi ora
kuwat, kuwi ora bakal bisa kêcêkêl, lan
ora bakal bisa tinêmu, mung ngandhêg
ana ing karêp.

Hiyoh. Pancen kapara nyata.

Kuwi mungguh wêrdining kayu gung
susuhing angin. Wondene banyu pêrwita
suci ya banyu suci, ngulatana ing
madyapada yêkti kita ora bakal kêtêmu
sabab - ingkêng kêsinungan banyu suci
iku mung kajaba panjênêngan ulun.
Waton kita nyêmbah klawan ulun, basa
lawan ulun, mbokmênawa ulun kêparêng
nuduhake papaning banyu suci.

Brêmara reh manguswa hamung
ambrêngêngêng
kadi karunaning kaswasih
ung
haneng marga mêmalat kung
ing, ung

Op het scherm:

Werkudara gaat nederig voor Dewa Ruci zitten en maakt de *sêmbah*.

Dialog

WERKUDARA:

Goddelijke heer, ik bied mijn eerbiedsbetuigingen aan. Moge ik deze voor uw aangezicht plaatsen, goddelijke heer.

DEWA RUCI:

Mijn beste Bratasena, mijn hart is ontroerd nu ik zie dat je de *sêmbah* maakt en hoogjavaans tegen mij spreekt. Ja, ja, jongen, dankjewel voor je eerbiedsbetuiging. Ontvang mijn zegen.

WERKUDARA:

Ik zal hem hoog houden als een talisman.

DEWA RUCI:

Wat er net gebeurd is kan dienen als voorbeeld voor de schepselen in de wereld, dat ze niet moeten eten als ze de smaak van het voedsel nog niet kennen, dat ze geen kleding moeten dragen als ze de betekenis van de kleding niet kennen. Je moet niet uit reizen gaan als je niet weet waarheen je gaat, en je moet niet aanbidden met een *sêmbah* als je de ware aard van de aangebedene nog niet kent.

WERKUDARA:

Zoals u zegt.

DEWA RUCI:

Je maakte de *sêmbah* omdat je aanwijzingen wilt hebben over waar het heilige water is.

WERKUDARA:

Moge u het snel aanwijzen, goddelijke heer. Ik verzoek om het heilige water.

DEWA RUCI:

Je moet weten, mijn jongen, dat het heilige water zich hier bevindt in mijn binnenste. Je kunt het vinden als je mijn binnenste binnengaat.

Pukulun, kula ngaturakên pangabêkti mugi konjuk wontên ngarsa paduka ywang pada pukulun.

Ngger Bratasena, matrênyuh panggali ulun, dupi ulun wuninga, kita nyêmbah basa lawan panjênengan ulun. Ya ya ngger, wus ulun tampa - kita ngaturake pangabêkti, pêngestu ulun tampanana.

Sangêt anggen kula mundhi saengga jimat.

Mêngkono iku mau kênaa kanggo patuladhaning titah mêrcapada, aja sok mêmangan yen durung ngêrti rasane kang dipangan, aja sok mênganggo, lamun durung ngêrti wêrdine kang dienggo. Aja dhêmên lêlungan, lamun durung ngêrti kang tinuju, lan aja sok manêmbah lamun durung ngêrti sêjatining kang sinêmbah.

Kula nuwun nun inggih.

Nyêmbahmu mawa karêp kêpengin nuwun tinuduhake banyu suci.

Kaparênga enggal nêdahakên pêkulun kula suwun toya suci.

Sumurupa ngger, banyu suci mapane ana ing tâlênging ngguwa-garba ulun kene. Bisane kêtêmu kita kulup manjinga ing ngguwa-garba ulun kene.

WERKUDARA:

Goddelijke heer, dat is als een lijster die een vijg wil doorslikken, een dwerg die naar de lucht wil reiken, een blinde die de sterren wil tellen: het is mij onmogelijk om uw lichaam binnen te gaan, zoals u beveelt.

DEWA RUCI:

Waarom is dat zo?

WERKUDARA:

Aangezien ik fors en groot ben en u slechts zo klein als een pink; hoe is het mogelijk dat ik uw binnenste inga?

DEWA RUCI:

Bratasena.

WERKUDARA:

Ik sta tot uw beschikking.

DEWA RUCI:

Ik mag er klein uit zien, maar in werkelijkheid ben ik groot. Mijn jongen, wat is er groter, de gehele wereld of jijzelf?

WERKUDARA:

De gehele wereld is groter.

DEWA RUCI:

lep/odu
De gehele wereld wordt door mij omvat. Hoe groot ben jij dan wel, beste Bratasena? Niet slechts één, zeven van jou, tien van jou, mijn beste, kunnen mij binnengaan. Dat is de betekenis van 'hoewel hij klein is is hij groot'.

WERKUDARA:

Vergeef mij, goddelijke heer.

DEWA RUCI:

terguy
Ja, ja, het geeft niets, want ik heb je nog niet eerder ontmoet, dit is de eerste keer dat je mij ziet. Afgaand op mijn zwakke bouw nam je aan dat ik niet sterk genoeg ben om het gewicht van Bratasena te dragen.

WERKUDARA:

En op welke manier kan ik uw innerlijk binnengaan?

Pukulun, kécocak anguntal lo kēcebol nggayuh ngawiyat wuta hangetang lintang. Tangēh kēlampahanipun mēnawi kula kadhawuhan manjing ngguwa-garba paduka.

Sababe apa?

Atasipun kula mēnika agēng birawa, paduka namung sak-jēnthik, mēnapa kēlampahan kula manjing ngguwa-garba paduka.

Bratasena.

Wontēn dhawuh.

Ulun kuwi katone cilik, ning sējatine gēdhe. Ngger, jagad sak-isine klawan jēnēng kita iku gēdhe ēndi?

Agēng jagad sak-isinipun.

Jagad sak-isine wae, wis winēngku jēnēng ulun. Yen mung jēnēng kita wae sēpira gēdhemu ngger Bratasena. Aja mung sak-kowe, pitung kowe, sēdasa kita kulup yēkti bakal manjing ing ngguwa-garba ulun. Mēngkono mungguh surasane nadyan cilik nanging gēdhe.

Nyuwun pangapuntēn pēkulun.

Ya ya ora dadi apa sabab - durung kētēmu klawan kita kētēmben iki kita nyumurupi marang ulun. Nonton saka ringkih-ulun kinira ulun iku ora kuwat - nampa marang boboting Bratasena.

Lajēng kadospundi caranipun kula sagēd manjing ngguwa-garba.

DEWA RUCI:

Kijk naar mij met je wezenlijke gezichtsvermogen. Gebruik niet je gewone ogen maar kijk naar mij met je wezenlijke gezichtsvermogen. Als je mijn rechteroor ziet waarin een poort is opengegaan, dan is dat de weg waarlangs je mijn innerlijk kunt binnengaan.

Ada-ada manyura jugag

Eenwording van geest is hem duidelijk
hij beleeft hem, geopenbaard in de
stilte

Vertelling

De edele Wêrkudara zag! Hij keek met zijn wezenlijke gezichtsvermogen. Er was plotseling een heldere opening, een poort zichtbaar in het rechteroor. Snel ging de edele Wêrkudara het lichaam binnen.

Mara di age sawangên kanthi netra pramana jati. Aja nganggo - netra wantah nanging sawangên kanthi pramana jati. Lamun kita nyumurupi talingan ulun kang kanan kang wus mênga ana wiwarane, yaiku dadi srana, anggon kita manjing ing ngguwa-garba.

Tan samar pamoring suksma
sinukma ya winahya ing asêpi

Mulat sang Wêrkudara! Kanthi aningali marang pramana jati. Mênga, blak padhang kêtungal wontên madyaning wiwara kang mapan ing talingan kanan. Sigra sang Wêrkudara manjing ngguwa-garba.

GAMELAN: SAMPAK SLENDRO PATHET MANYURA

Op het scherm:

Wêrkudara gaat Dewa Ruci's oor binnen.

EINDE MUZIEKSTUK

Dialog

DEWA RUCI:

Mijn jongen, Bratasena.

WERKUDARA:

Wat is er van uw dienst?

DEWA RUCI:

Nu je mijn lichaam bent binnengegaan, wat zie je nu?

WERKUDARA:

Goddelijke heer, ik zie helemaal niets. Ik zie niet waar de windstreken zijn, noord, zuid, oost, west, boven en beneden. Goddelijke heer, ik zie geen enkele daarvan, er is slechts verwarring in mijn hart.

Kulup Bratasena.

Wontên dhawuh.

Sawise kita manjing ngguwa-garba, apa kang katon ing kita.

Pukulun, kula mbotên nyumêrêpi mênapa-mênapa. Mbotên nyumêrêpi keblat ler kidul wetan kilen ngandhap tuwin nginggil. Pukulun, mênika kula mbotên nyumêrêpi sawiji-wiji hamung bingung manah kula.

DEWA RUCI:

In dat geval moet je je snel op mij concentreren, mijn jongen.

Ada-ada slendro pathêt manyura jugag

De aarde beefde, de hemel leek te
flitsen
gelijk de lonken van de verliefdmakende
e

Yen mangkono mara sira kulup enggal
ngesthia marang panjênengan ulun.

Bumi gonjang-ganjing langit kêlap-
kêlap katon
lir kincanging sang maweh gandrung
ing

Vertelling

Er worde verteld over de edele Wêrkudara. Snel concentreerde hij zich op de edele Dewa Ruci. Vanwege de hevigheid van zijn concentratie leek het alsof de edele Wêrkudara zich plotseling voor het aangezicht van de goddelijke Ruci Bathara bevond.

Kocap sang Wêrkudara. Tandia nandukakên pangêsthi marang sang - Dewa Ruci. Labêt panthênging pangesthi, ing mangke ndadak sakala sang Wêrkudara, raosira kaya wus ngadhêpi marang ngarsaning ywang Ruci Bathara.

GAMELAN: SAMPAK SLENDRO PATHET MANYURA

Op het scherm:

Wêrkudara komt ook hier Dewa Ruci tegen.

EINDE MUZIEKSTUK

Dialog

DEWA RUCI:

Bratasena?

Bratasena.

WERKUDARA:

Ik sta tot uw beschikking.

Wontên dhawuh.

DEWA RUCI:

Nu je je op mij hebt geconcentreerd, wat zie je nu?

Sawise kita ngesthi marang ulun, apa kang katon ing kita.

WERKUDARA:

Goddelijke heer, ik kan nu zien waar de windrichtingen zich bevinden, noord, zuid, oost, west, beneden en boven. En ik zie een enkele vlam die echter acht vormen heeft.

Pukulun, ing mangke kula sampun anon dununging keblat, ler kidul wetan kilen ngandhap sumawana nginggil. Saha kula nyêmêrêpi, wontên urup sêtunggal, nanging arupi - wêrni wolu.

DEWA RUCI:

Welke vormen zijn het?

Wêrnane apa wae.

WERKUDARA:

Eén ziet er glanzend als een smaragd uit, een andere als een ivoren pop, een andere als een zwerm grote bijen, er is ook een vaag groen glanzend licht, er is een fonkelend juweel, er is een andere als een schone vaag glanzende vuurbol, weer een andere als de maan, en er is er ook een die lijkt op fonkelende sterren. Goddelijke heer, nu ik dit zie is mijn hart hevig bekoord.

DEWA RUCI:

Weet dan, Bratasena, dat die acht vormen in wezen leiden naar de voortreffelijke eigenschappen. En de acht vormen zijn verdeeld in twee groepen.

De eerste vier zijn het Wezen, de Eigenschappen, de Naam en de Daad. Wezen betekent de gedachte, en Eigenschappen zijn de vorm. Uit de eenwording van gedachte en vorm ontstaan het uiterlijk en het innerlijk. De Naam is het werkelijke van de mens. En de Daad is het werkelijke van de levensgeest. Uit de eenwording van Naam en Daad ontstaan de Heer en de dienaar, oftewel de dienaar en de Heer.

De andere vier zijn de hartstochten. Hun kleuren zijn rood, zwart, geel en wit.

De rode is neiging tot drift, afgunst, het spreken van slechte woorden over goede daden, ondermijnen, en bovendien streven naar voortreffelijkheid, bovennatuurlijke krachten en buitengewone kundigheden. Dat is de rode.

WERKUDARA:

Ja.

DEWA RUCI:

De zwarte is houden van eten, steeds naar meer verlangen, houden van slapen, aan bevliegingen toegeven, er van houden om boos te zijn, de stem hard laten klinken. Dat is de hartstocht die er zwart uit ziet.

De hartstocht die er geel uit ziet is: er van houden om slechte daden te doen, uit hebberigheid mensen omkopen, zo steeds goede zaken bedekkend, graag ogen op zaken die niet tot je taak behoren. Als je met je rug tegen de muur komt te staan durf je slechte daden te gaan verrichten. Dat is het, wat betreft de hartstocht die een gele kleur heeft.

Kêtingal abra markata, wontên malih kados putran dênta, wontên malih kados tawon gung gumolong, wontên cahya maya, wontên rêtna muncar, wontên malih ndaru maya di, wontên malih kados rêmbulan tuwin wontên malih kados kartika ingkêng abyor. Pukulun, dupi kula wuninga mênika sangêt kêsêngsêm manah kula, pukulun.

Sumurupa Bratasena, rupa wolu iku sêjatine nuntun marang sipat ingkêng luwih. Lan rupa wolung wêrna iku pinerang dadi loro.

Ingkêng papat, karêpe iku, marang - dat, sipat asma klawan apêngal. Dat iku têngêse cipta, sipat iku wujud. Manunggaling cipta lawan wujud iku dadi lair klawan batin. Asma, iku sêjatining manungsa. Dene apêngal, iku sêjatining pramana. Manunggaling asma lawan apêngal, iku mujudake Gusti lawan kawula, ya kawula klawan Gusti.

Wondene - ingkang papat, iku manjing marang hawa napsu, ingkêng rupane: abang irêng kuning klawan putih.

Ingkang abang, iku dhêmên panasbaran, srei drêngki, karêm nyênyamah panggawe bécik, dhêmên ngongrong tur ta dibya sêkti mandraguna. Kuwi ingkêng abang.

Inggi.

Wondene ingkêng irêng, iku dhêmên mêmangan, ngangsa-angsa, doyan turu, nguja hawa, karêm nêsu, nguja swara sêru. Iku mungguh hawa kang rupane irêng.

Wondene hawa kang rupane kuning, iku dhêmên ngupu pilaku cidra, saka karême melik doyan rêruba, mula tabêri hanrênggulangi* barang kang rahayu, dhêmên ngangkah-angkah dudu wajibe. Yen (kêpe..) kêpepet iku wani nêmpuh marang panggawe ala. Iku mungguh hawa kang - rupane kuning.

* Jajar: hanrênggulangi

De hartstocht die er wit uit ziet, is houden van ascese om zuiver te worden. Alles accepteren, als men maar volkomen kan worden. Men wil geen moeite doen, heeft geen zin om zich met anderen te verenigen, want men is bang voor arbeid. Men accepteert voor dom te worden aangezien als men maar kan uitrusten. Men is alleen maar verbijsterd en met stomheid geslagen als er iets onbegrijpelijks is gebeurd. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de witte hartstocht de vijand is van de rode, zwarte en gele.

Bratasena, het leven van een mens is bijzonder moeilijk als hij de vier opgesomde onderdelen van het gemoed indachtig is. Waarom is dat? Als hij zich er niet aan houdt, maakt hij een fout, maar ook als hij zich er aan houdt kan het makkelijk mis gaan. Daarom is het het beste, mijn jongen, dat je, als je graag rein wilt zijn, de hartstochten van elkaar kunt scheiden.

WERKUDARA:

Goddelijke heer, nu ik uw woorden heb gehoord ben ik bijzonder verward. Daarom, goddelijke heer, verzoek ik u om uw aanwijzingen voort te zetten met de plaats van de kennis van oorsprong en bestemming van het leven: waaruit is deze tot wording gekomen? En ik vraag om een aanwijzing omtrent de waarde van wetenschap en de kennis van de gedachte, goddelijke heer.

DEWA RUCI:

Daarom, mijn beste Wêrkudara, moet je oplettend kijken naar de inhoud van de verborgen wetenschap. En als je vraagt omtrent de wording van de mens: de mens ontstaat uit de drieëenheid en de atmosfeer. De drieëenheid is het licht van de zon, maan, en sterren. De atmosfeer bestaat uit de essentie van aarde, vuur, water, en wind.

De drieëenheid plus de atmosfeer komen bij elkaar, en komen vervolgens samen met het troebelheid-verdrijvende water, en worden vervolgens leven ingeblazen door het Wezen, zodat ze één worden als het wezenlijke van jouw Zijn. En daarom verschilt de macrocosmos die zich daarbuiten uitstrekt niet in aantal noch in inhoud van de microcosmos die zich in jouw innerlijk bevindt, beste Bratasena.

Wondene hawa kang rupane putih, iku dhêmên têtêki murih suci. Muhung narima, waton ing kono bisa sampurna. Dheweke moh rêkasa, lumuh pakumpulan, jalaran wêdi pégawean. Trima bodho watone ngaso, anane hamung ngénglêng mênêng lamun pinuju kodhêng. Mulane ora jênêng aneh, lamun - hawa putih mau dimungsuhi marang - kang abang irêng klawan kuning.

Bratasena, wong urip iku luwih ewuh lamun ngelingi marang pratelaning ati kang papat mau. Sêbab apa? Ora ngantêpi ya luput, dene yen ngantêpi ya durung karuwan. Mula prayogane kulup, lamun dhêmên wêning, ya kudu bisa - misahake marang hawa mau.

Pukulun, sareng kula nampi sabda paduka malah langkung bingung manah kula. Ingkang mênika pêkulun, kula nyuwun mugi paduka pêkulun nglajêngakên paring pitêdah, dununging kawruh sangkan-paraning agêsang, mênika mênapa kêdadosanipun. Saha kula nyuwun pitêdah ajining* ngelmu dalah suruping panêmu pêkulun.

Mula kulup Wêrkudara, kang waspada nggonmu mandêng marang surasaning ngelmu ga'ib. Wondene mênawa sira kulup pitakon kêdadeyaning manungsa, manungsa iku kêdadeyan saka trimurti klawan hawa. Trimurti ya iku cahyaning - surya candra klawan kartika, ya srêngenge rêmbulan klawan lintang. Wondene hawa, iku saka sarining bumi gêni banyu klawan angin.

Trimurti lawan hawa iku mau, padha kumpul, nulya barêng lan tumitising tirta nirmaya, mbanjur kasamadan ing wirayating dat, nganti dadi tunggal jatining kahanan kita iku. Mula jagad gêdhe kang gumêlar iku, cacahé ora beda, isine hiya padha, karo jagad cilik kang ana ing sak-jroning - ngguwa-garbamu iku, ngger Bratasena.

* Fajar: ditto! (cf. p. 80)

WERKUDARA:

Goddelijke heer, ik voel me alsof het me al een beetje helder wordt.

DEWA RUCI:

Bratasena, wanneer je vraagt over de waarde van wetenschap: wetenschap is pas moeilijk wanneer men hem heeft gevonden. Maar aan de andere kant, men moet steeds de verordeningen indachtig blijven, en men mag de regels niet overtreden, en moet zich houden aan *idhêp*, *madhêp*, *têtêp* en *mantêp*.

WERKUDARA:

Wat betekent dat?

DEWA RUCI:

Idhêp, 'ontzag', betekent dat men de Heer moet kunnen vereren, en de naam van de Almachtige hoog houden. Men kan dit dus noemen: zijn leven kennen.

Madhêp, 'vast van wil', houdt in dat men zijn hartstochten moet kunnen inperken zodat men rein kan worden. Degene die zijn hartstochten niet kan inperken zal stellig niet rein kunnen worden.

En *têtêp*, 'bestendig', betekent: wordt niet meegesleept in de richting van onjuiste daden, in de hoop dat je een goede inborst zult hebben. Want als je afgunst zou voelen zal dat zeker leiden tot ongeluk.

Wat betreft *mantêp*, 'standvastig', mijn beste: je moet je voornemens uitvoeren, want voornemens waarin berusting is vervat, leiden tot handelingen. De mens kan alleen maar accepteren, de dienaar kan zich alleen maar neerleggen bij de wil van de Onstoffelijke. Dit betekent dat als men een zaak die nog niet duidelijk is als vast beschouwt, men door de Heer gestraft zal worden. Aldus, mijn jongen, is de waarde van de wetenschap.

WERKUDARA:

Ja.

DEWA RUCI:

En als je vraagt omtrent de kennis van de gedachte; de kennis van de gedachte omvat: één, trouw en edelmoedigheid; twee, geduld en berusting; drie, behulpzaamheid; in de vierde plaats, je houden aan je woord.

Pukulun, sampun radi srowong-srowong raosing manah kula.

Bratasena, manawa sira kulup - nyuwun katrangan ajining ngelmu, ngelmu iku angel yen wis kêtêmu. Nanging, kosok baline, kudu tansah ngelingi pêpacuh, sarta nora kêna nêrak marang anggêr-anggêr, apa dene - kudu nêtêpi idhêp madhêp têtêp klawan mantêp.

Mênika mênapa wêrdinipun.

Idhêp têngêse kudu bisa manêmbah marang gusti, lan ngluhurake asmaning pangeran kang maha kawasa. Dadi hing kono kêna ingaranan - ngawruhi marang uripe.

Wondene *madhêp*, iku kudu bisa - nyêgah hawa napsu karêben bisa wêning. Sapa kang tan bangkit nyêgah marang hawa napsu, yêkti ora bakal bisa wêning.

Wondene *têtêp*, aja kelu marang panggawe dudu, ing pêngajap - darbea budi rahayu, marga, yen ta nganti melik ora wurung bakal mbilaeni.

Wondene *mantêp* ngger, kudu nglakoni ing sêdya, awit sêdya kang mêngku panarima iku, mobah mosik, manungsa hamung sak-drêma, kawula hamung sumendhe marang karsaning sang Suksma. Ingkêng têngêse, mêsthekake barang kang durung kasat netra iku bakal kêsiku ing Gusti. Mêngkono kulup, mungguh panjinging*[sic] ngelmu.

Kula nuwun nun inggih.

Wondene mênawa kita - pitakon suruping pênêmu, suruping pênêmu yaiku: siji, sêtya lêngawa; loro, sabar narima; têlu, berbudi; kaping papat, bawalêksana.

* Fajar: ditto!! (so no mistake)

WERKUDARA:

Wat houdt dat in?

DEWA RUCI:

Edelmoedigheid: wees niet vol achterdocht, wees niet gehecht aan aardse bezittingen en berust in de dood, met de bedoeling dat je leven voorspoedig zal zijn. Zaai steeds goede en reine daden, en heb medelijden, heb gevoel voor de juiste verhoudingen ten opzichte van je medemenssen, en houd je steeds aan je verplichtingen. Dat is wat men edelmoedigheid noemt.

Nu over geduld en berusting. Geduld betekent dat je bedaard moet blijven in verband met je voornemens. Als je op een bepaald moment getroffen wordt door de toorn van de Geest moet je dat steeds accepteren, en je moet berouw hebben.

Berusten houdt in dat je steeds moet wachten op de liefde van de goddelijke Geest. Want je hebt je al voorgenomen dat je bereid bent om geluk, ongeluk, ziekte en gemak, slimheid en domheid, helderheid en verwarring, leven en dood te ondergaan.

Vrijgevigheid houdt in dat je graag goede raad moet willen geven, dat je bereid moet zijn om mensen wier gedachten verduisterd zijn verlichting te verschaffen, en om mensen te helpen die getroffen zijn door stoornissen.

Je houden aan je woord, mijn beste, houdt in dat je groot van inborst moet zijn, en voortreffelijk in je innerlijk. Wees niet laaghartig, en denk diep genoeg na. Je moet steeds uitkijken en op je hoede zijn, en ook steeds nauwkeurig je woorden ordenen wanneer je iets doet met een verborgen bedoeling. En hierbij moet je afzien, mijn jongen, van lage en drieste daden, en van kwaad doen jegens je medemenssen. Dat, mijn jongen, is het hetgene waarnaar je streeft, de kennis van de gedachte.

Ada-ada manyura jugag

De aarde beefde, de hemel leek te
flitsen
gelijk de lonken van de verliefdmakende
o

Wêrdinipun kadospundi.

Lêgawa: aja sugih sujana, ingkêng lila ing ndonya, ikhlas marang pati. Pamrihe supaya - rahayu uripmu. Tansah nandura kêlakuan bêcik lan suci, kang sarta dhêmêna wêlasan, têpa-têpa marang sapaadha, lan tansah nêtêpana marang wajib. Iku kang sinêbut lêgawa.

Wondene sabar narima, sabar ya iku den saranta ing tekadmu. Yen ta lagi kêtaman ing dêdukaning Suksma iku, kudu tansah narima, kudu sing rumangsa jroning atimu.

Dene narima, yaiku tansah ngêntenana sihing ywang Suksma. Awit ing tekad wus saguh nglakoni, bêgja cilaka, lara kêpenak, pintêr bodho, wêning kodhêng, urip klawan mati

Dene berbudi, kuwi dhêmêna tutur bêcik, dhêmêna madhangake wong sing padha nandhang pêtêng pikire, sarta têtulunga marang wong kang kêtaman rêribêd.

Wondene bawalêksana ngger, sing gêdhe hambêkmu, sarta kang luwih budimu. Aja nistha, lan kang bisa cukup pamikirmu. Kudu tansah mulat lan awas, uga tansah taliti - mênata - basa tanduking karti sampeka. Dene sirikane ngger, yen dhusta candhala hanganiyaya marang sapaadha. Iku kulup mungguh kang kita-gayuh suruping pênêmu.

Bumi gonjang-ganjing langit kêlap-
kêlap katon
lir kincanging sang maweh gandrung
ung

Dialoog

WERKUDARA:

Mijn hart is verlicht nu ik uw lering heb aangehoord, goddelijke heer.

DEWA RUCI:

Heb je hem in je kunnen opnemen, jongen?

WERKUDARA:

Ja.

DEWA RUCI:

Dit is dus wat men noemt het heilige water, oftewel het heilige levenswater, dat nu in jouw lichaam is opgenomen. Het is de kennis van de eenheid,¹¹ beste Wêrkudara.

WERKUDARA:

Ik ben bijzonder blij dat ik het heilige water heb mogen ontvangen.

DEWA RUCI:

Nu het vervuld is moet je snel mijn lichaam verlaten.

WERKUDARA:

Vergeef mij, goddelijke heer, ik voel me intussen thuis hier op deze plaats. Ik ben niet van plan om terug te gaan. De atmosfeer is hier prettig, het is geen gejaagde toestand, men hoeft nergens aan te denken. Ik heb hier een volkomen vredige situatie gevonden.

DEWA RUCI:

Bratasena.

WERKUDARA:

Ik sta tot uw beschikking.

DEWA RUCI:

Wil je soms onverschillig zijn ten opzichte van je familieleden in de andere wereld? Als je niet zou terugkeren, wat zou er dan terecht komen van je familieleden?

Padhang têrawangan manah kula dupi kula miyarsa wêjangan paduka ywang pada pukulun.

Wis bisa nampa ngger.

Nuwun inggih sampun.

Ya hiku kang sinêbut - banyu suci, ya tirta pawitra di, kang wus kasalira kita kulup Baratasena. Iku mujudake kawruh panunggal ngger Wêrkudara.

Sangêt bingah manah kula, sampun kêlampahan nampi toya suci.

Gandheng wus klakon ngger, mara di age enggal mêtua saka ngguwa-garba.

Nyuwun pangapuntên pêkulun, kula sampun kêlajêng kraos mapan wontên ngriki. Kula mbotên nêdya badhe wangsul. Wontên mriki hawanipun sêkeca, mbotên kumrungsung dhatêng manah, mbotên mikir mênapa-mênapa. Namung têntrem ingkang kula panggih.

Bratasena.

Wontên dhawuh.

Apa kita arêp tega marang kulawarga kita kang ana kana. Yen nganti kita ora bali njur kêpriye kêdadeyane kulawargamu.

¹¹ Van God en mens.

De tijd is nog niet gekomen voor jou om je leven hier in genieting te slijten. Je hebt nog vele verantwoordelijkheden. Het lijkt alsof je hier in heerlijkheid verkeert, maar let maar eens op als je straks weer bent teruggekeerd naar je alledaagse omstandigheden. Je zult voor vele dingen moeten zorgen, en je over vele dingen zorgen maken.

Daarom, mijn jongen, moet je er van afzien om hier in rust te leven. Ga direkt terug, beste Bratasena. Als je niet zou terugkeren, hoe zeer zou dan je moeder Kunthi schreien. Hoe zeer zou dan je vrouw Arimbi schreien, en bovendien je onderdanen in het land Ngamarta.

Ada-ada manyura jugag

De aarde beefde, de hemel leek te flitsen
gelijk de lonken van de verliefdmakende
e

Dialoog

WERKUDARA:

En hoe kan ik dan naar buiten komen?

DEWA RUCI:

Doe het als voorheen, kijk er naar met je wezenlijke gezichtsvermogen. In mijn linkeroor staat de poort al open waardoor je uit mijn lichaam naar buiten kunt gaan.

GAMELAN: SAMPAK SLENDRO PATHET MANYURA

Op het scherm:

Werkudara verlaat het lichaam van Dewa Ruci.

EINDE MUZIEKSTUK

Durung wancine kowe ngëmatake uripmu ya ngger. Amarga ijk akeh tanggung jawabmu. Kowe ana kene ketoke mulya nanging titenana yen wis bali marang tatanmu mbesuk. Tan wurunga bakal akeh kang kita upakara, akeh kang bakal kita pikirake.

Mula kang mangkono kulup, aja dhêmên nglêlêma dhirî ana ing papan kene. Mara tumuli balia ngger Bratasena. Yen nganti kita ora bali, mendah kaya ngapa panjêriting ibumu Kunthi. Mendah kaya ngapa panjêriting garwamu Arimbi, luwih-luwih para kawulamu ing nêgara Ngamarta.

Bumi gonjang-ganjing langit kêlap-
kêlap katon
lir kincanging sang maweh gandrung
ing

Lajêng kados pundi caranipun anggen
kula badhe mêdal.

Tindakna kaya sêkawit, wêspadakna kanthi netra pramana. Ing talingan ulun kang kering wis mênga wiwarane kanggo srana kita mêtu saka ing ngguwa-garba.

Wanneer Wêrkudara weer tevoorschijn komt uit de oceaan wordt hij opgewacht door zijn familieleden, de Pandhawa's. Ook is er zijn leraar Durna die intussen tot inkeer is gekomen. Duryudana en de Kurawa's willen niet accepteren dat hun kwade opzet mislukt is. Ze willen dat Durna bij hen terugkomt. Wêrkudara treedt hen tegemoet.

HET GEVECHT MET DE KURAWA'S

Monoloog

DURYUDANA:

Hé, Kurawa's, wie kan Wêrkudara omverhalen? Jullie krijgen opslag. Zet de Witing Klapa-troepen in de voorhoede.¹²

He, Kurawa, sapa bisa ngrubuhake Wêrkudara. Ndak-undhaki blanjamu barisan Witing Klapa dokokna ngarêp.

GAMELAN: EEN SAMPAK IN PELOG PATHET BARANG

Op het scherm:

Gavecht tussen Wêrkudara en de Kurawa's. De Kurawa's worden op de vlucht gedreven.

GAAT OVER IN JAGUNG-JAGUNG PELOG PATHET BARANG

Op het scherm:

De overwinningsdans (tayungan) van Wêrkudara.

GAAT OVER IN AYAK-AYAKAN PELOG PATHET BARANG (SNEL TEMPO)

DE HERENIGING

Op het scherm:

Vrouwe Kunthi, de Pandhawa's, Durna, en Krêsna komen bijeen.

---

¹² Dit klinkt als de aanduiding van een muziekstuk. Het zou kunnen zijn dat het volgende stuk Sampak Witing Klapa heet.

EINDE MUZIEKSTUK

Dialogoog

Sprekers:

Vrouwe Kunthi.

De hofgeleerde van Ngastina, Durna.

KUNTHI:

Al mijn kinderen, jullie moeder is heel gelukkig nu de de Pandhawa's weer allen bij elkaar zijn. Doordat de vijf Pandhawa's bij elkaar zijn kan het rijk Ngamarta steeds sterker worden.

Eerbiedwaardige Durna, ik en mijn kinderen vragen om vergiffenis omdat we je er vals van hebben beschuldigd dat je werkeloos wilde toezien hoe mijn zoon Bratasena in het ongeluk werd gestort.

DURNA:

O, ja, het geeft niets, majesteit.

KUNTHI:

Wêrkudara, Wêrkudara, jij bent de sterkte van je broeders en de beschermer van alle onderdanen. Daarom, mijn jongen Wêrkudara, zal je moeder haar dank uitspreken aan de Heer, omdat je in welzijn bent teruggekeerd, en je voornemen is uitgevoerd. Daarom wil je moeder dat Sokalima en Ngamarta steeds één zullen zijn, zowel uiterlijk als innerlijk.

Dit, jongen, is dus het resultaat als men steunt op zijn volharding: het blijkt dat men bereikt waar men naar streeft, mijn zoon Wêrkudara. Maar voor dat alles moet men wel opofferingen doen.

Nu je geslaagd bent, jongen, wil ik je het volgende ter overweging geven: je moet niet voelen dat je iets kunt, maar iets kunnen voelen. Want als je voelt dat je iets kunt dan vat je de gehele wereld in je vuist. Maar als je iets kunt voelen, zul je stellig steeds streven naar de eenwording van het volk, de eendracht tussen verschillende volkeren, het uitwisselen van goede invloeden tussen verschillende landen. De schepper heeft de mens niet geschapen om de aarde te vernietigen maar om de aarde te vullen, om de voorspoed van de wereld te onderhouden.

Anak-anakku kabeh, pun ibu rumangsa mulya dene Pandhawa wus padha kumpul dadi sawiji. Ya kanthi kumpuling Pandhawa lima iki saya bisa nyêntosakake hadêging praja Ngamarta.

Sang panêmban bégawan Durna aku lan anak-anakku padha nyuwun pangapura, karana nganti kleru ing pandakwa kinira yen sang panêmban iku mēntala marang anakku si Bratasena.

Wo inggih, mbotên mēnapa-mēnapa, kangjēng ratu.

Wêrkudara, Wêrkudara, sira kang dadi pikukuhing para kadang lan pēngayomaning kabeh para kawula. Ingkēng mangkono ngger Wêrkudara, pun ibu bakal ngunjukake suka sukur marang Gusti, hawit sira wus bali kanthi rahayu, lan kasēmbadan kang dadi sēdyamu. Ingkang mangkono, pamundhuting pun ibu, ing antarane Sokalima lawan Ngamarta têtēpa manunggal ing lair batine.

Ya iki ngger, wohe kang têtêkēn kanthi tēkun nyatane tēkan gēgayuhane - anakku si Wêrkudara. Nanging kabeh mau jēr basuki mawa bea.

Sak-wise entuk gawe ya ngger, pēpelingne pun ibu marang sira kulup, aja kowe rumangsa bisa, ning kudu bisa rumangsa. Awit yen nganti rumangsa bisa kuwi jagad mēsthi tok-gēgēm. Nanging yen kowe bisa rumangsa yēkti tansah mbudidaya manunggaling bangsa, rukun ing antarane bangsa siji lan sijine, mad-sinamadan nēgara siji lan sijine. Gusti kang akarya jagad nitahake manungsa kuwi ora kinen ngrusak jagad, nanging kinen ngiseni marang jagad, mēmayu hayuning jagad.

Daarom, jongens, laat ons via de weg van de kunst die wij volgen, samen de wereld en zijn inhoud beter maken, zodat iedereen in welzijn kan leven op het aardoppervlak. Met de zegenwens: ééns vrij, vrij tot in de eeuwigheid, mijn jongens, mogen allen voorspoed vinden.

Mula ya ngger kanthi métu marganing budaya kang padha sumandhang iki, ayo padha bêbarêngan andandani jagad sak-isine, karêben bisa mulya uriping kabeh bêbrayan ing ngarcapada. Kanthi - sêsanti sêpisan mērdika, têtêp mērdika salaminya ya ngger, rahayu ingkang samya pinanggih.

GAMELAN: SLOT-AYAK-AYAKAN IN PELOG PATHET BARANG

Tancêp kayon

(einde)

